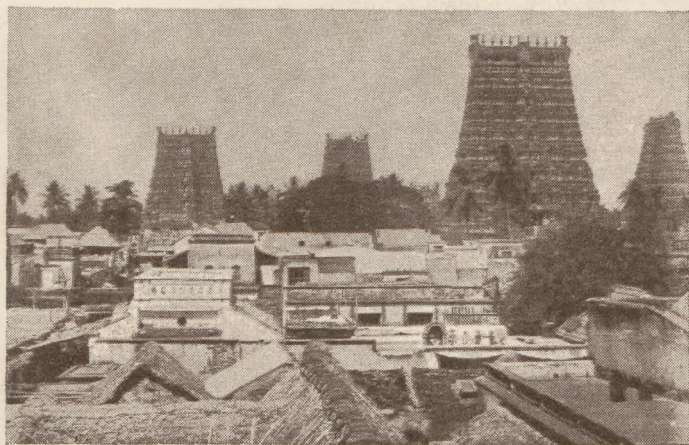

KARL RUMOR-AST

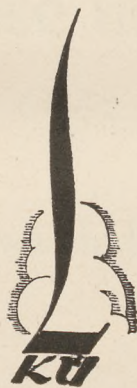
PALAVA PÄIKESE JA FANAATILISE USU MAAL

III OSA — LÕUNA-INDIA (DEKHAN)

K. OÜ. „LOODUS“, TARTUS

A. ii. 288.

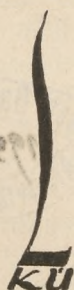

Karl Rumor-Ast

Palava päikese ja fanaatilise usu maal

Reisukirjad Tseilonist ja Indiast.

III osa. — Lõuna-India (Dekhan)

119102

K.-Ü. „Loodus“, Tartus
1931

K. Mattieseni trükikoda O/Ü., Tartus, 1931.

I. BUDDISMI MAILT HINDUISMI MAILE.

Sõit Colombost Lõuna-Dekhani lähemasse linna Madura'sse vältab 21 tundi, millest ligi kaks tundi viidetakse merel, läbides Mannar'i kitsuse, mille laiad veed lahutavad Tseiloni saare India mandrist. Muu osa ajast kulub kihutamiseks läbi palavate kõrvemaade, kus tuulgi sarnaneb hingematva saunaleitsakuga. Sekka seistakse tüütuseni piiripunktides ning mahajäetuseni tühjades jaamades. Olles loksutanud end uniumbstes vagunis, vahtinud silmad palavikupunaseks, valdab lõppeks reisija meele säärane tunne, nagu oleks teda malaariabarakkides põhjalikult küpsetatud, türgi saunades põlvedega masseeritud ja riidevanutamisemasinatest läbi aetud. Tehke mistahes: too kliima on eurooplasele sobimatu.

Kell 7 õhtul väljub Colombo peavaksalist — *Maradana Junction*'ist — nn. „põhjakiirrong“, mis viib teid otseühenduslikult Lõuna-India suurimasse sadamalinna — Madras'i. Anuradjapura läbib see rong öösi pool kahe ajal. Seal ma siis kavatsesingi hakata lõplikult „India ränduriks“, lausudes Tseilonile jumalagajätva tervituse. Aga juhus tahtis, et ma enne põhjarongile asumist veel pisikese autoretkke džungli madalmaades pidin ette võtma.

Tutvusin Peradeniyas viibimisel teeistandikkude instruktori mr. Peter Horniga. Mr. Horn asus noil ajal, nagu minagi, Peradeniya *rest-house*'is. Kuna seal peale meie kahe muid eurooplasest elanikke polnudki, siis kattis *boy* hommikueineks ja õhtuseks söömaajaks meile ikka ühise laua. Öeldakse küll, et inglased olevat väga ettevaatlikud uusi tutvusi sobitades; ma ei tahaks seda

tunnustada; mr. Horni suhtes ammugi mitte. Ta laskus esimestest hetkedest alates pikkadesse ning põhjalikkudesse aruflustesse, küsimata, kas see mulle meeldib ja kas ma kõigist ta väljendusist arugi saan. Tal oli nimelt oma lunastav idee, mida kõigile pidi propageerima: ei enam ega vähem, kui teejoomise äraarvamatu teene inimeskonna tervishoiule, koguni moraalilegi. Kohv selle vastu ei pidanud kuhugi kõlbama. Saksamaa olevatki just kohvijoomise tagajärjel raskemeelseks ja riiakaks muutunud, põhjustades oma pessimismiga maailmasõja valla-puhkemise.

Mind huvitas mr. Peter Horn juba selle poolest, et ka mu vana kooliõpetajat Vastseliinas kutsuti Peeter Horniks. Sellega siis lausa nagu ühepoolsed mehed, koguni tädipojad. Esimesel nägemisel pidasin mr. Horni professoriks. Ta kõndis üliloomulikult sirgelt, ent hahameelselt. Kogult pikk ja kuiv. Nägu otsekui askeedil põskedest lömmi litsutud ja suure ninaga teravaks ihutud. Pealael aga lumivalge padrik lainetavaid juukseid.

Päeval polnud mr. Horni ealeski näha, sest siis kihutas ta oma kergel Fordil mööda ümbruskonna teeistandikke, andes nõu ja juhatust, tehes ühtlasi äri. Öhtul ilmus ta ikka ülimalt väsinuna, kuid tubli remont vannitoas ja klaas karastavat viskit muutis ta varsti elurõõmsaks ning jutukaks. Ta pikad kõnelused muutusid mulle igavaks, kuid seda rohkem huvi hakkasin tundma ta auto vastu, mida juhtis singhaleesist *boy*. Kaks ühist teekonda *estate*'idesse jäid armsatena meelde.

Mr. Horn polnud ei valitsuse ega kogukonna ametnikke, vaid inglise suuremate teefirmade agent, ühtlasi paari masinavabriku esindaja. Oma ala tundis ta laitmatult. Valmistas teeistandikkude omanikele majanduslikke kalkulatsioone, jagas praktilisi näpunäiteid teekultuuri tõstmiseks ja tutvustas peremehi uute leiutistega teetööstuse alal, peamiselt moodsate kuivatamismasinatega. Sai äridelt kindla palga, pluss protsendid tehingutelt.

Todasama mr. Horni kohtasin nüüd Anuradjapuras just ärasõidupäeval. Ta tuli võõrastemajja teed jooma, lõpuni truu oma lemmikideele tee lunastavatest omadustest. Nähes mind pakkidega maadlevat, oli tal silmapilk küps ettepanek käepärast: sõita temaga Mihintali ja sealt Madawachchisse. Viimsena nimetatud paik asub Anuradjapurast umbes 50 kilomeetrit põhja pool, moodustades sõlmejaama, kus „Põhjaraudtee“ hargneb kaheks: üks harusid viib saare tipsemasse nukki Jaffnasse, kuna teine, pöördudes läände, lõpeb Adama sillaga. Toda haru mööda viiski teekond mind Dekhani. Kõrvalekaldumine seisis selles, et teha autoga umbes sajakilomeetriline ring džunglis ning jõuda õigeks ajaks „põhjarongile“ Madawachchisse vastu.

Ettepanek oli avatlev ja ma ei viivitanud minutitki selle aktsepteerimisega. Mu pagas adresseeriti otsemalt Madurasse, kuna me ise mr. Horniga pärast põhjalikku teejoomist ning kehakinnitust sõidusuuna idasse võtsime. Päike kaldus juba silmapiiri madalikule. Inimesed Anuradjapura rohtunud tänavatel näisid sel tunnil eriti laiskadena. Vähesed neist püsisid jalul. Nad istusid peamiselt majaesikutel, teotsedes näputööga või viites tühise jutupuhumisega aega. Ka Nuwaravewa veelausikul, mille kaldakaarikutel venis me tee, valitses absoluutne vaikus. Pikad palmid olid väsinutena looka vajunud ja vaatlesid iseenda peegeldust rohelistest veest. Kui mitte kilpkonnad aeg-ajalt küüru tõstmas, siis oleks võinud pidada järve suureks veeastjaks, kus täielikult puudub elu ning liikuvus.

Viimne pilk Anuradjapurale. Haige, peaaegu surnud linn. Hiigladagoobad ei anna talle mingit arhitektuurilist ilmet, sest enamik neist on kaetud võsastikuga. Mida enam aastaid ajamerre, seda põhjalikum unustus vallutab selle mulla. Surnud kuhelikkude ümber näib küll sigivat uus elu, aga ka tollesse ei saa olla usku: liiga palav ja malaariatõbine on siin õhk.

Auto sõöstab džunglisse. Tihe puhmastik punub hele-

roheline raami kummalegi teeäärele. Elamud puuduvad, samuti ka raiesmikud ning põllud. Nähtavasti on pind liiga kuiv ja vee kogumine kunstlike abinõudega liiga kulukas. Kasvavad peamiselt väikeselehelised põõsad ja kuivavarrelised väädid. Nende keskel seisavad harvakult ka üksikud suured puud, mille nime ma ei tunne. Üldiselt jätab see maastik üksluse ilme. Eemaltvaadatuna sisendab džungel oma pehmete värvitoonidega, milles domineerivad sinised ja õrnhallid motiivid, suurt igatsust, vahest isegi avatlevat nukrust. Nüüd aga tundub ta mulle liiga kuiva ja kõledana. Pehmendavalt mõjuvad üksnes väätide lillad ning sinised õied, mis puhmastuvad maaliliste salkadena, mattes üksikuid kõrvepuid täielikult enda alla. Ürgmetsa kriiskavaid värve — tulpunast ja helekollast — ei esine siin.

Maapind on kergelt lainetav. Lõunapoolsetest mägedest ulatuvad siia ainult lauskjad voldid ja mõned üksikud kaljupangad, tõustes jõhkrate püramiididena üle selle tagasihoidliku roheluse. Ühe säärase kaljumäe jalal asub ka Mihintale. Jõudsime sinna rutem kui olime arvanud. Teekond ühes peatustega, mida tegime suurte termiidipesade juures, ei kestnud täit kolmveerand tundigi. Džungli ühtlane tihnik kärises mitmeks haruks ning palaks, just kui oleks teda hiiglanoaga hoolimatult purustatud, ja vaatele esines tüüpiline Tseiloni küla ühe ainsa pika tänavaga, mille ääres reastuvad poolavakil esikülgedega pisihurtsikud. Nad on kehvad ja armetud selle suure mäemüraka kõrval, mille jalamile toetuvad nende muldalused.

Hakkas silma preestrite rohkus. Kas nüüd mingi vaimulikkude meeste mobilisatsioon või lihtne sattumus, aga vastutulijateks ja möödasõitjaks osutusid peamiselt kollase mantliga logelejad, lahtised lehvikud käes. Mihintale on Tseilonis pühamaid paike peale Adama mäe. Kui uskuda vagajuttu, siis lavastus just siin esimene budistliku läkitusetooja müstilise Mahinda kokkusaamine

kuningas Devanapiya Tissaga. Humaanseim kõigist keel-
dudest: „Sina ei pea tapma!“ — olevat sõnastatud esma-
kordselt Mihintale mäe jalamil. Samal mäel pidas
Mahinda oma sügavmõttelised jutlused elu tühisusest ja
Nirvana rahust.

Hiljemini ehitati mäeharjale suur dagooba ning
uuristati mäekülgedesse hulk koobastempleid. Ka Ma-
hinda maised jäänused pidavat puhkama siin kivises
hauas. Praegu katab mäge lopsakas mets. Puude vahelt
paistavad mõned hallid sambad ja müürid. Lai trepp
umbes paari tuhande astmega viib mäeharjale. Paik
tundub tõesti pühalikuna ja vaiksena, kuigi sealsetes
koobaselamutes pidavat asuma üle saja munga ning üle
kolmesaja paigamehe. Viimastest lubavad endale ainult
vähesed jalga koopa lävest kaugemale tõsta. Lõplik
endassesüvenemine ja pühadusse siirdumine tähendab
ühtlasi lõplikku loobumist üleearusest liiklemisest. Pühak
ei vaja rohkem ruumi kui ainult oma kõhna keha mahuta-
miseks.

Meie ei peatunudki külas, vaid selle taga asuvas
väikeses sõbralikus *rest-house*'is. Päikeseloojakuni jäi
veel pisut aega, mida ruttasin kasutama mäkketõusmiseks.
Jõudsin harjale omamoodi pühalikul momendil, mil
hakkas kustuma viimnegi segment hiiglasuurest, lõkendav-
kollasest päikesesõõrist. Mäe all venis ühetasane džun-
gel lõpmatuseni. Ta värvid olid nüüd palju ilmekamad
kui keskpäeval. Läänekaar jäi hetkeks tulipunasena
kumama; seda juhtub harva troopilistes maades. Ruske-
ning siniseguselt langes ähmasus madalikkudele, hõljus
seal nagu järjest tihenev suitsuvine. Välगतavad veel
mõned oranžkollased vaod üle taeva. Metsas tilisevad
kellukesed ja kostub summutatud laul. Siis muutub
seniit tuhkjashalliks, suur rahu asub kõikjale. Avarused
kaotavad perspektiivi, tõmbuvad kokku. Suur džungel
vajub unne, otsekui vallutatud ülimalisest narkoosist.

Naeruväärne küll, ent ometi mõtlesin: kui ma enam

ei jaksa teha pattu, kui armastus ei sisenda mulle enam piina, kui inimseltskond ei võlu mind enam oma kärrikkuse ja ülemeelikusega, siis tahaksin tulla siia, olla paigamehi püha Mahinda kalmu kõrval, vaadelda öö ning päeva lakkamatut ringkäiku ja nautida rahu, kuni laotub elugi üle džungli öö.

Allatulek teostus pimedikus. Mr. Horn oli vahepeal endale külma vett kaela valanud ja päevase ülikonna kerge villasega asendanud. Aega oli veel rohkesti, kuid mu kaaslane arvas, et ega magamisest enam asja ei saa. Ta oli lasknud meile toidupaki kaasavõtmiseks valmis teha ja täitnud oma isotermilise pudeli kuuma teega, et džunglis puhkust pidada ja keha kinnitada. Tolles ettenägelikkuses ning hooles ilmnes rohkem romantikat kui tavalises inglases seda muidu oletada tohiks.

Sõit siirdus öhe. Maailmast polnud muud näha kui taeva tuhmi hõbedat ja autotulede karmis kiirguses vilksatuvaid pöösaid. Džungel on rikas mitmekesistest loomadest. Seal hulguvad saagiahned šaakalid, rahutud leopardid, araverelised kärbid, ilvesed, gekkod, must tuhat sisalikke ja madusid. Meie olime näinud vaid linde ja paaril korral väikesi ahve. Ka praegu polnud lootust mõnd haruldasemat looma autotulede fookusse haarata, sest mootori müdin selles üksinduses peletaks vanapaganagi kabuhirmus kaugele.

Poolel teel Mihintalest Madawachchisse peatasime mootori ning kustutasime tuled. *Boy* tukkus, toetununa tüürrattale. Meie rüüpasime teed ja suitsetasime sigarette. Kulus tükk aega, enne kui kõrv ümbritsevast tühjusest mõningaid häält hakkas kinni püüdma. Needki olid ebamäärased ja kauged. Mr. Horn väitis küll šaakalite ulgumist kuulvat, kuid minu meelest oli see meie enda *boy* rahulik norskamine. Ainsaks tõeliselt reaalseks häälitsemiseks osutus džungli kukkede kiremine enne keskööd. Need tohlakad loomad ei malda oksal vaif olla, vaid teatavad kriiskava kisendusega kõigile oma

vaenlastele suurest elutüdimusest, mis neid taga kihutab pakkuma ennast ükskõik kellele kõhutäiteks. Hommiku saabudes pidavat džungel aina helisema kukkede laulust.

Midagi ilusat ja salapärast valitses tolles öös. Jälle osutus mr. Horn romantilisemaks kui mina. Ta tegi ettepaneku kõndida mõne kilomeetri jala, jättes autojuhile käsu sõita meile hiljemini järele. Aga ka jalaretk ei pakunud meile üllatavat. Põõsastes hiilgasid fosforiputukad just kui väikesed elektrilambid. Lendavate tulede poolt on džungel vaene. Harvakult vaid hõljuvad kiirgavad sädemekesed üle tee — peamiselt paarikaupa.

Mr. Horn peatas mind tihti kuuehõlmast: ikka viiras-
tusid talle mitmekesised peletised — maod, šaakalid ja muud. Kord jooksis tõesti karvane loom üle tee, kuid just seda ei märganud mr. Horn tähele panna. Aga noh, huvitav oli juba paljas teoreetiline võimaluski, et kõrvu meiega kõnnib ehk verejanuline leopard, pidades endamisi aru — kas pista need kenad poisid kinni või lasta neid kõndida oma teed. Jubedaima elamuse valmistas meile mahajäetud auto, kui ta tulede rabeldes ning mootori mürtsudes kannule kihutas. See loom ei pelga inimest, ükskõik milliste abinõudega teda hirmutada.

Kella üheks jõudsime Madavachchisse. Jäi veel pool tundi rongimineku. Surusin innuga mr. Horni sõbralikku kätt. Sattusin kupeesse, mis määratud kahele inimesele. Seal istus juba proovireisija moodi mees rohketes sumadanidega. Mingipärast oli ta väga erutatud ja kõõritas rahutult silmamune. Kui ma kavatsesin end sohvale sirukile tõmmata, hüüdis ta hoiatavalt:

„Olge ettevaatlik! Ma arvan, kupees asub skorpion.“

Ta ainult arvas seda. Ometi oleks mu süda saapa-säärde kukkunud, kui ma just praegu poleks pimedast džunglist tulnud ja kui mu saapad üldse säärsaabaste liiki kuuluksid.

„Kus see kuri elajas on?“ pärisin.

Mees piilus vaguninurkadesse ja sohvade alla, kuid ei osanud näidata ühtki kindlat kohta.

„Kas teie ei eksi?“ rahustasin teda. „Skorpionid ei harrasta raudteesõitu. Võib-olla nägite sisalikku?“

„Noh, mind juba nii kergesti ninapidi ei vea!“ kuraasitas kaasreisija. „Tunnen neid bestiaid! Meil Austraalias ei või lukugi taga skorpionide eest julge olla.“

„Te tulete siis Austraaliast?“

Nii see just oli. Ta tuli Austraaliast ja sõitis Kalkutasse. Nüüd ei imestunud ma enam ta hirmu üle, sest kõik Austraaliast tulijad on teatava määranii terroriseeritud. Otsustasin heita magama, asugu kupees kas või sada skorpioni. Naaber jäi muidugi valvele. Vaevalt hakkasid silmad kinni vajuma, kui ärritusest kähisev hää! otsekui noaga kuulmisse lõikas:

„Näh, seal ta on! Seal ta läks!“

Nägin unisest peast ainult kummalisi koibade varjusid kupee uksepoolses laenurgas, arvestades üsna õieti, et kui vari nurka langes, siis pidi loom ise üle lae jooksuma. Kuhu ta nii ruttu kadus, polnud inimlikule mõistusele mõistatav. Algas ühine jaht öörahurikkuja kahjutuks tegemiseks. Pöörasime pahupidi sohvad ning sumadanid. Kaasmatkaja luuras, hoides kinga löögivalmilt pihus. Järsku lõi ta sellega lajatades vastu seina. Valmis, küps! Muidugi mitte skorpion, vaid hiiglasuur must tarakan, millest kihisevad Tseilonis kõik elamud. Nüüd teadsin, et argade inimeste kodumaaks on Austraalia.

Skorpioniprobleemi õnnelik lahendamine tõi rahu majja. Varsti vajusime mõlemad põgusasse unne, mis kestis vähemalt paar tundi. Ärgates leidsin end sootust uuest maailmast. Rong kihutas kesk imelikku kõrbe, kus kasvavad majesteetlikud palmiiria palmid. Maapind on paiguti tuhkjasmust, otsekui pärast metsapõlemist, paiguti kohvpruun. Rohelusest ei puutu muud silma, kui kidurad banaanid ja buganviiliad jaamades.

Palmiira ise on laastatud puu. Ta krobeline tüvi tõuseb küll väga kõrgele, sagedasti üle kolmekümne meetri, kuid selle otsas helvendab ainult mannetu tutuke sulgisibalisi lehti, nendestki pooled kuivanud ning kõdunemas. Üldiselt jätab see laudtasane maastik tuhandete palmi-
tüvedega säärase mulje, nagu oleks siin karjuv põud suretanud kõik elu, säästes ainult erandlikult vastupidavaid palmiirasid; aga eks sure ning närbu nemadki pika-
peale. Ometi seisab tõde selles, et siin kunagi pole õiget rohelist ega lakkavaid viljavälju nähtud, kuna kasvavad üksnes eritõulised palmid, mille juured tungivad sügavale mullasse ega vaja küllalist niiskust.

Teekond vältas veel tublisti tund või poolteist; siis hävis seegi äbarik elu. Viimase jaamavahe sõitsime mööda liivalagendikku. Vaatepiirile sirgub veeväli. Rong sunnitakse sõitma ummikusse. Kummalgi käel asuvad laguunid. Ainult meie ees venib hall leetseljak ning selle taga veel hulk teisigi liivaseid kühmi. Säärane ongi too kuulus Aadama sild. Tühi ja värvitu. Rong peatub. Viimne Tseiloni jaam, nimega Talaimannar. See tähen-
dab: Mannari sadam. Siit peale antakse meid kaheks tunniks Ferry laevaihingu käsutusse.

Seisame ahtakesel muulil, mis sülda kaks muust maast kõrgemal. Rand meenutab mulle Haapsalu rihvikut, kuid suurepärase Paralepa metsata. Kuna põhja-suunas valitseb absoluutne lagedus, näen lõuna pool üsna veepiirdel asuvat kaht pikka barakki, mille ees tegelevad pruuninahksed inimesed. Madalas loigus kukerpallitavad ning pladistavad lapsed. Kuulu järgi asuvat barakkides nende tööliste perekonnad, keda Tseiloni ja India kroonu ühistes huvides mullatöödeks, mere süvendamiseks ja muulide korrashoiuks vajatakse.

Mulle tõendati, et Mannari kitsus olevat formikardetavamaid kohti Lõuna-Indias. Sagedasti pidavat siit marud ja tornaadod üle ratsutama. See ei näi aga kuigi usutavana, sest vastasel korral poleks ometi võidud

barakke otse veepiirdele ehitada. Teiseks ei peaks need nigelad ehitised paarile pallilegi vastu.

Reisijad poevad vagunitest välja ning ronivad nagu kandamitega koormatud sipelgad laeva poole. Mis laev see ka on?! Hästi kõhukas ja hästi kohmakas kahekordse laega puukast. Ülemisele laele, kus peale räästataluse leiduvad veel mõned kabiinid ja puhvetiruum, mahutatakse esimese ning teise klassi reisijad. Suur inimlaviin kolmanda klassi vagunitest juhitakse alumisele laevalaele. Seal tuubitakse nad ühes pakkide ning pampudega sõna tõsisel mõttes lausa üksteise otsa, nagu turulesaadetav liha. Ei kõlba hiljemini tollele korrale jalavarvastki tõsta. Mustad tamulinaised kirjudes lina-des, paljaste selgade ning käsivartega ja maraskile sõtkutud jalgadega kükitavad ligaselt põrandal, alasti lapsed kaelas, seljas ning põlvedel. Mehed turnivad neist üle, sikutades pikki koibi. Pakkide mahutamine ja viluma paiga otsimine tekitab tülisid. Alul on see hulk üldse silmapaistvalt rahutu. Nii pea aga, kui laev merele jõuab ja reisijad oma kohtadega ära harjuvad, kujunduvad inimsalkadest plastilised grupid ning kobarad, kus pooside mitmekesisus ja tüüpide erandlikkus suure meistri peitlilt vääriks. Lapsed rõõgivad ja ähivad veel, aga vanadel hakkavad kaelad juba längu vajuma. Siin ning seal noogutavad pead ausas vindumisvaevas. Peagi laskub rammetus inimehulga. Mehed poetuvad naiste keskele pikali. Ärksamad, kes seni veel vastu pidanud, vajuvad üldise unisuse mõjul küljeli. Siis kujutab see mass endast ühist tervikut: suurt lihalimukat sadade käte ja jalgadega. Levivad vaid beeteli ja aurava ihu imalad lõhnad.

Seda rahu ei lubata neile kauaks, sest laevas viibivad ka passi- ning tolliametnikud, kes selle rahva varsti jälle jalule tuuseldavad. Ülemisel lael, kus ainult paar-kümmend reisijat, toimub ametitalitus ruttu. Kaks tolliametnikku ja üks politseinik kannavad meie nimed

nöorraamatusse, kusjuures veel erileht tollideklaratsiooniga täidetakse. Pakke peaaegu ei avatagi: ustakse sõnale. Minule tuli eriliseks hõlbustuseks mu poolametlik pass ja maksuta viisad. Nähes, et mu elukutseks oli märgitud „parlamendiliige“, valdas ametnikke eriline aukartus. Nad lasksid mu pagasi kõrvale tõsta ja väljaspool üldist järjekorda veovagunisse viia. Ka mind ennast anti konduktori erilisele hoolele ja ma sain omaette kupee Madurani.

Dekhani rand Dhanushkodi juures, kus maabusime, sarnaneb üldilmelt Talaimannari omaga, millist kirjeldasin ülemal. Ikka seesama liiv ja tühjus. Ainult mitmesuguseid barakk-ehitisi leidub siin rohkem. Administratiivselt kuulub Dhanushkodi Madrasi provintsi piiridesse. See asjaolu tingib ametiriietuse kirevuse, sest mitte kuskil mujal Indias ei seisa vormikultus nii kõrgel kui Madrasis.

Eriti toredad on politseinikud. Nad kannavad küll kergelt khakkülikonda, kuid on lippinud ja lappinud selle värviliste varrukapaelttega, kardkraega, sirgasorgalistega õlakutega ja suurte vasknööpidega. Selga saduldab lai pööni kiirgava pandliga. Kummalisem muust on peakate: punane papaahha, ülevalt pannkoogina loperguseks lihtsustatud ja paremalt küljelt hiiglasuure vaskšõõriga varustatud. Juba laevas sisendas mulle selline feldmarssal suurt aukartust. Oma loomult ei olnud ta ometi mitte tige, pigemini liigagi sõbralik. Nüüd, mil ma juba kupees istusin ja asjatult rongi ärasõitu ootas, käis ta korda kümme korda järele pärimas — kas kõik korras, kas ma ennast mugavalt tunnen.

Arvasin, et see liigne hoolitsemine ta ametikohuste hulka kuulub, kuna pealegi parlamendiliikmena endale tähelepanu olin võitnud. Aga kui ta ikka tagasi tuli ja üht ning sama päris, läksid mu silmad lõppeks lahti. Andsin talle 8 annat (pool ruupiat). Nüüd löi mees kätte sõdurlikult kõrva äärde ega tülitanud mind enam.

Indias peab oskama jootraha anda, sest seda manguvad siin kõik. Enne kui Dhanushkodist minema pääsesin, pidin enda pakikandjate karjast lahti ostma. Mu pagas oli küll Madurasse adresseeritud ja ümberlaadimise kuludega polnud mul vähematki tegemist, aga ka varblane nokib sealt, kuhu ta ealeski külvanud pole. Ja need inimesed siin on ometi nagu varblased. Viimaseks jootraha nurujaks osutus konduktor. Ta tülitas mind oma sõprusega lausa ristipojalikult, kuni oodatava noosi kätte sai. Hiljemini õppisin ma meeles pidama, et Indias tüütavatest sõpradest end nelja annaga priiks ostetakse.

Lahkumine Dhanushkodist ei tähenda veel lahkumist liivadüünidest ja umbvete laugastest. Kogu see maa-ala, mis siin kiiluna merre tungib, moodustub leet-seljakutest. Harva loogastub liivakünka otsas ka paar kookospalmi. Elamuid näen jaamavahe kohta vaid paaril puhul. Pärast kolmandat või neljandat peatust muutuvad aknatagused maad tuiskliivakõrveks. Isiklikult olen ümberkolimise tülidest ja jootrahanorimistest juba toibunud ja asun olustiku üksikasjalisele vaatlemisele. Kupee, milles viibin, võtab oma alla poole vagunit. Suur maa — palju ruumi! Kummaski küljes laiad aknad. Iga seina ääres pehme sohva. Üks kõrvalisi uksi viib diskreet-sesse kambrikesse, kus leian muu seas kõigiti korraliku pesulaua külma ning kuuma vee kraanidega. Seda seadeldist kasutan meeleldi, mis enesetunde tõusu rohkesti soodustab.

Akende taga arvan nägevat ehtsaimat Saharat, kuid ilma selle karastava tuulefa, mis omane Saharale. Õhk on nii raske, nii ummistav, nii märg ja leitsakune, et ma varsti enam oimugi ei raatsi liigutada. Aknaid ei tohi keskpäeva lähenedes enam avada, sest tuul, mis sealt puhub, on kõrvetav nagu kaminalõõsk. Seda ei tarvitse imetseda: on kätte jõudnud märtsi viimased päevad, mis märgivad palavaima aastaaja algust Dekhanis.

Pikapeale seguneb liivakõrbe kivirünkaid ja kiltmaa-

vöötmeid. Juba kasvavad põndrikkudel mingid okkalised põõsad, juba tekivad tee äärde haralised kaktused, juba sigivad puhmadekaupa siia ning sinna ohakased rohuvarred. Äkitselt näen, kuidas valge pall, läbimõõdult umbes paar jalga, veereb üle liivanõmme. See on muidugi minule tundmatu kõrvetaimede omapärane koonalõie moodustis, mis tuulest tõugatuna ümber aeleb, kõdunedes ning külvates seemet. Kaugelt nähtuna võiks seda veidrat kukerpallitajat valgeks loomaks pidada. Ka ta tiirlemises on rohkesti loomalikku kärsitust ning araveretsemist. Muudab sageli jooksu suunda, seisatub hetkeliselt nagu jälgi nuuskides. Vahel veereb selliseid palle mitu tükki korraga. Küngaste ees on tuul neid hulgana hange kuhjanud.

Elamud selles jumalast pilgatud maaosas kõnelevad vaesusest. Nagu näha, pätsitakse majaseinad mullast. Katus on ainult ühele poole lausk, toetudes mitte sarikatele, vaid põikpuudele, mis ulatuvad seinast seinale. Aknaid neil elamutel muidugi ei ole. Keedulõukad asuvad majades vahel lahtise taeva all. Harva neid tarvitataksegi, sest hindu on taimtoitlane ja eelistab peamiselt keetmata rooga. Vihmaperioodidel muutub elanikkude ruum majades kitsaks. Muidu aga lebab hindu meelsamini õues kui pimedas toas. Maja on õigupoolest naiste ja laste tall, kuhu täiskasvanud mees ainult abielukohuste täitmiseks öösiti ilmub.

Nende inimeste majapidamise tähtsamateks tugeteks on kitsed ja lambad. Kits õgib kõige okkalisemagi rohu. Ta karikatuurne pea kikkis lõuaga ja jändrik turi on suurepäraseks dekoratsiooniks liivaküngastele. Vähenõudlik toidu suhtes, annab kits ometi lõpmatu palju: nõristab magusat piima otsekui allikas vett. Lammaste tulutoovus on kaudne. Hindu ise ei tarvita liha. Nagu vaksalites tähele panna võisin, laetakse lambad elavalt vagunitesse ja saadetakse sisemaale. Seal veristavad neid muhameedlased ja kristlased — need elukutselised timu-

kad. Hindu ise ostab lambamüügi raha eest riisi, sest ta kodune kõrb ei kasvata söödavaid vilju.

Kasvu ja kuju poolest on siinne lammaste meile silmale võõras. Pea on tal küll vastuvaidlematult lamba oma, aga keha kuuluks kõige enam ehk hästi suurele ning hästi lahjale vasikale. Kõrged jalad, pikk talje ja terav selg. Värvilt on nad suuremalt osalt luitunud pruunid. Villakasv kidur. Kui ma esmakordselt neid veidraid loomi nägin, siis tundus mulle, nagu oleks minu ja nende vahele kumer klaas paigutatud.

Peale kitsede ja lammaste näib kõrb veel pühvlitele ja zeebudele elamist võimaldavat. Siiski esineb pühvel siin ainult üksikeksemplarina, mitte karjadena. Kui ma ei eksi, kasutatakse seda looma peamiselt veo- ning sõiduloomana.

Pärastlõunaks, mil oleme poolteistsada kilomeetrit merest eemale jõudnud, astuvad liivalagendikkude asemele savilagendikud, ilma et üleminek järsku teostuks ja üldpilt kontrastikalt muutuks. Algavad esimesed riisiväljad, praegu küll kuivad ning suitsukashallid. Ka aiakultuur võtab jalad alla. Kühveldatakse kõikjal vett, mis vihmaaegadel sügavatesse reservuaaridesse kogutud. Külad muutuvad suureks, elamud kogukateks. Juba kaetakse katuseid palmilehtedega ja hoonete seinad kerkivad sülda poolteist maapinnast kõrgemale. Põllud paisuvad laiaks, nii et annaks suurtükiga servast serva lasta.

Viimaks kerkivad ka mäed, õigemini — purustatud müüristikud nähtavale. Too on esimene rida kõrgest kiltmaast, mis moodustab Dekhani poolsaare, tõustes peaaegu astmeliselt idast läände, kus ta mere ees järsult puruneb. Üksikud palad sellest hiiglatahvlist on aja jooksul lahti kärisenud, eemale uhitud, kaugele paisatud, nagu Toompea kants Lasnamäe veerust. Need moodustavad nüüd längus mäemürakaid, millest mõned kolm- kuni nelisada meetrit kõrged. Usin inimene on sinna terrasse

rajanud ja aedu asutanud. Koguni viinamarju kasvata-
takse neil süngetel kuhikutel, kuigi väga halbu viina-
marju: paksu kesta ja kibeka mahlaga.

Sõit laudtasasel maastikul kesk ürgkujulisi kalju-
kantse vältas üle tunni. Rohkem aega ma ei vajanudki
selle loodusega sõbralikku vahekorda astumiseks. Ta
tuli mulle tuttav ette: meenus hulk pilte Tseilonist. Ko-
guni kookosel on siin jälle eluõigus. Kõige rohkem
kasvab siiski ülilopsakaid boo-puid, sammassagarlikke
baniaane ja — mis majanduslikult palju väärt — käharaid
mangosid. Juba on selle õilsa puu esimesed viljadki
müügile jõudnud; mahlakad, aromaatsed ja toitvad.

Kui kella nelja paiku jälle ühest mäemühkamist
mööda sõidame ja selle tagant suure avaruse leiame,
hakkab eemalt majaderägastik silma paistma. Pisihoonete
kribust-krabust tõusevad kõike muud ületavana templite
lopergused gopuurad. See ongi Madura — omapärasei-
maid hinduismi linnu terves Dekhanis, võib-olla ka kogu
Indias.

II. EKSKURSION HINDUISMI ÜRGUSSE.

Igatiks, kes matkab Indiasse sooviga seda huvitavat ning mitmekesist maad tundma õppida, kohtub seal kolme suure kultuuriga, millele vastab kolm suurt usku. Need on: hinduism, buddism ja islam. Peame tunnustama, et usulised tõekspidamised inimkonna vaimses arengus etendavad üldse tähtsat osa. Indias aga eriti. Arvates välja mõned Oriendi maad, võime julgesti väita, et kuski mujal pole usulised otsingud ja usuline hardus mõjustanud nii põhjalikult inimmeeli ja inimeste ellusuhtumist kui Indias. Siitsaadik on kõik India rahvaste vaimsed liikumised tähistanud üht või teist etappi uskude arengus. Praegu valitseva olustiku hindamisel tohime täie õigusega kõnelda hinduismi, buddismi ja islami kultuuridest.

Ka maa-alaliselt on nende kultuuride ulatus ja erinevus võrdlemisi selge piirjoonega märgitavad, kuigi üksikutes provintsidest, näiteks Bengaalias, mitmeusulised rahvakihid ja rahvused segamini asuvad. Teatud rahvusse kuulumine ei oma Indias kaugeltki seda tähtsust, mis Euroopas. Inimese tõelise päritolu või kuuluvuse hindamiseks on vajalik teada, milliseid usulisi veendeid ta harrastab. See määrab lõplikult ta vaimse konstruktsiooni, hingeelu, maitsed, ta suhtumise endasse ja kaasinimestesse, kogu ta elukäsituse ning ilmavaate. Usk (religioon) on too peamine baas, millele toetuvad India hulkade kultuuripüüded kõiges oma mitmekesisuses, mõjustades ühtlasi sotsiaalset olustikku, õiguslikku järge kui ka rahvamajandust.

Selle reisirahmatu I ja II osas oleme tutvunud buddismi kultuuriga ja ta kaasnähtustega, sest Tseiloni saar on Briti-India mõjukamaid buddismi tsentumeid. Kuigi buddism ise põlvneb india ürgusunditest, kuigi ta oma arenemises on seisnud alalises kokkupuutes ning mõjustuses braminismiga ja hinduismiga üldse, kuigi ta põhi-veended (näit. hingede rändamine ja elu lakkamatu tsirkulatsioon) sarnanevad hinduismi omadega, on buddism ometi mõistnud sisendada oma poolehoidjatele hoopis elurõõmsama, optimistlikuma enesetunde kui hinduism. Juba paljas buddismi tärkamine tähendas suurt vaimset murrangut, renessansi, väärtuste ümberhinnangut.

Kuulutades inimtüüete ülimaliks saavutiseks Nirvaana õndsuse, see tähendab — ühtimise jumalaga olematuse, andis buddism sellesamaga oma loendamatutele hulkadele tõuke moraalseks enesekasvatamiseks, kuna hinduismi väljavaatetu mõttetarkus inimmeeli ükskõikusega masendab. Buddism tunnustab arenemise võimalust ja selle tarvilikkust, kuna hinduismi mitmekesised usu-voolud absoluutsete tõdede hoidjatena arenemisseaduste ees pimesilmi seisavad.

Buddism tunnustab ka teiste usundite eluõigust ja suhtub suurima loaalsusega võõrastesse tõekspidamistesse. Tänu sellele osutuvad buddistlikud hulgad võrdlemisi vastuvõtlikuks euroopa kultuurile, nagu seda nägime Tseilonis ja võiksime erilist konstateerida Jaapanis. Tseilon on praegu juba kultuuri- ning tsivilisatsioonimaa meiegi mõttes. Seal valitseb peaaegu üldine kirjaoskus. Kastierinevused ja kastivahed on Tseiloni jaoks ennem teoreetilise kui tegeliku väärtusega. Juba lähemas tulevikus kaovad nad lõplikult, selles ei ole vähematki kahtlust. Seni säilisid nad tänu traditsioonidele ja sellele üldisele majanduslikule olustikule, mis pärandina kaasa toodud India mandrilt. Buddismi suhtumine kastidesse on eitav.

Muidugi ei tohi Tseiloni edu ainuüksi buddismile

omistada, kuid suurimaid kaastegureid sel teel oli buddism kahtlemata. Tunnustades kõigi inimeste üheväärsust, tõstes ka naise isiku ühele astmele mehe omaga (mis hinduismi vaatevinklist lausa hämmastav), andes filosoofilise põhjenduse kõlblatele üritustele ja tunnustades progressi lunastusteena, muutis buddism oma miljonilised hulgad teatava määrani vastuvõtlikuks demokraatia ideedele ja demokraatia taotlustele. Need on ülitähtsad momendid, mis buddistlikele harrastusile, kui võrrelda neid hinduismi harrastustega, erilise pitsati suruvad.

Hinduismi esindab Indias praegu kõige ehtsamal ja puhtamal kujul Dekhan, peamiselt selle lõunapoolne osa. Templite rohkuse mõttes ja vaimulikkude võimude koonendumise poolest seisab küll esikohal Benares, kuid seda ainult ajaloolistel ning arengulistel põhjustel. Muhamedi usu pealetung ja selle kaasas käiv rahvatüübi ümberkujundamine on viimastel sajanditel India keskmaakondade omapärasse palju võõrast elementi pookinud ja võõraid mõjustusi peale sundinud. Benares — see hindude Mekka ning Mediina — ei ole enam kaugeltki puhtaverelisi hindu linnu, vaid üsna silmapaistval moodsul muhametlastegi oma.

India ürgvarade hoidjaks ja hinduismi vaimsete ning aineliste saavutiste konservisalveks osutus Lõuna-Dekhan. See maa, piiratud meredest ja kiltkõrvest, rünnatud mäepagudest ja -harjadest, oli rohkem kui ükski muu India mandri osa kaitsnud võõraste sissetungi vastu. Ta elas ning elab veel praegugi isoleerituna muust maailmast, vaenlik kõigele, mis tuleb väljastpoolt ta enda loomingut. Teatava määrani aitas sellele eraldumisele kaasa maa enamurahva — tamulite — töömehelikult tüse, ent konservatiivne loomus.

Säärased linnad, nagu Madura, Trichinopoly ja Tandjore on kõigi autoriteetide ühise arvamuse järgi hinduismi kultuuri tüüpilisemaid esindajaid. Kui muistsete aarialaste loomingust üldse karakterlikke esemeid meie päevadesse

üle on toodud, siis leiduvad need ürgsemal kuju Madrasi provintsi lõunapoolsetes osades. Kui vedda usu võlud aastatuhandete kaudu veel tänapäevgi inimmeeli peaksid võluma, siis peamiselt küll Dekhani varjulisemates paikades.

Arvatavasti on kärsitu lugeja enam kui üks kord küsinud: milline meelteseis, millised karakteri iseärasused, millised ilmavaatelised tõekspidamiste kompleksid ja ellusuhtumise eeldused iseloomustavad hinduismi rahvaid? Väga raske on sellele vastata. Kahtlemata on neil oma mentaliteet, mis ei erine üksnes eurooplaste omast, vaid kõigist teistest rahvastestki. Kuid kahjuks on meile väga raske mõista toda mentaliteeti. Hinnangud võivad osutuda ühekiilseks ja ülekohtusiks.

Püüdes tungida eluavalduste välise koore vaatlemise ning eritlemise teel sisema tuuma avastamisele, ilma et saaksime meeleolult ja enesetundelt kaasa elada koore taga peituvatele hingeliigutustele ja impulssidele, varitseb meid alaline hädaoht näha sisu selles, mis on vaid idanemisprotsessi kõrvaltulemus. Kui siiski sõandame selle maailma tundmaõppimiseks teekonnale asuda, siis tuleb võtta seda katset ekskursioonina võhivõõrsusse ning tundmatusse, kui ekskursiooni, millest juba ette teada, et ta ainult juhuslikku ja näppupuutuvat suudab kaasa tuua.

Esimene mulje, mille omandasin siinsetest inimestest, jäi ka hiljemini püsima. Nad on loiud, kurvameelsed ja pikatoimelised. Mitte laisad, küll aga aeglased. Tundub, nagu oleks neil palju mõelda, rohkesti iseendaga arveid õiendada. Nende tähelepanu ei ole suunatud niivõrt välisilmale kui iseendasse. Mingi nukruse lohutamatu pilv varjutab nende otsaesist. Tõendatakse, et nad suuri matki õnnetust kannavad nurisemata. Aga ka rõõm ei tekita neis tormitsevat meeleolu. Enamasti ükskõiksed, varjavad nad nii oma mure kui ka õnne leplikkuse kilbiga. Nähtavasti ei tee nad suurt küsimust oma isiku

käitumisest, eelistades alistuda igale olukorrale, kuhu saatus neid lükkab. Ega siis asjata ometi ei kubise tänavad, turuplatsid, templiõued ja majaesised lamavatest inimestest. Juba nende loid poos näikse otsekui manitsevat: ärge puutuge minusse, jätke mind rahule.

Raudteevaksalid rahvarikkamates paikades jätavad mulje, nagu oleksid nad maksuta ööbimismajad kodutuile. Mitte üksnes laoluste põrandad, mis määratud kolmanda klassi reisijaile, ei kubise mõnusalt norskavatest inimehadest, vaid ka vaksali platvormid ning jaamaesised. Ajamõiste on hindule üks udusemaid. Kui tal tarvis on sõita, ei satu talle pähe järele pärida rongide liiklemiskava. Tullakse lihtsalt lähemasse jaama ja asutakse ootama. Juhtub vahepeal õige rong nina eest ära sõitma, ei pahandaks ka see teda, sest neid tuleb ju veel ja aega — on nagu merd. Vöörsileminejalt ei küsitavat kunagi, millal ta tagasi tuleb, sest see oleks sündmuste loomulikust reast ette tikkumine.

Hindu ei jälgi nädala- ja kuupäevi. Nendel pole tema jaoks ka tähtsust, sest nad on teineteisetaolised nagu veetilgad. Vahelduse toovad ainult suured usupühad, mis jaotatud neljale aastaajale.

Ma pidin tihti kasutama juhtide abi. Seejuures oli ükspuha, kas ma juhi kella kaheksaks või üheteistkümneks kohale palusin: ikka ilmus ta pool seitsme paiku, mil valgeks hakkab minema, ja ootas rahulikult. Oma kohust täitsid nad täpsalt; kuid tundus, et nad seda andumuse pärast ei tee, vaid masinlikult nagu automaat, mille liigutused ette määratud. Vöörastemaja teenijailt on raske mingit vastutulekut leida peale selle hädavarviliku, mis ta ametikohustega otsemalt garanteeritud. Valitseb üldine kannatlikkus ja ajaraisk. Eurooplase elu teevad kibedaks tuhanded pisikesed ebamugavused, mis tingitud sellest, et kohalik rahvas ajaväärtusest vähematki ei hooli.

Üks kulunud anekdoot iseloomustab suurepäraselt

hindu suhtumist ajamõistesse: maalt tulnud hindu pärinud Kalkutta tänaval eurooplaselt teed (teadagi võis see nii vaid anekdoodis juhtuda). Eurooplane vastanud, et võiks sõita trammiga, kuid maa-alune raudtee on kiirem. „Kasutades metrot, võidate viis minutit.“ Hindu võtnud nõuande kuuldavaks, kuid ei mallanud pärimata olla: „Aga milleks peaksin kasutama võidetud aega?“

Selline on hinduismi rahvaste mentaliteet. Ära ruffa, ära ole tormitseja, ära tõtta sündmustest ette. Ära võta ühtki kurbust eriliselt südamesse, sest kogu elu on kurb. Ära rõõmutse kunagi üleliigse rõõmuga, sest sa ei jaksa oma rõõmu läbi näha. Ära sea teotsemist endale ideaaliks, sest igal teol on paratamatud tagajärjed, mis võivad osutada sulle koormaks.

Sel põhjusel võib-olla tundubki India eurooplasele logelejate paradiisina. Linnad kubisevad kerjuseist, viga-seist, palverändajaist, pühakuist, kunsti- ja tembumeestest, rändmunkadest ning teistest parasiitidest. Seda nähtust ei põhjusta sotsiaalne kindlusetus, vaesus ja tööpuudus. Tööpuudusest euroopalikus mõttes võib juttu olla mõningatel aegadel vaid sääraustes vähestes raioonides, kus areneb suurtööndus (Kalkutta, Bombay) ja kus leidub rohkesti väljaspool kaste seisvat proletaarlikku elementi. Pühakuid, piligrimme ja lihasuretajaid-askeete ei saa rakendada tööle. Samuti ei sobi neile seltskondlik hoolekanne. Nad on kutselised parasiidid ja seisavad pealegi suures lugupidamises. Rändmunkade hulka üksi arvab ametlik statistika umbes kaheksasaja tuhandele. Siia hulka pole loetud neid askeete ja pühamehelikke kerjuseid, kes seisavad väljaspool jogiinide¹ ordu. Küllap tõuseb nendegi šarlataanide ning pühakute hulk mõnesaja tuhandele.

¹ Jogiiniks ehk sadhuks hüütakse rändavaid kloostrivendi, kes elatuvad almusest. Eurooplased kutsuvad neid ka fakiirideks, kuid see nimetus pole õigustatud. Fakiir on mustakunsti-meis, ega kuulu pühakute hulka.

Tallinnas pannakse paljuks, et kaks-kolm idioodis-
tunud kokainisti inimesi tülitavad. Kui mõni alaealine
leivarahha palub või nüüdsel rängal kriisiajal mõni täis-
kasvanugi juhtub käe almuse järele sirutama, siis on
see juba valusaks pisteks ning etteheiteks meie südame-
tunnistusele. Aga kujutelge, et igal tänavanurgal varit-
seks mitu kerjust, et Raatuseplatsil ja Vene turul lamak-
sid, roomaskleksid ning tembutaksid vend Wahindra (!)
auväärsed kaasvõitlejad — äärmuseni ligased, kõhnad ning
tõbised oma paiseferohkes alastiolekus, — mis lausuk-
site siis?! Me põgeneksime säärasest linnast otsekui
pidalitõvebarakist. Aga hinduismi rahvaste silma ees
virvendavad need pildid alalõpmata. Nad ei märkagi
seda. Nende mõistusele ja tunneteale on see arusaadav
ning loomulik. See hingeelu, mis peegeldub pühakute
liialdustest, on hindulase enda vaimse künnise eksooti-
line vili.

Kahtlemata peavad sellisel rahva mentaliteedil olema
mõjuvad põhjused. Tähtsama tegurina nimetaksime India
ülipalavat, roiutavat ning loiutavat kliimat, mis masendab
tahtejõu, närvetab musklite energiat, suggerib und ning
laiskust. Nõrgestades organismi, kuid pakkudes samal
hoobil soodsaid tingimusi pisikute sigimiseks, põhjustab
see ebaterve kliima eriti jõgedelähedastes ja rannäärse-
tes maades rekordilise tõvede leviku. Hindud on ena-
masti kõik haiged, nagu tõestab uusim statistika. Sure-
muse protsent nende juures on Euroopa keskmisest mitu
punkti kõrgem.

Kõige vihasemat lõikust peab muidugi malaaria.
Dr. Bentley, Bengaalia maakonna tervishoiuameti juhtiv
tegelane, on käsitelnud seda küsimust põhjalikult ning
jõudnud lausa rabavatele tulemustele. Bengaalias üksi
sureb aasta jooksul malaariasse 350 kuni 450 tuhat ini-
mest. Tõve leviku kohta ei ütle see arv veel midagi
lõplikku, sest malaaria, nii kurnav kui see tõbi ongi,
tapab harva. Iga surmajuhu kohta tuleb arvestada üle

saja malaariatõbise. On arvutatud, et Bengaalias malaariahaigus üksi hävitab aastas ümmarguselt 200 miljonit tööpäeva. See on ränk kahju rahvamajandusele, aidates suurendada üldist kitsikust.

Teine raske nuhtlus, mis sööb rahva elujõudu ning painab ta meelt, piitsutab Indiat katku näol. Püsiv katkuallikas asub Gangese suudmes. Bombaysse ilmus katk 1896. aastal ja on tollest ajast saadik juba üksteist miljonit inimest röövinud. Lisandame sellele veel mustad rõuged, koolera, tüüfuse, leepira ja erilised idamaised haigused, siis saame mõninga aimu India tervislikust olukorrast.

Nähtavasti on rahvas seal vastupidavuse kaotanud. Nii näiteks tappis gripp 1918. a. vähemalt seitse miljonit inimest. Ühes ametlikus aruandes, mis pärit 1911. aastast, öeldakse muu seas: „Aastast aastasse teeb malaaria oma vaikset hävitamistööd. Katk tapab tuhandeid, malaaria kümneid tuhandeid. Nad ei kaeva inimestele üksnes enneaegset hauda, vaid hävitavad ka nende tahtjõu ning halvavad sigimisvõime. Nad takistavad korralikku eluarengut. Ettevõtlikkus ja tegevus kannatavad selle all. Palavikutaud on teiste kahjurite keskel peamiseks vaesuse põhjustajaks.“

Arstid olid ammugi märganud suurt verevaesust, mille all kannatavad Indias kõik rahvakihid. Selle põhjuste suhtes arvamused erinesid. Lõppeks selgus, et tegemist on erilise troopikamaade haigusega, mis ristiti ankülostomiaasiseks. Esmakordselt leidis see küsimus käsitlest India arstidepäeval Kalkuttas 1914. a. Nagu öeldud, on tõve peamiseks tunnuseks suur verevaesus, mida põhjustavad pärasooles parasiteerivad ussikesed. Uurimistel selgus selle loomakese jubestav kuritegevus. Näib, nagu oleks kogu India infitseeritud ankülostomiaasise.

Kui oberst Calvert 1917. aastal Darbhanga vangimajades järelekatsumise korraldas, tuli ilmsiks, et 83% vangidest kandsid oma kehas ankülostomiaasise usse.

Veel jubestavama tulemuse avastas dr. Bentley uurimine Assami teeistandikkude tööliste juures, kellest vaid mõned üksikud leiti terved olevat. Pärast seda võeti oberst Clayton Lane'i korraldusel samasugune uurimine Dardžiilingi teeväljadel ette, kusjuures üldiseks häämatuseks selgus, et selle suure maakonna põllutöölistest rohkesti 80% kannatasid ankülostomiaasist. 1917. aastal uuriti samal otstarbel Bengaalia vangimajade elanikke. Tulemus: 12 170 vangist, kes arstide käe alt läbi käisid, põdesid 71% ussihaigust. Viimaste aastate tervishoidlikud uurimised, muu seas koolilaste keskel, näitavad, et ankülostomiaasis on levinud kogu Indias, alates põhjapiiridest ning lõppedes Lõuna-Dekhaniga. Võitlus selle kurnava tõve vastu annaks mõjuvaid tagajärgi üksnes siis, kui kultuurilised olud paraneksid ja rahvas ise nakkavatele taudidele sõja kuulutaks. Praegu puudub selleks nii arusaamine kui ka tahe.

Kokkuvõttes tohiksime öelda: palav kliima ja hukutavate tõbede rohkus on Indias raskemaid nuhtlusi. Nad halvavad rahva elujõu ning mürgistavad inimeste enesetunde raskemeelsusega. Kui veel silmas pidada viletsaid sotsiaalolusid, madalat õiguslikku järge ja vaesemate kihtide kindlusetä tulevikku, siis avaneb me vaatele see pindala, mis sigitab ükskõiksust, hoolimatust, nukrust, vähenõudlikkust, pessimismi, alandlikkust, alistumist. Tänapäev on trööstitu, aga ka homne ei tööta paremat.

Juba 2500 aasta eest kõneles prohvet: „Sündimine on valu, vanadus on valu, lahusolek armastatust on valu, ühtimine ebaarmastatavaga on valu, iga rahuldamatu soov on valu, — lühidalt: kõik, mis viie meelega kõidab meid sellesinase maailma külge, valmistab meile valu.“ Ja oma jüngeritelt päris ta: „Kus on rohkem vett: kas neljas suures meres või nendes pisarates, mida olete nuttes valanud oma pikal rännakul ja eksiteel, sest et teile osaks anti, mida te põlgasite, ja et teile mitte osaks ei antud, mida te armastasite?“

Igapäevne hindu — teomees maharadža põllul, väike käsitööline linnas, noodavedaja rendihärra veeväljadel, mutike isanda kullakaevanduses — ei oska nii öelda ega nii küsida. Aga kui ta oskaks, siis teeks ta seda, sest nendes lausetes on sõnastatud just väikese mehe elumõistmine ja enesetunne.

Vastavalt sotsiaaloludele ja rahva tunnetusele kujunesid ka usulised otsingud ning tõekspidamised. Kuid usk, kivinedes dogmaks, luues kultuse ja omandades kirikuliste organisatsioonide kaudu võimu, kujuneb ise masendavaks teguriks, mis mõjustab inimhingi, sisendab neile hirmu ja õudust ning paneb maksma oma sunduse elu pisiasjadeski. Jumal, loodud inimese poolt inimese enda palge järgi, muutub pikapeale oma looja ihu ja hinge isandaks, piiramatu võimuga hirmuvalitsejaks.

Jättes arvestamata selle osa, mida etendab usk hinduismi maades, oleks võimatu mõista nende rahvaste mentaliteeti ja paljusid ekstravagantsusi, mis siin eurooplasel imestust äratavad. Muu seas ei suudaks me usuliste mõjustuste hindamiseta mõista hindude askeesi ja lihasuretamise kirge. Enesepiitsutamine, raskete kehaliste vigastuste valmistamine, teravate raudnaelte otsas lamamine, peaga allapoole rippumine, tahtlik näljasurm ja muud põrgulised enesepiinamisviisid pole üksnes pühakute eesõiguseks, vaid leiavad kõigis rahvakihtides järeleaimamist. Koguni maharadžade ja kapitalivürstide keskel leidub usuhulle, kes vanaduses võimu ja rikkuse endast maha heidavad, siirdudes kerjamisse ning lihasuretamisse. Üks sääraseid patukahetsejaid olevat Benaresis seitse aastat istunud templimüürisse ehitatud orvas.

Hinduism ei ole mingi usk kitsas konfessionaalses mõttes. See on rohkem usufilosoofiline ilmavaade, mille alusel õitsevad mitmekesised eriharrastused. Nagu ristiuskki jaguneb mitmeks kristlikuks kirikuks, nii raamib ka hinduism mitmeid usulisi voolusid. Kuid kõigil neil erikonfessioonidel on ühised põhiveendid, ühine maailma-

suhtumine ja ühine tunnetus. See on otsekui suur kimp nelke, kus leidub punaseid, valgeid ja kollaseid õisi, mis aga ometi levitavad ühist aroomi.

Hinduismi tuuma avastamiseks peab vaatlema seda suurt ning igivana vaimset liikumist tema arenemisfaasides. Ükski usk ei ole sündinud küpselt maailma; kõik nad esinevad meile pikaajalise arengu saadusena. Eriti mõõtmatu on hinduismi arenemisahel, venides läbi aastatuhandete. Ta on mõjustanud peaaegu kõigi teiste uskude kujunemist, seal hulgas ka ristiusu kirevaid eksi-radu.

Hinduismi algallikad viivad meid tagasi vanade aarialaste usuliste kujutelmade juurde. Aarialased asusid värskete sissetungijatena tol ajal Induse jõe madalikkudel ning Pandžabis. Aeg: 4500—2500 a. enne Kr. sündi. See oli võrdlemisi kõrge kultuuriga muistse aja rahvas, kelle usulised harrastused kõnelevad loodusearmastusest, loodusevaatlemisest ja loodusjõudude imetlemisest. Jumalad, kelle poole apelleerivad nad oma pühalikkudes lauludes (*vedda'd*), ei ole midagi muud, kui loodusvõimude kehastised, peamiselt õhu- ning valgusnähtuste alalt. Ent selle kõrval tundsid nad juba ka kõlblate omadustega varustatud jumalusi, kes kui suursugused kaitsevaimud ja ülemvalitsejad hoidsid püsti maailmade moraalsel ning ainelisel olemust. Nende suurjumalate eesotsas seisis kõikvõimsa *Indra* kaju, ümbritsetud tihedast mütooloogiapilvest. Teda on peetud vaheldumisi kord äikese, kord sõja jumalaks, kuni ta sai kõigi veddausuliste india-laste peajumal. Nimeliselt on *Indra* ka hilisemates arenemisjärgkudes püsinud kõigi India usundite juures peajumala aujärjel, kuid ta ei teotse seal enam ega mängi mingit osa.

Suurima pidulikkuse ja pühalikkusega austasid aarialased tulejumalat *Agni't*. *Agni* on õigupoolest jumalik ülempreester, sest tema tulealtari ümber olid koondatud kõik muistsed usulised talitused.

Väga sagedasti hüütakse vedda hümnides veel *Soma* nime. *Soma* on omadustelt hingestatud kuu ning kuuvalgus, mis pühitsetud joogina nõriseb piimasisaldavast mütoloogilisest puust. Nende eriti populaarsete jumalate kõrval teotses leegion vähem populaarseid. Tänapäeva Indias leidub veddausulisi veel ainult käputäitekaupa uuemate uskude poolehoidjate keskel.

Ometi loetakse neid väljasurevaid, igivanu aarialaste usulisi kujutelmi kogu hinduismi aluspõhjaks; ja seda täie õigusega, sest aarialaste pühad hümnid, *veddad* — nii nagu need juba 1500 aasta eest kirja pandud — on jäänud pühaduseks ka pärastises usufilosoofilises arengus. Hinduismi usundites on nende paik vähemalt samavõrra põlistatud, kui vanal testamendil ristiusundites.

Vedda hümnid koosnevad kahest osast: *Rigveda* ja *Atharvaveda*. *Rigveda* värsid on loodud preestrite poolt usutalitustlikeks otstarbeiks, peamiselt jumalate kiidulauludena ohvritoomisel. Nad sisaldavad vedda usu kõrgemaid tõdesid ning mõttetarkust. *Atharvaveda* salmid selle vastu on rahvaliku päritoluga ja sisult mitte vähem müstilised ning segased kui näiteks Johannese Ilmutamise raamat. Neis peegeldub aarialaste rahvapärane, labastatud arusaamine usulistest küsimustest ühes tumeda ebausuga. Muu seas leidub seal rohkesti sajatamise- ning sõimuvalemeid, millel arvati maagiline mõju olevat pahade vaimude taltsutamiseks kui ka tigedate jumalate viha kustutamiseks.

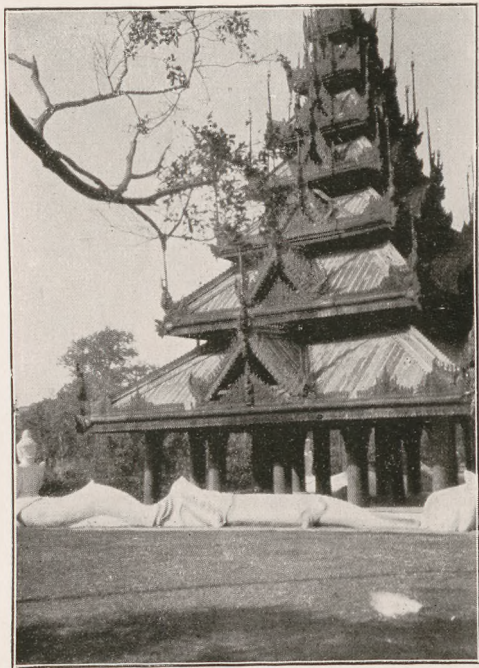
Ohverdamisel oli aarialastel kahesugune mõte: 1) meelitada ohvritoomisega jumalate heatahtlikku tähelepanu ning heatahtlikku suhtumist; 2) lunastada jumalalt ohvrianni hinnaga andestamist ja lepitust kordasaadetud tegude eest. Ohverdamiseks tarvitati loomi ja põllusaadusi, mitte inimesi. Kuid paljud andmed lubavad oletada, et ka lihasuretamine polnud aarialastele päris tundmatu. Enesepiitsutamisel oli sama mõte, mis ohvirilgi. Kui jumalatele meelepärasena näis vilja- ning

loomaohver, siis ei võinud nad ometi inimese eneseohverdamistki põlata. Ja mis oleks lihasuretamine — terviserikkumine, osaline enesetapmine — muud kui inimese pikaldane eneseohverdamine?

Nii tuleks siis India rahvaste askeesi algust otsida juba tollest hämarast ürgajast, mil aaria tõud asusid veel põhjalagendikkudel, vallutamata India sisemaid. Seda oletust kinnitavad ka buddistlikud saagad, mis juba mitu sajandit enne nüüdset ajaarvamist kirja pandud. Neis mainitakse näiteks üht elusttaganejate askeetide kogudust ja lausutakse: „Nii oli see ikka ja keegi ei tea, et see kunagi teisiti oleks olnud.“ Lõppeks: kuidas oleks saanud Buddha ise anduda askeesile ja alata hiljemini askeesi vastu võitlust, kui see nähtus poleks juba ammu enne teda juurdunud India rahvaste kommetesse ja arusaamisse?

Aarialaste sõjaline ja kultuuriline edasitung ida- ning lõunasihis, viljakate maa-alade vallutamine praeguses Bengaalias ja oma võimu maksmapanemine India ürgrahvaste üle andis ka nende ühiskondlikule ja majanduslikule arenemisele uue tõuke. Nad muutusid härrasrahvaks ja panid maksma valju seisusliku korra, millest hiljemini kujunes hulgaastmeline kastidesse kivinemine. Loomulikult ei võinud see ka nende usulis-ilmavaatelistes otsingutes vastukajata jääda. Võrdlemisi primitiivsed vedda usu kujutelmad ei rahuldanud enam rikast ning omamoodi haritud vanakultuuri rahvast. Jumalad pidid kuuluma restaureerimisele; algab bramanismi õitseng.

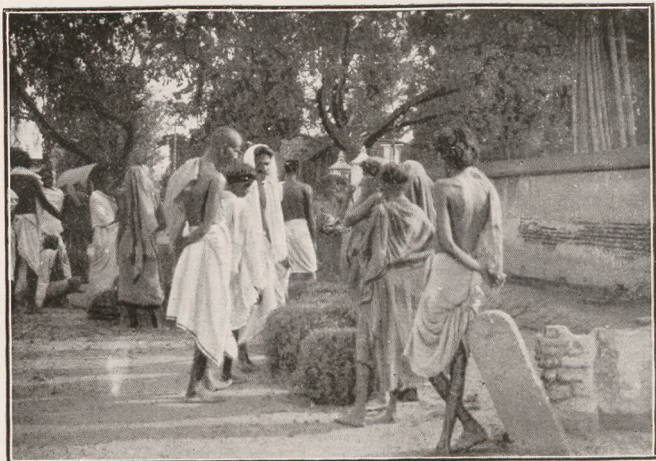
On endastmõistetav, et sooja ning viljaka Gangese madaliku asustajad andusid meelsasti vaimsele spordile ning ideede spekulatsioonile. Metsades ja saludes leidsid nad kaitset päikesepalavuse vastu; toiduannused ulatas helde loodus peaaegu vaevata kätte; eluhoid osutus kergeks ega vajanud kaugeltki inimeste täit energiatagavara. Vana kultuurimahl kääris juba endistest aegadest veres.

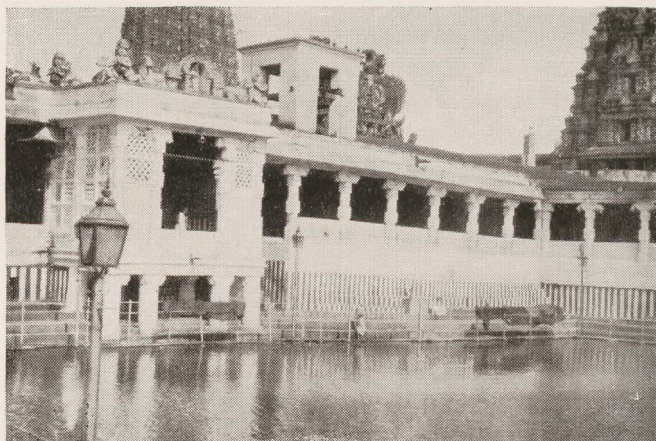
Pisike palvekoda burma stiilis.

Tamuli lapsed Lõuna-Dekhanist.

Stseen heinaturult (Madura).

„Liiliate tiik“ Šiva templis (Madura).

Mida muud hakata siis ülearuse energiaga peale, kui mõtisklemist?

Inimese vaimu ette tärkavad mitmed küsimused elu olemuse kohta. Kust ja milleks kõik tunnetatav maailm? Milline otstarve ja olemise õigustus on tal? Kes olen ma ise, kuhu ma rändan, mis tingib mu eksistentsi? Looduse salapärasus, mis ümbritses inimest, öö ja päeva vahetus, tähtedeküllane taevaskooskõne — kõik need olid nähtused, mis äratasid kirglikku uudishimu ning õhutasid tahet asjade mõistatuste jälile jõuda. Maailm ise ja inimeste asetus selles, elu ja surm, ruum ja aeg, kurjus ja headus, nauding ja valu — kõik see haaratuna ühte fookusse pakkus küllaldaselt ainet vaatlemiseks ja mõistuslikeks ning meelelisteks targutusteks.

Hingelised elamused aga murravad endale avaldumistee sõnade kaudu; ja nii näeme, kuidas lisaks vedda värssidele luuakse upanišada kirjade ehk salateaduste raamatud, mis on täis sügavmõttelisi targutusi kõigi küsimuste kohta. Seal asubki too tühjendamatu meri usulisi ja metafüüsilisi mõtteid, kust India rahvaste hilisemad põlvkonnad ammutasid oma tarkuse.

Upanišada mõttetarkus annab ka esialgse põhjenduse lihasuretamisele — askeesile. Kuna vedda usu targutused hingede rändamisest veel midagi ei tea, muutub see nüüd põhimiseks veendeks. Mitte ainult bramanimile ja teistele pesuehtsatele hinduismis usunditele ei ole hingederändamise paratamatus absoluutseks ja vastuvaidlematult aktsepteeritavaks tõekspidamiseks, vaid ka ehtsast hinduismist tunduvalt kõrvale kaldunud ning üle kasvanud buddismile; samuti ka džaina usule ja selle põhjendajale Mahavirale.

Lootusrikka ootuse asemele pälvida õndsast igavest elu taevases helenduses astub fatalismiga ning paratamatusega masendav veene, et iga indiviid surma järel peab sündima ellu uuel kujul ning võtma vastu seal teenitud tasu endises elus toime saadetud tegude eest

nii hea kui halva mõõduga — selle järele, mis keegi väärt. Iga indiviid on oma tegude võlglane. Ei saa olla õnne muidu, kui tasuna vastavatele teenetele, ega õnnestust muuks, kui väärtegade hüvastamiseks. Sest igal teol on tagajärjed, mis ei või jääda tasakaalustamata.

Ja nii rändab hing mööda taimede, loomade ning inimeste ihulikke korjuseid lõpmatuseni. Isegi jumalad pole vabastatud sellest õudsest saatusest, sest ka nemad peavad vastutama oma tegude tagajärgede eest. See tegude tasakaalu õpetus, mida hüütakse *karma*'ks ja mis seisab orgaanilises ühenduses hingederändamise tõekspidamisega, oli tolleaegse teadmetehulga ja mõtlemisoscuse tipsemaid saavutisi. Metafüüsiliselt teritatud mõistus koos raudse loogikaga pidi leiutama nii hingederändamise kui *karma*: teisiti ei oleks ta suutnud vastust anda maailma saamise ja säilimise küsimusele.

Mitte millestki ei tule midagi: peab olema tahe ja tegu. Kui jumalik võimuavaldus lõi maailma, siis kaotas looja sellesamaga oma vabaduse, sest teda seovad ta teo tagajärjed. Inimene — üldse iga elav indiviid: taim ja loom — on ühine tervik jumalaga. Mitte osa jumalast, vaid jumal temas ja tema jumalas. Üksikhing on ainult näiliselt üksik. Jumala tegu (maailma loomine) oli sellesamaga iga elava olendi teoks. Aga esimese teo eel pidi käima omakord tegu, selle eel jälle — — ja nii lõpmatuseni. Teiselt poolt samuti: igale teole järgneb uus tegu. Arveraamat ei või saada kunagi tasa, sest kuhu jäävad siis tänapäeva tegude tagajärjed?! Mis on maksev minevikus, see on maksev ka tulevikus: mis on tänasele päevale tulevik, see on homsele minevik — — ja nii lõpmatuseni.

Igavesti püsiv, kes oli, on ning jääb, ilma alguse ja lõputa, on *Brahma*. Mingi maailma substantis, jäädavalt liikuv aine. Tal pole isikut, sest ta on kõik. Sellepärast pole tal ka hinduismi uskudes õieti mingit kultust.

Tunneme teda juba vedda usust *Indra* nime all. Ka seal ei mänginud ta peaaegu mingit osa.

Teised jumalad, kes teotsevad ja mõjustavad elavate olendite saatust, jagades tasu ning karistust, ei ole kuigi-võrra kadestatavad, sest nad pole vabad, vaid alluvad ühesugustel alustel inimeste ning loomadega karmidele *karma*, see täh. tegude õpetuse seadustele. Džaina usu tõekspidamiste järgi peavad jumalad hingederändamise paratamatus keerises inimesteks saama, enne kui pärida *Siddhahud*'i (Nirvaanat). Džaina ja Buddha õpetused lähevad hinduismi ringist juba selle poolest välja, et nad lõppeks ometi mingi lunastuse (arveraamatu tasakaalu) võimaldavad, ükskõik kuidas seda nimetada — kas Nirvaanaks või Siddhahudiks. Meie ütleksime vist: olematus. Ehtis hinduism seevastu ei tunne muud, kui igavest ringkäiku. Tema jaoks ei ole arengut, on vaid kordumine.

Kuigi inimene oma tegude tasuks taevariigi päriks, oleks see vaid ajutine õndsus. Ta teod kestavad ka õndsuses edasi ning vajavad lunastamist, mis võib teostuda ainult üksi taassündimise teel. Isegi maailma hukkumine ei päästa sellest fataalsusest, sest Brahma jääb ja seni korda saadetud tegude tagajärjed jäävad ka ning maailma taasloomine, kõige kaasaskäivaga, mida me juba tunneme, osutub möödapäästamatuks. Iga tõeliselt usklik indiviid — aga kes ei oleks Indias usklik?! — tunneb end naelutatud olevat needuslikku ringkäiku, põrgulikku karusselli, kust ei pääse keegi põgenema. Inimene on kõige eelkäiva ja kõige järeletuleva abitu ohver.

Nii näeme siis, et hingederändamise ahelik, kui tegude (*karma*) tagajärgede tasakaalustamise vajaduse tulemus, koos armute sotsiaaloludega ning haigustega küllaldane tohiks olla hinduismi rahvaste raskemeelsuse, loiduse, elupõlguse ning ükskõiksuse põhjustamiseks.

Milles seisab uskliku inimese äranägemise järgi viga

ja kõige kurja juur? Muidugi tegudes. Teo kordasaatmine aga eeldab vastavat tahet. Järelikult: peab piirama tegusid ja peab halvama tahet. Seda võib saavutada kahel teel, kõige kindlamini, muidugi, kui kasutatakse mõlemaid teid.

Esimene tee: loobumine kõigest maisest. Ära himusta vara, kuulsust, võimu ega muid maisi hüvesid. Sureta endas kired, salga maha instinktid. Tungides oma ihade rahuldamise poole, lükatakse inimene teotsemisele. Sellepärast lausubki pühakiri: „Tõesti, tõesti, inimene on kujundatud himudelt; millised ta himud, selline on ka ta mõtlemine; milline ta mõtlemine, sellised ta teod; aga nii kuidas ta teotseb, sellekohaselt tasutakse talle. Kui kustuks kõik südame ihatsemised, siis alles muutuks surelik surematuks. Tõesti, tõesti, see oleks ka Brahmale meelepärane!“ Maisest loobumisele aitab kaasa mõtisklemine, endassesüvenemine ja üksindus. See äratundmine kutsus ellu paigamehelikud harrastused ning kloostrites paosklemise, — ülihästi tuntud asjad risti-usulegi.

Teine tee: liha suretamine. Inimese vaim on seda teotsemishimulisem, mida õitsvam me keha. Kui ei jaksata kiusatusele vastu panna, kui ei suudeta hävitada endas ihasid, soove ja instinkte, siis suletagu nende allikas. Kuiv puu ei kanna enam vilja. Sellepärast püüabki lihasuretaja piinata oma keha, kuni kaoks selle viletsa ehitise tundlikkus ja kuni ta ükskõikseks muutuks valu ja mõnu, palava ja külma, nälja ja janu vastu. Ka see meeles seis on ristiusele enam kui tuntud. Evangeeliumist loeme: „Äga kui sinu käsi ehk sinu jalg sind pahandab, siis raiu nad ära ja heida enesest ära. Ja kui sinu silm sind pahandab, kisu ta välja ja viska enesest ära.“ See olevat inimesele parem, kui et teda tervete ihuliikmetega „põrgutulesse heidetakse“.

Vahe kristliku askeedi ja hindu askeedi vahel seisab selles, et kristlane loodab oma palve ja paastumise

tasuks igavest õndsust taevariigis, kuna hindu ainult ajutist saatuse kergendamist taotleb. Kristlane tahaks jäädavalt jumalaga ühtida, hindu on juba ühtinud ning kannatab koos jumalatega.

Karma — armuheitmatult vali õpetus. Ta ei tunnusta mingit kõrvalekaldumist paratamatust ettemääramisest. Lähtudes tegude kahjulikkuse konstateerimisest, annab ta veenva põhjenduse lihasuretamisele ja seab teotsemise asemele selle vastandideaali — mittemidagitegemise. Nagu kõrvalekaldumatu Damoklese mõõk, nagu tuhandeharuline piits ripub selle õudse tõekspidamise needus India rahvaste pea kohal.

Viimaste sajandite usulisfilosoofiline mõte teotseb usinalt väljapääsu võimaluste leidmiseks *karma* valjust nõiaringist. Tagajärgi on sel vähe, kuigi kõik usulised ja filosoofilised koolid, mis tänapäevgi Indias teotsevad, oma parema on püüdnud mängu panna. Metafüüsiliste targutuste kihistik rikastub järjest uute lademetega, ilma et see sisuliselt väärtuslikku lisandust tooks. Põhipind jääb endiseks.

Nii ei ole isegi Rabindranath Tagore — viimne suurtest suurustest — tüüpilisest hinduismi mõtteringist palju kaugemale jõudnud, kui ta oma mõtisklemiste lõpptulemusena leiab, et nii inimesed kui ka jumalad peavad end vabatahtlikult piirama või kitsendama. Ta toob näite malemängust: iga mängija peab oma teotsemisvabadust kitsendama, kui ta soovib, et ühine mäng toime tuleks. Mängija asetab end vabatahtlikult teatud suhtumisse mängufiguuridega. Ainult sel eeldusel pakub talle mänguvõime arendamine naudingut. Ta võiks ju malendeid vägivaldselt sinna ja tänna loopida, kuid see poleks enam mäng. Nii on lugu ka maailma süsteemidega. Kui jumal oma kõikvõimise kitsendamatult maksma paneks, siis variseksid maailmad kokku, siis poleks loomingul enam mingit konstruktsiooni ja jumala võimetel mingit otstarvet ega mõtet.

India laialdastele rahvahulkadele — 320-miljonisele hingedekogule — pole nendest metafüüsilistest targutustest ja sellest ideede spekulatsioonist ei külma ega sooja. Nad pole kunagi suutnud tungida neisse sügavustesse, vaid on leidnud endale rahulduse hingederändamise ning *karma* õpetuse populaarsest, äärmiselt lihtsustatud ning äärmiselt labastatud tõlgendamisest. Nagu kõigi suurte uskude juures, nii jäävad ka hinduismis usu filosoofilised tõekspidamised rahvahulkadele suletud raamatuks. Hulk omandab ainult välise koore ja teda võluvad ning paeluvad peamiselt salapärased vaimulikud talitused, tseremooniad — kultus. Aga väline külg, nii veider ja absurdne kui see vahel näibki, on ometi inspireeritud kas otseselt või kaudsel teel usu sisematest veenetest ning palangust. Andudes fanaatilise hardumusega kultuse harrastamisele, elades kaasa innuga kõik sakramentaalsed ja muud lavastused, imeb usklik endasse ebateadlikult ka need meeletud ja selle tunnetuse, mis iseloomustab antud usku. Sajandite pikkuses korduvuses sisenduvad need põlvest põlve ja iga üksik inimene neelab neid juba emapiimaga. Sääraselt kujunes lugu ka rahvapärase hinduismiga. Selle võikaid avaldisi suudame mõista vaid *veddade*, *upanišada* ja *karma* õpetuste süsteemi kaudu.

Milline on siis rahvapärane hinduism oma väliselt, kirikutalituslikelt ja kultuslikelt avaldisilt?

Igatahes mitte ainujumala orjus, vaid peaaegu piiramatult arvu jumalate ning jumalakestega jändamine. Nagu juba eelmistest ridadest järeldada võib, ei heitnud aarialased uutel usulistel otsingutel mitte kõiki vedda usu aegseid jumalaid kõrvale, vaid munsterdasid nad uute vajaduste kohaselt ümber. *Indra* asemele tuli *Brahma*. See jumal seati ühes *Višnu*'ga (muistne päikesejumal) ja *Šiva*'ga (vedda usu tormijumala *Rudra* järeletulija) kõigi teiste jumalate etteotsa. Nad on niiõelda peajumalad, kuningad vasallide üle. *Brahma* on kõige looja,

Višnu kõige oleva hoidja ja Šiva kõige oleva hävitaja. Kui otsida ristiusust vastavat kolmikut, siis oleks ehk Brahma — Jumal-isa, Višnu — Jumal-poeg ja Šiva — Kurat. See võrdlus on aga väga kaudne ning ainult osaliselt õigustatud.

Alluvatest jumalatest on kõige populaarsemad *Ganeša* ja *Hanuman*. Ganeša on teaduste jumal. Teda kujutatakse harilikult elevandipeaga, kui tarkusesümboliga, ja ta istub ikka rofi seljas, sest roff on pugejaid loomi ja nuusib läbi kõik praod ning pilud, tuues peidetud saladused päevavalgele. Hanuman on tõstetud ahvist jumalateseisusse. Tema kaitse alla kuulub peamiselt maa-rahvas ja põllumajandus. Sellepärast leiduvad ka taujud külades ning maanteil. Oma päritolu eest võlgneb ta tänu aarialaste ürgaegsele loomade jumaldamisele. Samast looduse hingestamise (spiritualiseerimise) ideoloogiast ja primitiiv-inimeste usust, et jumalad armastavad asuda mõnede loomade ihus, on pärit ka loendamatud pühad lehmad ning elevandid, madud, krokodillid ja äraarvamatu hulk pühi puid.

Nagu mitmel puhul rõhutatud, puudub esijumalal Brahmaal vääriline kultus. Višnu ja Šiva on teda välistest usuelust peaaegu kõrvale visanud, välja heitnud. Sellepärast ongi kujunenud ainult kaks suurt kirikut — konfessiooni, nimelt: višnuism ja šivaism. Višnu usku tunnustavad peamiselt India jõukamad, aristokraatsemad ning kultuursemad rahvakihid. Kuna Višnu ise on hea ja positiivne jumal, siis on ka višnu usk võrdlemisi humanne, mõõdukalt karm ega hulluta oma järelekäijaid liigse ihupiitsutamisega, hirmuga ning ähvardustega. Višnu jumalateenistustel ja tseremooniatel on liialdused teatava määrani ohjendatud.

Šiva usk selle vastu kultiveerib kõige karmimat ihusuretamist, sisendab oma poolehoidjatele hirmu ja õudust ning arendab usulistest talitustes mõistuse piire ületavat liialdust. Ka seksuaalne ning erootiline element eten-

dab šiva usus hoopis silmapaistvamat osa kui višnu usus. Nõidused, moonutused ja salapäratsemine moodustavad šiva usu kultuse olulisema osa. Šiva usku harrastavad peamiselt India laialdased rahvahulgad, kõik madalad kastid ja vaesed inimkihid. See on teatava määrani valitsev, kuid mitte valitsejate usk.

Piltidel ja kujudel esitatakse Šivat vahel ühe, vahel viie peaga. Ühe peaga Šiva omab kolm silma ja väga omapärast soengut. Kaelas kannab see õudne jumal surnupealuudest lükitud helmi. Ta on harva pandud seisma või istuma. Enamasti näeme teda tantsivat sarkastilist purustamistantstu, geniaalne hävitamiskires, sest hävitamine tasandab teed uuele loomingle.

Ülevaate omandamise hinduismi jumalatest teeb raskeks see asjaolu, et üks ning sama jumal esineb mitme nime all ja mitmel välisel kujul, arvestades seda, millist jumala peaomadust on tahetud esile tõsta. Peale selle on kõigil peajumalatel naised, kes samuti esinevad mitmes teisikus ja kannavad mitmeid nimesid.

Šiva tähtsamaid naisi on *Durga*, *Kali*, *Parvati* ja *Uma*. Naises nähakse mehe potentsi allikat. Säärane naine, kui Kali, on ise suur looja; teda kutsutakse sagedasti „sünnitajaks emaks“. Talle on rajatud hiiglatempleid, kus valitseb erootikasegune kultus. Aga vahel esineb ka Šiva ise Kali, see täh. oma naise osas ja mängib siis „suurt sünnitajat ema“. Need hindud, kes on eriliselt andunud naisjumalate orjusele, peavad Šiva naist teiste naisjumalate preestrinnaks ja moodustavad šiva usus eriusulahu, mida tuntakse šaktaismi nimetuse all.

Šaktaistide sakramentaalsed jumalateenistused ja mõned usulised tseremooniad on kinnised, sest neis valitseb avalikkust tangeeriv seksuaalsus. Muu seas võimaldatakse asjaomastele kollektiivse *coitus*'e varal osasaamine Šiva ja ta naiste loovast ning sigitavast potentsist. Hinnates asja sakramentide põhjendajate vaatevinklist, ei tohiks šaktaistide ülesanne käesoleval juhul sugugi või-

matum olla, kui näiteks kristlase osasaamine Issanda ihust ja verest leiva ning viina abil. Ei ole tähtis toiminguline asjaline (materiaalne) külg, vaid usk, millega seda toimetatakse, ning sakramendi sõnad, mis lausutakse.

Šivaismi raamides võib viimasel ajal märgata õige intensiivset käärimist. On tärnanud hulk sekte. Suuremate lahkuminekuteni ei ole need seda kirikut ometi viinud.

Teisiti käis višnuismi käsi: see usk arenes juba algusest saadik kahes harus. Need on: krišnaism ja ramaism. Vanal ajal oli aarialastel kaks rahvuskangelast — *Krišna* ja *Rama*. Nagu juhtus paljude teistegi mütoloogiliste rahvuskangelastega, tõsteti nad hiljemini jumalikuks. Mõlemad mobiliseerisid endale hulga poolehoidjaid. Kui aga arenev bramanism pärast aarialaste edasitungi India mandril vedda usu jumalaid niiöelda „üle võtma“ hakkas, siis leiti, et Krišna ja Rama on vaid suurjumal Višnu kaks erikülge.

Kasutades mugavat inkarnatsiooniteooriat, väitsid usu-mehed, et Višnu ilmnemine inimestele sündis kahesugusel kujul. Ka ristiusk tunneb säärast ümberpeegeldumist: Jumal-isa ilmutas end nähtaval kujul Jumal-pojana ja Pühavaimuna. Nüüd austavad ühed višnuistid oma suurjumalat Višnut tema ilmnemise kaksikkujulisuse tõttu Krišna olemuses, teised — Rama olemuses. Suurt vahet sellel pole, kuid ometi jaguneb ramaism omakord veel kaheks sektiks. Ühed pooldavad nn. kassi-, teised ahviõpetust. Kassi-sektlaste arvates hoolitseb jumal inimeste käekäigu eest inimeste eneste kaastegevusega, justkui kass pimedate poegade eest. Ahvi-sektlased aga usuvad, et inimene ise peab jumala poole püüdma ja temast kinni hoidma, otsekui ahvipoeg ema kaelast kinni hoiab.

Kuigi need usulahud ja sektid omavahel puhtkonfessionaalsetes küsimustes ägedalt tülitsevad, hoiduvad nad oma jumalate austamises ometi väga truult kokku. Nii on višnuistidele kõik Višnu ilmnemise kujud suure usu-lise väärtusega ja ka šivaismi jumalaid tunnistavad nad

omaks. Samuti austavad šivaistid peale Šiva ja selle naiste kõiki muid hinduismi jumalaid. Sellest järgneb, et hinduism ei ole üksnes põlvnemiselt ja põhitõekspidamistelt terviklik, vaid ka jumalate süsteemi poolest, mille üle laiutab oma kaitsvaid tiibu suur Brahma. Tempelitest on küll igäiks rajatud vaid teatud jumalale, kuid puuslikkude ning muude kujutiste poolest esindab iga suurtempel hinduismi jumalate ja nende mitmearvuliste teisikute täiuslikku galeriid.

Üldine tendents bramaismis kaldub silmanähtavalt ainujumala otsimise poole. Seda tõestab juba too asjaolu, et kolm peajumalat — Brahma, Višnu ja Šiva — moodustavad kolmaina jumala *Trimutri*, keda harilikult kujutatakse kolmepäise mehena. See kolmik tuletab mitmeti ristiusu kolmainusust meelde.

Ka Šiva ja Višnu moodustavad tihtilugu terviku — kaksikjumala, keda kutsutakse *Harihara*'ks. *Hari* on višnulik, *Hara* šivalik osa kaksikjumalast. Harihara austamine ja kultus seisab kõrgel järjel kogu Dekhanis. Näilikkuse huvides antakse Hariharale ühine keha kahe peaga. Need pead ei tarvitse alati inimese omad olla.

Et hinduism oma pikal arengul (pikemal, kui seisab ühegi teise usulise liikumise selja taga) veel pole suutnud lõplikus kujus ainujumalani jõuda, see on arvatavasti seletatav India isoleeritud oleskeluga ja India omapärase ühiskondliku struktuuriga, mida iseloomustab rahvahulkade kastidesse jagunemine. Aga noh, eks ole ristiusu jumalgi vaid sofistliku sõnavägistuse sunnil ainus jumal.

Hinduismi kirikulistes talitustes ja usulistes tseremooniates leidub rohkesti sääraseid iseärasusi, mis eurooplast hämmastavad, vahel tülgaastavadki. Suurteks pühalikkudeks pidupäevadeks on hindudele kevadine pööripäev. Siis peetakse rongkäike, tantsitakse templitantsusid, antakse erootilistele tungidele teatud vabadus, kiigutatakse jumalakujusid ja pilte (peamiselt Krišna omi) suurtel kiikedel ja avaldatakse rõõmu karnevali-

laadilise mürgeldamisega, kusjuures üksteisele mingit punast pulbrit kaela loobitakse. Iseäralik on see, et inimesed ei ütle vastastikku mitte meelitusi, vaid äärmiselt rõvedaid ning küünilisi sõimusõnu.

Ent sedagi peab mõistma. Osa sajatusi on pärit juba *vedda* värssidest, nimelt *Ātharvaveddast*, osa hilisemast mütoloogilisest loomingust, lisa aga improviseeritakse sealsamas vanade eeskujude vaimus. Usumütoloogiast kuuleme, et kord ammusel ajal külastanud Gangese jõe maid verejanuline naissaatan, nimega *Holika*. Ta elatunud laste õgimisest ja kuna ta isu oli ületamatu, siis pidid perekonnad ohverdama iga teise lapse. Ent tuli suurjumal Krišna ja vabastas oma rahva peletise hirmuvalitsusest, kiskudes lasteõgija puruks ning uputades jõkke. Punane pulber, mida loobitakse, sümboliseerib *Holika* verega värvitud Gangese kalda liiva.

Teise versiooni järgi ei vabastanud rahvast *Holika* hirmuvalitsusest mitte Krišna, vaid üks tark jogiin (fakäär, sadhu), kes juhtumisi sattus lapseröövimist nägema. Ta jõudis pika mõtisklemise järel otsusele, et peletist saab hirmutada üksnes obskoonsete sõimusõnadega. Ta õpetas selle kunsti rahvale. Ja kui *Holika* uuesti tuli endale ohvrit tooma, külvas lapse ema teda säärase raske ning ilge sõimurahega, et peletis toalävele langes ja suri.

Vedda lauludes hirmutati sajatamisega mitmekesiseid pahavaime, kes kevadel (loomade ja inimeste paarimise ajal) oma tigidat seemet külvasid. Nii tuleb siis võtta usklike sõimu kevadepidustuste karnevalis sortsisõnadena, mis sihitud võimalikkude hädaohtude ja üleemeelike väikejumalate karutempude vastu. Lõbus ja pikantne on see pealekauba.

Euroopast tulnud misjonäre kui ka turiste hämmastavad mõningad seksuaalsuse rõhutamised Šiva ja Kali templites. Muu seas raputavad nad pead *linghami* kultuse üle. *Lingham* (*phallus*, *penis*) sümboliseerib Šiva suurt sigitamisvõimet ja aktiivselt valvel olevat, rahutut

vaimu. Naistele peab lingham nende perekondlikke ja abielulisi kohuseid meelde tuletama. Oma puuslikuliselt olemuselt kuulub lingham kõige pühamate artiklite hulka ja mitte ühelegi usklikule ei tule meelde näha selles kivitahumis toda igapäevset, mida mõtleb eurooplane. Linghameid hoitakse kinnistes orbades ja neid näeb ainult läbi metallvõrede.

Filosoofilised usumehed ütlevad, et lingham pole üldse Šiva ihuosa, vaid peajumala Brahma ainuolemusliku idee sümboolne märk. Brahma on suur üks; telg, mis läbib maailma. Samuti otsivad usufilosoofid teistele rahvalikkude kujutelmade väljendusile sügavamaid seletusi. Nii väidavad nad, et kiige hõljumine sümboliseerib jumala südamelööke ja sellesamaga kogu maailma pulsitukseid, kuna aga tõeliselt jumalakujude kiigutamine ei meenuta midagi muud kui mõningaid haaravamaid momente Krišna armuseiklustest karjatüdrukutega.

Värvirikkusest ja liikuvusest sädeleva kultusega, salapärase rituaalidega, pompöössete tseremooniatega, närveköditavate sakramentaaltoimingutega, jumalate ilme mitmekesisusega ja lihtsale mõistusele sobivate sümbolite üliküllusega on hinduismi usundid osanud meisterlikult võluda inimmeeli ja haarata loendamatuid rahvahulki enda ümber, sisendades neile fanatismi, eksaltatsiooni ja kirikuvõimude ning kirikukorralduste pimesi austamist.

Kuid see usk on saanud oma poolehoidjatele paigale-naelutavaks tõkkeks kultuurilise, ühiskondliku, riikliku ja majandusliku arenemise teel, sest ta eitab edu, tunnustades vaid kordumist. Hingederändamise ja tegude tasakaalu (*karma*) õpetusega on ta süvendanud rahva loomupärast loidust, maha litsunud rahva ettevõtlikkuse ja mõistnud halvaks teotsemise, seades selle asemele elust võõrdumise ja lihasuretamise üldiseks lunastavaks eesmärgiks.

Praktiliste tulemuste poolest on see usk konserva-

tiivne äärmuseni. Ta mõistab õigeks valitseva ülekohtu, andes muu seas teoreetilise põhjenduse naise isiku väärtuse hülgamiseks ja inimeste liigitamiseks kastidesse. Ta on leiutanud mõtlemise jaoks trafareedi ja liistutanud inimese vaimu valmis hoorattale, mis keerleb ettemääratud ruumis. Järelikult see usk kultiveerib obskurantismi.

Tema vabanduseks võib lausuda vaid seda, et iga usk muutub tegelikus käsitluses konservatiivseks, ohjendab mõtlemisvabadust ja mõtleja iseseisvust ning muutub sellesamaga obskurantismi tööriistaks. Ent ometi on religioonide süünd ja nende kujunemine konfessionaalseteks süsteemideks olnud paratamatu inimkonna senises arengus.

III. JUMALATE LABÜRINT.

Ei ole imestella seda kärsitust ja pinevust, mis valdas meele, kui hakkasime lähenema Madurale ja silmapiirile kerkisid templite püramidaalsed tornid. Tahtsin sukelduda ja kaduda sellesse võhivõõraste maailma. Aga on paratamatu, et tõsielu ei vasta kunagi kujutelmadele.

Platvorm, mille ette tõi meid rong, oleks otsekui kunstlikult pikaks venitatud. Jaamahoonde selle ääres merimaduliselt lohiseva korpusega jätab samuti mitte midagi ütleva mulje: madal, maotu, kroonulik. Tühised sekeldused, iga pikema reisu paratamatu kaaslased, kisuavad tähelepanu endale. Pean muretsema oma pagasi, leidma inimesed, kes selle ära kannavad, ja otsima endale peavarju. Platvormil sagib kirju hulk sipelgate perena edasi-tagasi.

Tüübilt on nad juba tuntud: ikka samad tamulid, kelle arv Tseiloniski küllalt suur. Töömeheliku muskulatuuriga keskmist kasvu inimesed. Rõivastise suhtes valitseb juba puht-indialik maitse ning joon. Naised eelistavad kirevaid värve, peamiselt karjuvpunast. Mehed pole poolenistigi nii paljad kui Tseilonis. Kantakse üle kogu keha ulatuvaid hölmikuid. Need on enamasti valged, aga ka hallid ja kreemid pole sugugi haruldased. Esineb ka katmata ülemise kehapoolega subjekte, kuid need on siis kas valgeks lubjatud või võõdiliseks võõbatud. Peakate näib olevat peaaegu obligatoorne: kantakse turba-neid, kapataolisi puuvillmütsikesi ja lihtsalt rätikut.

Jõuan oma pakkidega jaamaesisele. See on lai plats, mida osaliselt kasutatakse turuks. Autode ja riksade

asemel näen pikka härjavankrite rida. Kaks tüüpi on neid: väiksemad ja suuremad — üherakmelised ja „zwei-spännerid“. Ebamugavad mõlemad: paljas põrand ja selle üle kumer katus. Idamaalane ei vaja ju muud istet, kui konksutõmmatud jalgu. Mu sumadanid topitakse pikema jututa vankrisse ning alles siis tärkab küsimus, kuhu sõita. Ütlen, et võõrastemajja.

Voorimeeste ja kulide salk — inimest kakskümmend — hakkab aru pidama. Kaalutakse edasi ja tagasi. Keelt ma ei mõista, aga miimikat ja žestikulatsiooni seda paremini. Diskussioon ähvardab venida pikaks. Haaran voorimehe õlast ja püüan talle selgeks teha, et sõitku kõige lähemasse hotelli. Nüüd aga näen, et Dekhan pole enam Tseilon, kus iga inimene kas hästi või halvasti valdab inglise keelt. Ümbritsevas salgas on ainult paar tükki neid, kes hädavaevalt suudavad kokku seada mõne lause. Omavahel jõuavad nad lõppeks probleemi lahendada ja mulle tehakse selgeks, et Maduras pole võõrastemaju, vähemalt sääraseid mitte, kuhu eurooplane saaks sisse astuda.

Jälle langen ma voorimehe kallale, keda südametäiega juba idioodiks pean, ja ütlen talle, et kui võõrastemaja pole, siis peab olema ometi *rest-house*, mida India mandril kutsutakse *dack bungalow*'ks. See asi annab meestelega uuesti pead murda.

„Jaa, on...“ öeldakse. „Siinsamas vaksaliplatsi ääres. Aga see ei kõlba. See on kinni. Seda remonditakse.“

Viimaks selgub, et jaamahoones asuvad võõraste-toad, nn. *retiring rooms*. Ja seda need võllaroad ei mõistnud kohe öelda! Uuesti tiritakse mu pakid ning rännak suundub jaama tagasi. Kaasakõnelejad ning arupidajad nuruvad jootraha; saavad vaid sõimata. Ütlen neile puhtas eesti keeles sääraseid meelitussõnu, nagu nemad oma kevadepüha karnevali ajalgi öelda ei oska.

Pakikandjad — kulid — on siin südid poisid. Tahaksid kõik mu kohvrid endale üksipäini selga laduda,

sest mida raskem kandam, seda suuremat jootraha arvestatakse. Muidu laisad ja pikatoimelised, võiksid nad pakkide pärast ka lahingut lüüa. Tseilonis ei kohta sihukesi enesekatkestajaid. Seal peab iga kompsu jaoks ise mees olema. Singalees kannab ainult sõrmeotstega.

Retiring room'id asuvad jaamahoone teisel korral, kuhu viib lahtine trepp maja välisküljelt. Koridoritaoline veranda moodustab nende esiku. Seal lähevad klaaspoolikutega uksed tubadesse. Aknaid muidugi ei ole. Mööbel lihtne, kuid küllaldane. Tänuja tuleb mainida, et igale toale kuulub omaette vannituba, mis tõepoolest vanniga varustatud. Minule määratud toas oli üks elanik juba ees: noorepoolne inglase, kelle kiituseks tuleb öelda, et ta oma voodit ja lauda kasutas vaikselt nagu muumia. Kahe päeva jooksul ei lausunud me teineteisele ühtki sõna peale *good morning* ja *good bye*. Ta oli kas valitsuse- või raudteeametnik. Igatahes oli tema sotsiaalne asetus minu omast punkti võrra kõrgem, sest tal oli oma teenija — *boy*. Too lamas järjesti toaläve ees, nii et ma välja minnes tast üle pidin astuma. Selle vaeva tasuks pakkus ta mulle mõningaid teeneid: puhastas riided ja viksisaapad. Arvatavasti oli ta kasti-kuuluvus madal.

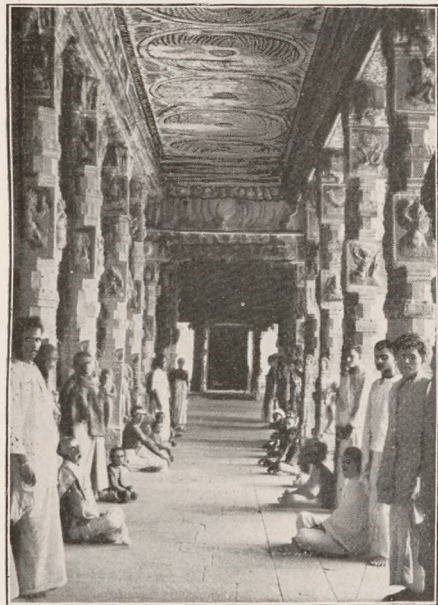
Toauks seisis ööl kui päeval lahti ja selle tõttu tundsin end poolest saadik õues asuvat. Kui ma linnamineku eel oma asjad hoolikalt sumadanidesse pakkisin ja need lukustasin, vaatles inglase mind irooniaga. Nähtavasti ei arvestatud seal varastamise võimalust.

Uusi elanikke me tuppa enam ei mahutatud, kuigi seal kahele veel ruumi oleks leidunud. Üldse oli võõraid kasinalt. Nagu näete, polnud see elamine suurte mugavustega ühendatud. Ometi kasseeriti päeva pealt kolm ruupiat, mis tõestab, et Lõuna-India Raudteeselts oma reisijailt ka särgi maha võtaks, kui see võimalik oleks. Ruupia = 1 kr. 40 snt. Eesti rahas.

Kehakinnitamise huvides tuli kasutada sama hinge-

Tükk templiseina (terviklikust kivitahumist).

Üks koridore Madura Suurtemplis.

Peavärava gopura Suurtemplis.

nõõrimiseseltsi puhvetit esimese klassi saalis. Kolmandas klassis antakse ainult hindu roogasid kohalikule rahvale. Teine klass vaksalites eksisteerib paljalt nimeliselt: lage tuba puust diivanitega seinäärtes. Söögisaal jättis koduse ning patriarhaalse mulje. Teda on püütud sisustada salongiartiklitega: pehmed toolid, vaibad, seintel gravüürid, laudadel pildialbumid jne. Kelnerid kannavad kuninglikku mundrit: voltides langev valge rüü peaaegu põrandani, kroogitud keskelt kuldtikandites siidpaelaga. Peas lumivalge, laiapõhjaline turban, kaunistatud metallist ornamentikaga ja raudtee embleemidega. Toidetakse hästi, aga hinnad — neist ärgem kõnelgem. Rekordilised!

Dikuti üle lae ripub lai kangas — *punka*, mis õõtsub rütmiliselt edasi-tagasi. Lehvitatav tuul loob illusiooni jahedusest. Kui viski kihetab soodaklaasis ja jäätükid ujuvad selle keskel, siis sisendab istumine põgusa enesetunde. Tarvitseb aga pea uksest välja pista, kui ei ole enam nalja: palavus peab nagu kuri peni valvsalt vahti. Päikesekiirte okasnööled poevad peaauni. Vähemgi liigutus nõriseb higina üle ihu.

Ma polnud siia, muidugi, raudteeseltsi kostilapseks tulnud ning pidin ruttama oma huvide rahuldamisega. Sooritasin veel samal õhtupoolikul mitmed rännakud. Kõige pealt tutvumine üldvaatega. Madura on päris aukartust äratav inimpesa kesk neid lõpmatult laienevaid riisivälju. Laialipillatud Vaigai-nimelise jõe kallastikule, võtab ta enda alla poole suurema pinnastiku kui Tallinna. Elanikke loeti juba kümne aasta eest 134130. Nende hulgas pidavat leiduma ka umbes paarsada eurooplast. Nii siis, — rahvuselt puhtaverelisi tamuli, kultuurilt igivanu hinduismi linnu. Ta täppis sünnidaatum on vaieldav, aga et talle alus pandi juba viiendal sajandil enne praegust ajaarvamist, see on väljaspool kahtlust.

Vanal ajal oli Madura Euroopale rohkem tuntud kui praegu. See on ka arusaadav, sest siis asus siin üks

vägevamaid Lõuna-India kuningriike, nimelt Pandya, ja Madura oli selle pealinnaks ning valitsejate residentsiks. Rooma ajaloolastest mainivad mõlemad Pliniused Madurat austusega ja Augustus vahetas Pandya riigiga saadikuid. Kaubavahetus kummagi maa vahel pidi olema õige elav, mida tõestavad muu seas rikkalikud Rooma rahade leiud Maduras ja selle ümbruskonnas.

9. sajandil pidasid pandyalased veriseid võitlusi singaleeside saareriigiga ning aitasid selle hukkumisele kaasa. Viha kummagi naaberrahva vahel oli juba ajalooliste traditsioonide poolest pühitsetud. Rahu ei valitsenud nende piiridel ealeski. Nii tungisid juba 155. a. pr. Kr. s. Pandya väed Põhja-Tseilonisse ja panid Anuradjapuras rüüstangu toime. Tol korral löödi tamulid verise peaga tagasi. Pikapeale muutusid alalised sõjakäigud Pandyale endalegi kurnavaks. 10. sajandist alates hakkas selle riika kuningriigi päike looja veerema. Enam kui üks kord kaotas ta põhja- ning läänepoolsete pealtungijate ees oma iseseisvuse, kuid püsis hinduismi vaimse tsentrumina ometi edasi. Ka sõjakäigud singaleeside vastu jätkusid, muudkui mitte enam omal algatusel.

17. sajandil saabus Pandyale veel kord suur õitseng. Riigi eesotsas seisis kuulus ja tark vürst Tirumala Nayak, valitsedes 36 aastat (1623—1659). Tema ajal rajatigi kõik see, mida imestellakse praegu Maduras: hiiglasuured templid ja paleed. Kahjuks ehitatakse Indias harilikke elumaju kõlbmatust materjalist — savist ja mullast. Külades langevad vihmakuudel majad sagedasti kokku. Linnades ei ole nad küll nii pudedad, kuid üldiselt ometi vähese vastupidavusega. Selle tõttu ei ole Madura esialgsest majastikust peale suurehitiste midagi säilinud. Kõik, mis seal tänapäev leiame, on pärit uusimast ajast. Linnaplaangi kannab võõrsilt tunginud mõjustiste jälgi. Osalt aitasid muistse Madura hävimisele kaasa ka sõjad portugallaste, hollandlaste ning inglastega. 1783. a. saadik on Madura Inglise oma. Briti võimu ajal pole siin muud

püsiwat ehitatud kui mõned radžade lossid ja pooltosinat ametlikke maju.

Sean oma sammud umbkaudu, juhitud instinktist. Suurest Templist, mis asub vaksalist umbes kolmveerand kilomeetri kaugusel, hoidun meelega eemale, sest seda tahan nautida pärast esialgsete muljete haihtumist. Tänavad, mis piirduvad vaksaliesise turuga, on võrdlemisi laiad, täitsa sirged ja paiguti isegi trotuaaridega varustatud. Mingeid vitriine muidugi pole. Kaubad seisavad lahtiselt poodide ukseesikuil. Turu vasempoolses nurgas kihiseb kari pimestavpunaseid ja karjuv-kollaseid naisi. Seal müüakse heinu umbes viiekilolistes kimpudes. Naised vajavad seda kitsede jaoks. Pilt on lõpmatu maaliline ja meenutab mulle mingipärast piiblikke motiive. Seisan ega suuda silmi pöörata.

Edasi näen, kuidas lahtistes hoovides müüakse puid — nagu heinugi väikeste kimbukeste kaupa, nii... kor-raks näpu otsa võtta. Siis tulevad kõverates tänavates loendamatud pottsepad ja nõudevoolijad, kes asetanud oma kauba maalilistesse virnadesse. Neile järgnevad plekksepad, tiserid ja jumalteab mis. Kitsaste ning räpaste tänavate kaudu, kus uudishimulikud lapsed mulle karjana kaasa jooksevad, jõuan lõppeks Vaigai jõe kaldale. Seal asub aedu palmide ja lehtpuudega, kuid üldiselt on pilt perspektiivilt ahtake. Jõesäng on madal, liivane, lai; vett praegusel kuival ajal sootuks kasinalt.

Tagasi tulen linna teist serva mööda, orienteerudes templite gopuurade järele. Näen üksluisusega väsitavaid tänavastseene. Tunnen, kuidas see nüristab pikapeale tähelepanu. Aga siis kohtan mitmeid väikesi rongkäike — trummimehed ees, puuslikud järel. See elustab jälle ning kannustab edasirändamisele. Vaksalis joon teed piimaga. Pimedikuni jääb veel oma pool tundi või rohkemgi. Ei jaksa maha suruda kärsitust, pean minema külla hiilgavale ja võluvale *Sri-Minakshi-Sundareswar*'ile (Suurele Templile). See draviida ehituskunsti ületamatu

monument rajati, nagu juba märgitud, kuningas Tirumala Nayak'i valitsemise päevil 17. sajandi teisel poolel ja on pühendatud Šivale ning ta naisele Minakši'le — „kalasilmadega jumalannale“. Šivat ennast austatakse siin *Sundareswara* nime all. *Sundara* tähendab ilus, *išwara* — kõrgeim olend.

Vaksaliplatsi parem tiib piirdub püha tiigiga. Selle juurest viib sirge tänav templi peavärvasse. Mõne minuti pärast seisan juba tolle hiiglapüstandi ees, mida olen imetelnud piltidel ja vaadelnud ärevusega kaugelt, mis massiivsena ja ürgjõulisena tõuseb templi värvavalt püramiidiastmelisena helesinisesse taevasse, kaetud loendamatu kujudega otsekui silmipimestava soomusrüüga. Loojenev päike heidab talle roosakat kuma, aga orvad inim- ning loomakujude moonutiste taga mustavad salapäraselt. Tekib tundmus, nagu oleks see müraakas ehitatud valguse ja varjude kandilis-lopergustest kampadest ja nagu seisaks ta püsti teda koestavate looma- ning inimesmusklike ühisest jõupingest.

Püstandi jalalt venib kumbagi külge hall müür, kõrguselt neliteist meetrit. See varjab templi õuede ja ehitiste maa-ala iga nelja tuule poolt, moodustades valilide parallelogrammi, mille külgede mõõt pikkuselt 250, laiuselt 220 meetrit.

Hinduismi rahvaste looming kunstide alal väärib tunnustamist esmajoones arhitektuuris. Selles oskasid nad olla leidlikud ja omapärased. Kui jätta kõrvale kohaliku ulatusega ehitamislaadid nagu Nepali ja Kašmiri oma, mis pealegi läbi põimitud hiina mõjudega, kui mitte arvestada buddismi ehitamisalalisi taotlusi ja hüljata tähelepanust islami rakendused, mis toodud Pärsiasst ning ainult uuematel aegadel mõjustasid mõningal määral hinduismi kunstilist loomingut, siis esinevad hinduismi ehitusalalised kordasaatmised meile kahe põhjalikult erineva ja täitsa omapärase stiili kaudu: Põhja-India ehk indo-aaria stiil, ja Lõuna-India ehk draviida stiil. Esi-

mest õpime tundma Põhja- ning Kesk-Indias, teist Dekhani lõunaosas. Nagu nimedki näitavad, on indo-aaria stiil loodud Aasia keskmaadest sisse tunginud aaria rahvaste poolt, kuna draviida stiili leiutasid draviida-tõulised India ürg- ehk pärisrahvad.

Madura Suur Tempel (*Sri-Minakshi-Sundareswar*) esitab meile nii suuruselt kui kunstiliselt draviida arhitektuuri tipsemaid saavutisi. Võhiku silmale tõestub selle stiili erinevus kõigist teistest India arhitektuuri stiilidest juba tänu neile püramiidiastmelistele väravatornidele — gopuuradele, mis kõrgele tõusnutena näivad kahelt küljelt loperguseks litsutud olevat ja otsevaadatuna kohutavalt suurt šokolaaditahvlit meelde tuletavat. Suurematel templitel on sääraseid gopuurasid vähemalt neli. Madura templil koguni üheksa: neli välistel väravatel, viis seesmiste õuede läbikäikude kohal.

Peavärava gopuura, mille ees seisame praegu, on viiskümmend meetrit kõrge, kujutades endast hullumeelselt kirjut skulptuuride lademikku graniidist, värvilisest gipsist ja savist. Endastmõistetavalt esindavad kujud rahvalikke jumalaid mitmetes teisendites, mütoloogilisi kangelasi ja juhtusid nende elust. Eurooplase silmale on see virrvarr esimesel pilgul hämmastav, seda enam, et tuntud asjadele on antud ebaharilikud vormid, sagedasti perverssed ja otsekui teadlikult trotsivad. Jaksaksime aga tunda hinduismi müstilisi kujutelmi ja mõista selle inspiratsiooni, siis oleks kõik arusaadav ning nauditavgi.

Tegin sigivas hämaruses rännaku ümber vallide, seistes iga värava juures kasvava imetlusega. Peansiiski tunnustama, et kõik gopuurad on liiaks ühesugused, erinedes üksteisest vaid suuruselt ja kujude asetuselt. Viimast asjaolu ei märkagi muidu, kui teadliku võrdlemise juures. Kuni jõudsin tagasi peaväravale, oli ilm läinud pimedaks. Aga mulle öeldi, et just öösi olevat huvitav külastada templi koridore. Peaväravast ei pääse võõras templisse. Sellepärast pidin veel kord teisele

poolele minema, kus asub nn. põhjavärv. Tolle laia kaare alt rändab inimhulk sisse ja välja.

Satun koridori, mis lõikab läbi mitmed templi siseruumid. See on nimelt „kaheksa Lakšmi“ koridor ja eeskoda. Tõeliselt suur kaubamaja, kuna *Lakšmi* nime all austatakse rikkuse jumalat¹. Puuslikud ise — kasvult ürghiiglased, osalt looma, osalt inimese nägudega naised — seisavad keskmises hallis. Nende teisendeid väikeses formaadis, samuti muid äri- ning rahajumalaid asetseb kõikjal.

Valgus on hämar, laiguline ja lapiline. Eemalt paistavad kullatud uksepoolikud sadades värvilistes tuledes. Üldmulje on tõesti rõhuvalt pühalik, müstiline ja sünge. Inimesed askeldavad nagu valged viirastised selles ebamaises, tahaks öelda — ebareaalses ruumis. Aga nende huvid on liigagi reaalsed: ühed on tulnud siia magama, teised äritsema. Müüakse-ostetakse metallist kaunistisi kätele, jalgadele ja ninasõõrmeile, värvilistest kividest kaela- ning kõrvaehteid, mütse ja palakaid, pühapilte ning raamatuid, potte, topsikesi, vaase, ka maiustisi ja palju muud, nii ilmliku kui vaimuliku väärtusega, kõige rohkem aga väikesi puuslikke, milliste mitmepalgelisus loendamatu. Ostan endale ka mõned amuletid — mõned tantsivad šivad ja grotesksed Kalid lõhnavast puust.

Siis lastakse mind jootraha eest läbi kriiskav-kireva värava, mille tuleplaate olin imestelnud eemalt, teistesse koridoridesse, mis on tühjad ning peaaegu pimedad. Kaasa on tulnud valgerüüline templiteener, kaheruuduline latern hõlmas: üks pool annab rohelist, teine punast valgust. Meie sammude kajad ruttavad meist ette, kuid jäävad samal hoobil ka maha. Tühjad ruumid, saalid mustavate sammastega ja risti-rästi punutud koridorid otsekui kihaksid salapärasest elust. Jumalate hämarad kujud

¹ *Lakšmi* on Višnu naine — iluduse ja õnne jumalatar; aga tal on palju teisendeid ja ilmnemise kujusid.

kummarduvad meie üle ja viirastuvad hetkeliselt laterna-valguses laiade võrede tagant. Nad omavad enamasti looma kuju, mis moonutatud otse võikuseni.

Vahel seisatume. Kuskilt kostub kummaline muusika trummidest ja flöödest. Raputan saatjat hõlmast, osutades peapainutamisega muusikale. Valge laternamees teeb vaba käega säärase liigutuse, nagu ei tohiks ma kuulda ega aimata toda, mis seal sünnib. Aga ma pigistan ta pihku ruupialise hõbeda ja rännak läheb edasi helide poole. Näib, nagu tohiksin ometi kergitada raasukese eesriiet tollelt müstikalt. Eemal kumavad jälle tuled. Saabub ovaalne ruum, ümbritsetud tihedast sammastikust. Selle keskel asub pool-istukil, pool-kükakil pronksikarvaline jumalatar küünilise tagumikuga, mille kaal näib ületavat ta muu kehakaalu. Puusliku peamiseks iseärasuseks on ta rind, mis varustatud kolme suure udaraga.

Me seisame mingi koridori hakul või lõpul restilise ukse taga. Vis-à-vis meile seisavad sammastevahelistes tühemetes inimesed, kelle jalad uppunud pimedusse, kuna laest ainult nende peadele langeb pisut hämarat valgust. Nad on tulnud sinna hoopis teiste teede ning koridoride kaudu kui meie.

Ovaalis, ringeldes ümber kükitava jumalatari, annavad templitantsijatarid etendust. Nende liigutused koosnevad plastilisest paindumisest, iharast üksteise ümber keerlemisest ja äkilistest ringidest, mis neid plastika-harrastusest eemale paiskab ja mingisse minule tajumata ekvilibristikasse kisub, kuigi neil kehamurdmise jaoks tarvilikke võimeid pole. Vahel nad hiilivad, härduvad ja kummarduvad maani kullatseva jumalatari ette. Aga trummide tärina tõustes läbib nende ihu uus rütm. Nad vingerdavad pihhta, laskuvad oma plastikas obskõõnsusse ja lähenevad üksteisele erootilisemate kehaosadega. See saadab nad tasakaalutusse — ja aeglaselt nad lahkuvad.

Preester heidab mingeid vaiguteri või puukoorukesi

puuslikule ja alles nüüd märkan ma, et kükitaja jumalatar hoiab põlvede vahel ohvriõugast, kus säriseb nõrk leek. Hakkan pikkamisi taipama, et olen sattunud ühte neist paljudest „kalasilmadega jumalafari“ eriruumidest, milliseid leidub selles templis vähemalt tosin. Sellepärast oligi jumalafari nägu mulle nii võõrastav: ta silmad läigivad ju ümmarguselt nagu kalasilmad.

Siis tulevad uued tantsijatarid. Nad on rikkalikult rõivastatud ja ometi küüniliselt paljad nagu jumalatar isegi. Osa neist kannab veidraid, helekirevaid maske. Enamik esineb aga maskita. Pead eranditult fantastilises kroonides. Etendus algab uuesti. Kes teab, ehk kestis see nii poolööni ja üle sellegi. Meie läksime tuldud teid mööda kaheksa Lakšmi hallidesse tagasi. Kirikuturg töötas ikka veel. Rahvahulk oli jäänud hõredamaks, aga magajate virnad seinte ääres olid kasvanud suuremaks. Aeg minulgi koju minna. Enne aga teen kauba ühe võõrastejuhiga (*guide*'iga), kes mind homme saatma hakkab. Too pidi olema muidugi bramiin, sest madalast kastist isikutele on templi siseruumide külastamine keelatud. Nad võivad liikuda hoovides ja koridorides. Paariatele pole seegi õnn võimaldatud.

Järgmisel päeval olen varasest hommikust jalul. Juht on arukas mees, kuid kahjuks sõnaaher. Annan talle ülevaate kohtadest, kuhu minna tahaksin. Suurt Templit ei mõtle ma muidugi uurima hakata, sest see käiks üle mu jõu. Kavatsen külastada ainult neid ruume, mis populaarsemad ja kättesaadavamad. Pühamatesse paikadesse seal ei lastagi. Šiva ja Minakši peaaltarid, mis asuvad eriliste kuplite all, on külastatavad ainult preestritele. Linghamite ruumi loetakse põhimõtteliselt lahtiseks, kuid mitte võõrusulistele. Varakambrit kuldorni all näidatakse 15 ruupia eest, mida ma enda taskule liiga koormavaks pean. Ja nii külastame siis kõige pealt õuesid.

Päeval on need hoopis proosalisemad kui öises val-

gustuses. Ka mustus hakkab haavavalt silma. Vedeleb rohkesti prügihunnikuid ja puidki. Viimaseid kasutavad usklikud primitiivsete ohvrilõkete süütamiseks. Mõned seinad ühes oma kujudega on suitsust mustunud. Kujudel on kalduvus kestmiseks, kuna neid võõbatakse lubjaining saviseguga. Pühade tiikide kallastel — neid on arvult kaks — aelevad templi lehmad. Nad tunnevad end siin nii koduselt, et komberdavad kivitreppidest alla ja suplevad koos inimestega.

Vesi on ligane, värvilt lilla. Enne lõunat kubisevad tiigid peaaegu kuivalt suplejaist, mehed ning naised segamini. Veest tulles kaabivad naised kätega loomasõnnikut ja viivad seda kaasa. Palvetajaid ei ole suure rahvahulga kohta mitte palju. Mõned üksikud vaid roomasklevad põlvedel või lamavad ninuli maas.

Ühte tiikidest — too asub Lõunavärava läheduses — kutsutakse liiliate tiigiks ja peetakse eriti pühaks. Seal valitseb ka suurem puhtus ning supelda tohib ainult sellekohase loaga. Legend jutustab, et templi pühendamise ajal olevat selle tiigi veest tärganud liiliad Šiva linghamite auks. Õu, kus asub tiik, on ilusamaid kogu templis. Arkide sambaid kaunistavad reljeefid ja pühakirjasalmid. Valguse ning varjude kontrast on huvitav.

Sealsamas lähikonnas asub üks eriline paviljong Minakšile, lõpmatu grotesksete pisipuuslikkudega, milliste hulgas hulk kolmeudaralisi naisi. See paviljong on õieti ainuke esmajärgulistest pühapaikadest, kuhu võõrusulistele sisseminek lubatud. Kujude imeväärsed motiivid on võetud „kalasilmalise jumaladari“ enda eluloost. Ta polnudki sündimiselt jumalikust tõust, vaid nägi esimese päevavalguse Pandya kuningakojas kuninga vanema tütreana. Ta hämmastavaid iseärasusi oli see, et muidu piltilusat naist kaunistas tervelt kolm rinnakuhelikku. Võib-olla tänu tollele ebaharilikkusele armuski tasse Šiva (Sundareswar), hinduismi vägevamaid jumalaid, tehes kuningatütrest enda armukese. Pärast abiellu-

mist kadus Minakši kolmas nisa ometi ära. Kuidas sama Minakši vahel Kalina esineb ja isegi samas Madura templis oma teisendiga võistleb, seda on raske mõista.

Hoopis iseäraliku osa Suures Templis moodustab nn. Tuhande Samba Saal (*Sahasrasthambha Mandapam*) Põhjavarava läheduses. Maailmatu küün madala ning lausiku laega. Sambad on asetatud nii, et nad igapidi reas oleksid. Nende vahe vaevalt üks meeter. Sammaste jämedus umbes poolteist jalga läbimõõdult. Seejuures on iga samm isesugune: nelja-, kuue-, kaheksakandiline, ümmargune, voolitud, karniisidega ning ilma, värvi-, hall, valge jne. Ruum ise on peaaegu pime; valgust antakse kasinalt laeavaustest. Mingit muljet see saal peale ülearususe ja mõttetuse ei loo. Kunstiliselt absoluutselt väärtusetu.

See ei ole üksnes minu võhiklik arvamus, vaid seda sama rõhutab ka Fergusson — suurimaid autoriteete India arhitektuuri uurimise alal. Ent ometi on igal suuremal draviida templil oma „tuhande samba saal“. Sammaste hulk ületab seal harva 200—300. Madura templil on neid praegu 985, mis lubab oletada, et neid alul ometi täis tuhat oli. Sellest tulebki vist saali nimetus, mis hiljemini teistegi templite samasugustele saalidele üle kanti, kuigi sammaste arv seal üht kolmandikkugi nõutavast normist ei esita. Pühadustest asub saalis üks ainuke: nimelt *Sabhapati* — haridusejumala — hiiglakuju. Vahest on see Indiale karakterlik, et just haridusejumal on paigutatud tühja, ülearusesse ning pimedasse küüni?!

Templi sisemistes osades asub veel teinegi saal, mis üldmuljelt Tuhande Samba Saaliga sarnaneb. Sammaste hulka võiks seal arvata umbes sajale. Need sambad on aga kõik ühesugused ja voolimiselt enam-vähem kunstinõudeid rahuldavad. Juhid armastavad võõraid kõige pealt just sinna viia (mangudes ühtlasi lisajootraha), sest seal on sambad ja seinad kaetud pornograafiliste

figuuridega. Jälle nähtus omaette, mis eurooplasi hämmastab.

Dean tunnustama, et minagi sellest ideest lõplikult aru ei saa. Aga kas ei pakuks ristiusu pühakirja vee-rudki küllaldaselt ainet säärasteks kujutisteks? Näiteks vanajumala ööbimine Saara juures ja Loti ning tema tütarde lugu. Kui nende legendide tekkimise ajal kunstnik oleks pidanud legendide ideed kas pildis või kujudes hästi arusaadavalt ning rahvalikult esitama, siis oleks ta teinud seda vist niisama naturalistlikult ja obskõõnselt, nagu teevad hindu templite sisustajad veel tänapäevgi. Vahe meie ning draviida rahvaste vahel seisab lõppeks ka selles, et meie usuliste legendide tärkamise ajastust välja oleme kasvanud, kuna nemad alles selles püsivad. Teine asi on kalduvus perverssusse: ebanormaalsed käitumised ning vormide nilbe moonutamine. Aga kes ütleb, mis on normaalne? Igal tõul on selle jaoks oma arusaamine. Võib-olla hindaksid indialased meie käitumisviise ja meie silmamõõtu perversseks. Näevad ometi jaapanlased suudlemises amoraalsust ja ebaloomulikkust.

Viimne käik templis viis mind Tuhande Samba Saali katusele. Seal avaneb üldvaade templi õuedele, hoone-tele, kõigile gopuuradele ja varakambri kullatud kuplile. Ei oska kirjeldada seda pilti. Ta on võõras, aga ometi suurepärase. Ta vormides on meie silma jaoks palju groteskset, ta üksikasjades palju pitoresksust, aga kogumulje jääb jõuline ning monumentaalne. Kuigi pea kohal põleb hirmus päike, istun katuse palavale tsemendile ja süütan sigareti. Mu suureks imestuseks võtab ka bramiin sigareti vastu ja suitsetab seda mõnuga; all hoovides ei oleks ta seda vist sõandanud. Vaikin puht-hinduismilise vaikimisega ja püüan mõtiskelles kõige nähtu üle selgusele jõuda.

See jumalakoda on suur ja rikas nii aineliste kui vaimsete esemete poolest. Aga see suurus ja rikkus on

nagu India põlismetsa rägastik, kus liikide rohkus ei ole enam kasuks, vaid kahjuks; kus parasiitlikud väetuskasvud lämmatavad põlispuid; kus üksik inimene, äärmuseni võimetu, ei suuda leida sihti ega rada; millest üksnes aurukaatrid, dünamiidipadrunid, teras ja raud ja karastatud tööartellid hoolimatute inseneride juhatusel suudaksid murda läbi. Selle jumalakoja kultuses valitseb puht-paganlik vaim: fetišism, animalism, spiritualism — kõik faasid uskude arengust. Lõppeks: Šiva ning Minakši väljatõstmisega teiste jumalate plejaadist on siin esitatud ka ainujumala otsimise tendents. Kuid sellega ollakse kuival: tähtjad ainujumala leidmiseks on lastud mööda. Renessansi katsed ei annaks enam ihaldatud tulemusi, sest enne tungivad Läänest uued ideed, millel vähe ühist jumalaotsimisega. See tempel hullutab inimmeeli veel paar sajandit ja osutub siis üleaaruseks. Tema asemele ei ehitata mitte enam uut templit.

Kunstiharrastajaile pakub see ja loomulikult ka iga teine draviida arhitektuuri monument palju uut ja huvitavat. Ta on kunstimeelele sedasama, mis idamaised maiused maitismismeelele ja idamaised lõhnad haistmisele: liialdus ja veel kord liialdus. Kujude üliküllus takistab üksikkujude vaatlemist. Vormide moonutamine mõjub kõditavalt ja intrigeerivalt. Inimeste ja loomade segipaiskamine ja nende kehaosade vastastikune ära vahetamine koos kummaliste situatsioonide tabamisega, kui ka muud kompositsioonilised üllatused kõnelevad elavast fantaasiast. *Summa summarum* esindab see kõik primitiivset ekspressionismi.

Kui tarvis on piltlikult näidata, et jumal on kõiknägi, siis varustatakse ta enam kui ühe paari silmadega ja seatakse silmamunad peast välja ulatuvate horikide otsa. Kui jumal on tark, siis kannab ta elevandi pead. Kui jumalal on palju ülesandeid, siis on tal ka palju käsi. Kui jumal on maailma potents ja sigitus-

võim, siis varustatakse ta ka vastavate väliste tunnustega. Kui jumal hoolitseb inimeste või teiste jumalate lõbu eest, siis teeb ta narritempe. Ja nii edasi.

Leidub templites ka maale, aga need ei ole hinnatavad muis kui kunsti-ajaloolistes huvides. Perspektiivi mõistmiseni ei ole India maalrid veel jõudnud. Teatud erandi moodustavad sel alal, nagu võisin Tseilonis tähele panna, buddistlikud taotlused. Aga buddism ei ole enam hinduism; buddism püüab olla internatsionaalne ja teeb meelsasti välislaenusid. Muu seas on buddism praeguse kristliku ajaarvamise maksmapanemise sajanditel teinud suuri välislaenusid Kreekast oma raidkunsti kattevarade täiendamiseks. Selle radikaalitsemine ja internatsionaalitamise pärast ei võinudki buddism India mandril püsima jääda, vaid pidi otsima endale maid, mis seisavad suurte ookeanide tuulte meelevallas; maid, milliste kaudu käivad rahvusvahelised laevateed.

Oi, kuidas ma oleksin soovinud avada oma bramiini (teejuhi) pealuud ja vaadata, mis selle all sünnib... kui palju akkordeerisid tema mõtted minu mõtisklustele. Aga ma polnud veel pühendatud India salakunstidesse ega osanud vajalikku operatsiooni toime saata. Tulime Tuhande Samba Saali katuselt alla sama tarkadena, kui sinna minneski. Jätkasime rännakut mööda Madurat.

Külastasime linna tähtsamat ilmlikku hoonet, kuningas Tirumala Nayaki lossi. Uusaeg on tolle hoonega väga radikaalselt toiminud: paigutanud sinna mitmesugused ametiasutised, muu seas ülemkohtu. Kuigi seda paleed peetakse Indias üheks esinduslikumaks, puudus mul ta jaoks huvi. Põhjus lihtne: tark kuningas ehitas rahvale draviida inspiratsioonidel, iseendale aga mogulite aristokraatlikul eeskujul.

Loss esindab peaaegu tüüpilist mauri lossi, kuid ühel kuplisaalil on gooti võlvistik ja sambaid katavad sagedasti mauri ning pärsia õhulise mosaiigi asemel draviida kribukrabulised ornamendid. Endine troonisaal, nn.

Svarga Vilas, mis asub peasissekäigu vastas, võib kõrgete arkaadidega, õhuliselt tõusva kupliga, ruumiküllusega ja pehme valgusega. Lossiplatsil olevat olnud vanasti avalik hukkamispaik, kus tapetud muu seas mitusada singaleesi vangi. Nähtavasti kultiveerisid türannid oma maitset kõigil aegadel kaheks äärmuseks: ilutsemiseks ja... sadismiks.

Madura väiksemaid templeid, mille hulk ületab kolm tosinat, ma ei otsinud üles. Selle asemel istusin õige kaua vaksalilähedase *teppakulami* (püha tiigi) kaldal, vaadeldes omapäraselt laiska ja lihtsat elu, mis toimus seal.

Kauge ning unenäoline tundub see võõrsilttulnukale. Tiigi keskel asub pisike saar ja sellel valgest marmorist hauasammas. Sinna olevat maetud kuningas Tirumala Nayaki surnukeha põletamisest üle jäänud kondid. Vette-laskuvate treppide astmetel istuvad mõned suplejad. Teisepool tiiki seisab pisike tempel. Tolle katuselt paistab hulk kirjusid nukke: palvekink Kalile nendelt viljatu-telt naistelt, kes sooviksid last saada ja kes selleks ots-tarbeks öö pärast suplust templi pörandal ning treppidel mööda saadavad. Kurjad keeled vestavad, et sellised ööbimised lavastuvat orgia tähe all, milles aktiivne osa kuulub Šiva preestritele, aga mul on põhjus seda mitte uskuda.

Teppakulami juurest Suure Templi juurde viiv tänav kuulub täielikult rätsepatele. Mitusada nõelameest töötab seal inimsilmade all. Templimüüri kõrval istuvad saapa-parandajad. Need inimesed kuuluvad väga madalasse kasti ja tuleb aina imestella, et neid lubatakse siin töö-tada. Aga noh, — sealsamas asub ju ka nõgine tule-altar paariatele, noile „puudutamatuile“, kes ei tohi tõsta oma jalga läbi templivärvate. Üldse ümbritseb Suurt Templit suur vaesus: räpased risti-rästi tänavad armetute savionnidega, millistes asuvad tühja-tähja valmistajad käsitöölised.

Õhtul, kui ma seal oma viimast jalutuskäiku tegin, vaatasin alatasa üle õla tagasi. Minusse oli sisendunud rahutus, sest päeval jälgis mind umbes paari tunni vältel üks imelik subjekt, kes kandis palja ihu peal kitsenahka räbalaid. Tal oli idioodi nägu ja hullumeelse rahutud silmad. Kuhu ma ka läksin, ikka jälle nägin teda kas enda kannul või enda ees. Mingi võigas huvi sundis teda mind silmas pidama.

Nüüd jälle. Otsekui maa alt ilmunud, läks ta üle mu tee. Ka kompsuke on tal käe otsas. Nüüd hakkab teda ise jälgima. Ta saab sellest aru ja seisatub tänavanurgal. Pakun talle raha. Mees ei reageeri ühegi liigutusega. Mu veeringud veerevad ta kuivadest sõrmedest mööda. Poisikesed nopivad raha üles. Tahan kõnetada meest, aga ta ei vasta. Pilk, millega ta mind möödab, on veriselt vihane. Ma pean minema, kuid vaatan ikka üle õla.

Tänavad olid haruldaselt elavad. Sõidutati lahtistel zeebumullikate vankreil seitsme-kaheksa aasta vanuseid lapsi. Ees paar meest laternaga pika kepi otsas. Nende kannul torupilli- ja trummimängijad. Siis vanker lastega, ümbritsetud puuslikkude kandjaist. Lõppeks salk mitmekesiseid inimesi. Nii nad rändasid, voor voori järele. Kogu kesklinn on täidetud pillide parmupirina ja trummide haavlisajust. Kohandades selle toimitsemise mõtte meie oludele, oleks lubatav konstateerida: täna on Maduras leerilaste päev.

See jääbki mu mälestiste finaali muistse Pandya pealinnas. Homme juba sõidan edasi. Kaheldav, et ma veel kunagi siia satun. Aga ma ei ole ka praegu päris kindel, kas sünnib see kõik ilmsi või näen fantastilist und.

IV. KOLMEPAISE KURADI LINN.

Madura kõrval väärib erilist tähelepanu teine vane-
maid ja omapärasemaid Lõuna-Dekhani linnu — Trichi-
nopoly. Teda tuleb võtta kui Pandya pealinna nooremat
venda, kes nii mitmeski suhtes võistles vanema ven-
naga — Maduraga, jäädes üldiselt truuks perekonna
headele traditsioonidele. Trichinopoly püüdis nimelt hin-
duismi mõttetarkuses loorbereid lõigata. Mitmed usulis-
filosoofilised koolid võlgnevad tänu ta lahkele vastutule-
kule ning toetusele. Praegu asub selles linnas 122 tuhat
elanikku. Et aga „nooremal vennal“ võõraste pealetungi
all hoopis rohkem tuli kannatada kui Madural enesel,
siis ei kujuta ta elanikkond mitte enam säärast ühtlast
hinduistlikku peret kui Madura oma. Viimane rahvaloene-
damine (1914. a.) näitas, et Trichinopolys asub ümmar-
gustes arvudes võetuna 1500 buddisti, 16 tuhat kristlast
ja 14 tuh. muhameedlast. Kokku teeb see üle 25% elanik-
kude üldarvust. Siiski on ja jääb Trichinopoly tüüpili-
seks hinduismi linnaks.

Ta asub Gauveri-nimelise jõe lõunapoolse haru pare-
mal kaldal. Kliima on palav ja üsna niiske. Taimestik
meenutab lopsakuse ja puuliikide rohkuse poolest Tsei-
lonit. Kõikjal vägevad palmid, viljaküllased banaanid,
kakao- ja siidiussi võsastikud. Paljud toredad lossid,
ümbristatud sumedatest aedadest, tõstavad linna ilu. Vii-
mase poolteise sajandi kestel tärkas vanalinna kõrvale ka
euroopalik linnaosa, mida kutsutakse *Cantonment'*iks.
Kesk-Indias on Cantonment üks paratamatuid osi igas
suuremas linnas. Seal asuvad sõjaväe kasarmud, euroop-

laste villad ja mitmesugused ametiasutised. Pärismaalaste silmas on iga Cantonment mädapaise, mis peaks kuuluma armutult hävitamisele.

Nagu kõik suuremad India jõed, nii on ka Gauveri jõgi hindulastele püha. Sel maal, kus inimeste saatus oleneb täielikult looduse tujudest, kus üks ainus kuiv suvi tähendab tuhandete näljasurma, kus iga veepiiska hinnatakse otsekui elustavat eliksiiri, pidi suurte jõgede vaatlemine kutsuma esile kujutelmi salapärastest jõududest ja nende heatahtlikust suhtumisest inimlastesse. Nii-sama nagu tuldpurskavates kraatrites nähti pahade vaimude märatsemist, sisendas jõgede kasutoovus inimestele usku headesse jumalatesse. Lihtrahvas peab jõge ennast suureks jumaluseks (näit. Gangese jõge), kuna usufilosoofiliselt nähakse selles vaid jumala tahteavaldist.

Gauveri jõel on kaks allikat; mõlemad need asuvad Ghati mäestiku lõunaserval. Nirisedes läbi basalt-kaljude praostikkude ning kurude, ühinevad mõlemad harud juba enne kiltmaale jõudmist ning moodustavad võrdlemisi veerikka jõe, mis läbib 700 kilomeetri pikkuses Lõuna-Maissuri ja annab sigivust umbes 83 000 km² maa-alale. Trichinopoly juures jaguneb Gauver mitmeks haruks. Mereni jääb siit veel 150 km. Tekib suur suudmeala, mille viljarikkal pinnal asub umbes miljon inimest.

Ka muidu on Trichinopoly ümbrus õnnelikumaid Dekhanis. Lopsakas rohi kasvab kõikjal. Riisipõldude jaoks peab vett küll kunstlikult üles paisutama, aga reservuaaride ehitamine, mis mujal paratamatu, on siin ülearune. Rahvas usub, et Gauveri jõgi kord aastas Gangese jõega kokku puutub, sellelt oma elujõu omandab. Looduseaduste järele ning geograafilise asetuse mõttes pole säärane kokkupuude küll ealeski mõeldav, aga rahva meeoleolu mõjustamiseks ning tahtejõu tõstmiseks on sel ebausul kahtlemata suur teene. Teades saavat osa Gangese loovast vaimust ja Gangese elujõust, peab Lõuna-Dekhan ennast ühiseks tervikuks India põhjapoolsete

maadega: ka üks tõendus selleks, et Indias pole tähtis mitte rahvusse kuulumine, vaid usulised tõekspidamised.

Trichinopoly õige nimi on Tirusirapalli. See tähendab: Kolmepäise Kuradi Linn. Legend vestab, et vanasti valitsenud Gauveri suudmes kolmepäine peletis lõvi-kehaga ja kotkatiibadega (viibe Egiptusse: sfinks!). Aga Krišna (variatsioon: Rama) astunud peletisega võitlusse, raiunud ta pead maha ja lohistanud keha merre. Peletis rabeles muidugi vastu, käristades maa puruks ning lõhkudes jõe harudeks. Nii tekkiski Gauveri delta.

Imperialistlikkudele vallutajatele töötas Gauveri kallastiku omandamine magusat suutäit. Kõik suurseiklejad ihuvad Trichinopoly peale hammast. Jesuiidid oskasid juba 1623. a. rajada siia oma misjonipunkti. Kolm miili linnast edela pool ehtasid prantslased 1753. a. endale kindlustatud baasi. Linna ennast valdas tol ajal inglise käsilane Muhammed Ali, keda toetas lord Clive. Ühel novembrikuu ööl tungisid prantslased tormijooksuga Trichinopoly fordi kallale. Ründajatel õnnestuski tungida kindluse välisele müürile, nn. Daltoni torni juures. Selle taga asus 30 jala sügavune kraav. Sattunud segadusse, tundes liiga puudulikult kindluse seesmist olukorda ning usaldades pimesi äraandlikke spioone, käis prantslaste käsi ülihalvasti. Paljud pealetungijad surid kindlusekraavis kaitsjate tule all; 360 meest võeti vangi.

Alates 1793. aastast on Trichinopoly Inglise oma. Vahekord vallutajate ning maa päriselanikkude vahel kõneleb pinevusest ja vihasst. Veel 1916. a. tapeti pärismaalaste poolt maakonna ülemkohtunik Sir G. Harding. Vähema tähtsusega kallaletunge sõduritele ning ametnikele tuleb sagedasti ette. Ka misjonivendade — jesuiitide — maja on rünnatud enam kui üks kord. Kalvinistide ja luterlaste teotsemisse suhtutakse teatava määrani leplikumalt.

Trichinopoly vaatamisväärsused koosnevad, nagu Maduraski, mitmesugustest hindu templitest. Pääs nendesse

on raskendatud, osalt sootuks võimatu. Üldisele euroopluse vihkamisele seltsivad siin veel mõningad eripõhjused. Nimelt olid prantslased ühel oma sõjalisel retkel kasutanud Trichinopoly templeid hobusetallideks, — tegu kõigiti sõjameeste vääriline ja justkui loodud pärismaalaste heasoovluse võitmiseks! Nüüd loeme mitme templi väravalt, et kuna prantslased pühakojasse teotavalt suhtusid, on kõigile eurooplastele sisseminek keelatud.

Säärane kättemaksu üldsustamine vastab täielikult hinduismi rahvaste mentaliteedile: kuna nemad ise keelte ja rasside erinevusest küsimust ei tee, hinnates ainult inimese usku ja kastikuuluvust, siis mõõdavad nad ka kõiki eurooplasi ühise mõõdupuuga. Eurooplus on nende meelest teatud usuline nähtus. Tunnustades ise paljude jumalate eksistentsi, ei arva nad sugugi, et peale India jumalate muid jumalaid ei leiduks. Kuid need võõramaised jumalad on võõramaalaste jaoks ning suhtuvad hindulastesse vaenlikult. Arvatavasti sõdivad jumalad samuti nagu nende seljataga seisvad rahvadki. Vähemalt arendas mulle säärast mõttetarkust reisujuht Maduras.

„Aga Brahma on ometi üks ning igavene?!“ tähendasin ma. „Teda ei saa jagada mitmete maade ja rahvaste vahel?!“

„Teil on õigus,“ vastas *guide*, „Brahma on nagu õhk; teie hingate teda merel ja maal, kodus ja võõrsil. Brahma on jumalatelegi sedasama, mis inimestele. Brahma ei poolda meie tegusid, aga ta ei takista ka nende kordasaatmist. Sellepärast jääb Brahma usu- ja võimuküsimustes kõrvale. Ta ei ühenda ega lahuta meid. Teda võib tunnustada ja mitte tunnustada; sel pole olulist tähtsust. Aga kui poleks Brahmat, siis poleks ka meid ning jumalaid.“

Tollele argumendile polnud mul midagi veenvat vastu öelda. Ma olin väga üllatatud, et isegi väikese haridusega bramiini peaaigus valitses maailma põhiküsimuste suhtes säärane terviklik arusaamine.

Tee Madurast Trichinopolysse viib läbi viljaka mägis-
maa. Kõrgemad osad mäestikis moodustavad veelahkme
Vaigai ning Gauveri jõgede vahel. Maastiku üldmulje
sisendab nukrust, sest mäeveerud on kuivad ja kõledad,
värvilt enamasti kohvpruunid. Kuna minu läbisõidu ajal
ka riisiväljad, mille alla kuulub suurem osa maapinnast,
silma rohelusega ei rõõmustanud, siis tundus, nagu oleks
siinsele elule põua pítser otsmikule vajutatud.

Dílt muutub, kui jõuame mägedest uuesti madal-
mikule. Seal lókkab kõik ülímalí. Metsad on muidugi
põllukultuuri ees ammu taganema pidanud. Üksikuid lõp-
mata suuri puid paistab aga rohkesti silma. Viljapuudest
seisab esikohal kookos ja mango; peenevarrelistest —
kakao, mille väljad palistavad paiguti mitme kilomeetri
ulatuses raudteed. Ojade ning järvede kallastel põõsastub
bambus. Võõrsílt toodud kultuurtaimedest oleks nime-
tada suhkruroogu, kohvi ja teed. Kahtlemata oleks rahva
sotsiaalne järg siin rahuldav, kui maa ei kuuluks mitte
suuromanikele, kes seda rendi ning teoorjuse alusel kasu-
tamiseks annavad.

Külád ei moodustu mitte enam, nagu Tseilonis, ühest
ainsast pikast tänavast, vaid elamute kobaraist, mille
asetusel näib puuduvat igasugune plaan. Kasutatavate
majade vahel seisab hulk kõdunevaid müüre. Rahvarí-
kus külades, eriti laste poolest, on silmatorkav. Osalt
tuleb see muidugi sellest, et siinsed inimesed majas ei
istu: nad hakkavad kõik võõrale silma, kui palju neid ka
oleks. Aga ka absoluutselt kuulub neid siin ühele ela-
mule kahtlemata rohkem kui meie maal. Hindu eelistab
ikka veel patriarhaalset perekonda: täisealised pojad oma
naiste ning lastega jäävad isa surmani ühise lõuka ja
ühise molli juurde. Alles pärast seda minnakse lahku.
Isa hurtsíku pärib harilikult vanem poeg, kui kasti sta-
tuut teisiti ei määra.

Kuski alevikus peeti laata. Rahvahulk jättis karjuv-
kireva rõivastise tõttu kõigiti elurõõmsa mulje. Oleksin

soovinud hea meelega näha, mida müüakse-ostetakse sel-
lisel maarahva laadal, kuid kahjuks ei andnud raudruun
aega mahaastumiseks.

Kupeesse, kus viibisin alul üksipäini, seltsis teel
kaks omapärast tüüpi: ärimees-armeenlane ja ta ametnik
hindu. Armeenlase habe oli nii lai, et ta sellega vaevalt
vaguniuksest läbi mahtus. Heites sumadani põrandale
ja pühkides rätikuga otsaesiselt higi, näis ta jäme kogu
nii suureks paisuvat, et sellest terve kupee täitus. Ähki-
nud ja puhkinud otsekui rikkiläinud vedur, heitis ta lõp-
peks oma kere sohvale. Ajas jalad harki ja pigistas sil-
mad kinni. Näis, nagu kannataks ta raskejalgsuse ja
liigsöömise piinu.

Mööda minnes olgu märgitud, et Dekhani suurema-
tes linnades leidub üsna rohkesti armeenlasi. Põgenedes
türklaste tagakiusamise eest, olnud neil kord isegi nõu
asutada Dekhani pinnale autonoomset Armeenia kuber-
mangu. Inglased, kes talitavad põhimõtte järele *divide et
impera*, suhtusid kavatsusesse sallivalt. Rahapuudusel
ja teistel arusaadavatel põhjustel ei saanud tollest fantas-
tilisest kavatsusest ometi asja.

Ametnik-hindu — kõhn ja sale, nagu siitmaa inime-
sed enamasti — vedas enda justkui kass sohval kerra,
kiskudes paljad jalad istmiku alla. Tal polnud hetkekski
vaba aega: nii pea kui rong liikuma oli pääsenud, süvenes
hindu paberitesse, — võttis oma peremehe jaoks arvused
kokku. Minu meelest ei nõudnud too töö erilist mõtte-
pingutust. Arvude rida oli ainult kaks lehekülge pikk.
Aga hindu puuris ja puuris, peaaegu kokku varisemas
suure töökoorma all. Peremees kõnetas teda alatasa,
selle juures silmi avamata. Hindu kuulas hoolikalt, kuid
andis oma vastused ümisemisega, mitte sõnades. Kulus
hulk jaamavahesid, enne kui arvudest summa sai. Siis
avas ka peremees silmad, laiutas oma pigimusta vammust
ja võttis teenijalt paberid. Küll ta silmitses ning uuris
neid! Aga vist oli terve too töö olnud ülearune, sest

pärast põhjalikku vahtimist mätserdas armeenlane paberi pihku ja viskas aknast välja. Ta silmad vajusid uuesti kinni ja käed olid heidetud risti üle kõhu.

Hindu hakkas fruktide vastu huvi tundma, mida väikekaupmehed jaamades liudadega pealael kannavad. Ta valis kaks apelsini, muljus ja loksutas neid peopesal ja tingis hinna pärast, kuni rong sõitma hakkas. Järgmistes jaamades kordus sama lugu. Viimaks jõudis ta nähtavasti otsusele, et apelsinid on tema rahakoti jaoks liiga kallid, ning ostis pärast põhjalikku arupidamist... ühe banaani.

Sõit oleks — hoolimata rekordilisest palavusest — võrdlemisi meelepärane, kui jaamades almusemangujad hinge ei pinniks. Platvormil on kerjamine keelatud; aga see'p see kurbloolus ongi, et keeluga olusid ümber ei saa luua. Rahamangujad reastuvad rongi tagumisel küljel. Kõige rohkem esineb nende hulgas muidugi lapsi. Nad näitavad näpuga suule, teevad südantlõhestavalt nukra näo ja näuvad otsekui kassid, kes sabapidi näpitsasse pandud. Kuni taskutes veel peenraha leidub, on kerge ennast lahti osta. Aga raha lõppedes katkeb ka kannatus. Näguja ei mõtlegi akna alt ära minna; ta on lausa kui naelutatud oma kohale ja häälitsemine muutub järjest hädatsevamaks.

Oli juba ligilähedalt kesköö, kui jõudsimme Trichinopolysse. Asusin jälle vaksali *retiring room*'i. Sain pealegi omaette toa, sest teisi ööbijaid vist polnudki. Ilmusid justkui haistmise ergutusel mitmed mehed end reisujuhiks pakkuma. Mulle meeldis keskmist kasvu vanamees, haruldaselt energilise esinemisega ja üsna kavaldavate võtetega. Ta käskis nimetada end Orlandoks. Muidugi polnud see ta õige nimi. Ladus lauale hunniku nimekaarte, milles kõlavate tiitlitega lordid ja muud suurused ülistavad Orlandot, kui ületamatut teejuhti ja lõbusat *fellow*'d.

Oma bramiini nööriks oli Orlando väga uhke. Ta

lõi enam kui üks kord endale rusikaga vastu rinda, rõhutamades: „Ma olen bramiin!“ Ometi kandis ta eurooplase rõivaid, ja — mis kõige üllatavam — keppi. Arvan, et sain sellest tüübist küllalt hästi aru: väiklane kelm oli ta ja suur praalija. Aga ma ei vajanud sugugi ausat tejuhti; just võrukael tundus mulle kohasena. Tegin Orlandoga kauba, et ta kõik jootraha andmised ja muud maksud enda õiendada võtab. Kui ta sellega oskab odavalt toime tulla, siis lubasin talle tubli meelehea.

Orlando võttis raha pihku ja ulatas mulle oma rusika: katsugu ma seda lahti teha. See olevat tema süsteem, nii hoidvat ta peremehe raha. Hä-hä-hää, kergem on keeta tubakast lõhnaõli, kui tüssata Orlandot. Mitte üks penn ülearuseid kulusid!

Hommikul läksime. Mul oli kavatsus külastada üht väikest linna, mis asub lahus Trichinopolyst Gauveri jõe liivasel saarel. Srirangam — nii tolle linnakese nimi — on kuulus oma Višnu templi poolest, mille väärset ei leidu teist Dekhanis. Kuna mul Maduras juhus oli tutvuda šivaistide Suure Templiga, siis põlesin nüüd uudishimust näha, mida on suutnud ehituse alal korda saata hinduismi teine suurem usulahk — višnuism. Teiste vaatamisväärsete paikade külastamise kavatsesin jätta pärastlõunaks.

Orlando oli minuga täitsa ühel arvamusel ja kiitis kõik mu plaanid heaks, ainult see ei meeldinud talle, et ma otsuseks olin võtnud jala rännata. Säärane kaunerdamine, nii arvas ta, ei sobivat meie kummagi kõrgele seisusele. Mis aitas mu väitmine, et kõndides on rohkem mahti rahvaelu ning tänavaid silmitseda. Orlando arvas, et zeebupull küllalt aeglaselt kõnnib. Kas ei ole ma juba küllalt näinud saapapaikajaid, pottseppe ja kerjuseid?

Lõppeks leppisime kokku, et Srirangamisse sõidame, muidu aga rändame jala. Orlando oli muretsenud kaariku, mis peaaegu vedruvankrit meelde tulefas, muudkui

et kutsari jaoks puudus istekoht. Kuna meie troonil istusime, sörkis voorimees vankri kõrval. Keerlesime hulk aega kitsastes ja ligastes tänavates. Toitainetepoodidest levisid uimastavad aroomid. Majaesikutel olid meeskodanikud hommikuse tualeti tegemisega ametis. Paljude juures tähendab see protseduur ülemise kehapoole vööpamist lubjaveega. Teised lepivad ainult käsivarte ja näo lupjamisega. Otsmiku kritseldamine punase, kollase ja valge värviga on enam-vähem kõigile kohustav, sest näost peab ometi näha olema, millisesse usulahku ja kasti isik kuulub.

Nagu kõigis hindu linnades, on ka Trichinopolys just siselinn armetu ja vilets. Nii pea kui jõuame aguli raioonidesse, muutuvad tänavad laiaks. Üksikud suured hooned ja lossid võidavad tahtmata tähelepanu. Gauveri jõgi teeb meele rõõmsaks, sest ta on suur ning rahvarikas. Umbes poole kilomeetri pikkune sild viib meid üle vee. Ta keskel tunneme end otsekui õhku tõstetud olevat ja naudime mõnuga pehmet hommikutuult.

Jõgi ise koosneb rohkem liivast kui veest. Aga ta kaldad on rohelised, eriti vastaskülje kallas, kuhu sõidame ja kus asubki Srirangami alev oma templitega. Kummalgi pool silda kirendab rohkesti suplejaid: pealpool voolu mehed, allpool — naised. Näen esmakordselt, et neilgi mail ühissuplemist enam sobivaks ei peeta. Aga rohkem veel: on läbi viidud eraldumine kastide järgi. Srirangami-poolsel kaldal suplevad bramiinid, Trichinopoly-poolsel — madalad kastid. Paariad asuvad üsna vee ülemvoolul.

„Kuidas see ometi sobib,“ pärin Orlandolt. „Paariate solk voolab puha bramiinide kaela?“

„Vesi on püha ja puhastab roojuse,“ vastab juht. „Gangeses supeldakse koos paariatega. See ei tee midagi.“

Oma bramiinlikus uhkuses räägib ta seda päris tõsiselt ja ma ei saa aru, kas see võrukael, kes harjunud

koos eurooplastega paksust ja vedelast läbi käima, ise enda sõnu usub või teeb ainult näo, nagu omaks ta selliseid veendeid. Igatahes oleks paariatega kokkupuutumine talle sama läila, kui meile sigadega ühest mollist söömine.

Srirangam võlub aedadega, lehkavate boo- ning baniaanipuudega, värviliste põõsastega, palmide ja mangodega. Templi poole viiv tänav on haruldaselt lai ja haruldaselt puhas. Kuigi sel saarel asuvad ainuüksi hinduistlikud tamulid ja kuigi nende arv pidavat tõusma umbes 25 tuhandele hingele, ei paista silma harilikku vaesust ning kultuuripuudust. Arvatavasti on see kõik maapakku aetud templitagustesse kitsastänavatesse, kuhu meie ei saanud.

Ent siiski... Oleme vaevalt läbenud läheneda templile, kui avaneb vaatele päikesepaistelise India varjupool. Templimüüri ääres istuvad ja kükitavad õudsed peletised: kerjused ning lihasuretajad. Mõned neist on sedavõrt jõledad, et vaatled tülgaastusega nende rokast pead narmendavate juuksesalkadega ja porist paagatanud habemega. Nad ei ole kaugeltki kõik vigased. Mõnede nägu ja turi on päris priske. Meid nähes teevad nad tarzanlikke keha- ning pihaliigutusi, karjudes elajaliku häälega. Teised sarnanevad rohkem muumiate kui elavate olenditega. Nende käsivarred on nagu puuraod, jalad nagu bambusekepid ja rind nagu kumer redel. Ei jaksa näha nende näos muud kui idiootlikku juhmust ja loomalikku toorestumist. Ei ärata nad ka kaastunnet, küll aga läilust. Kui nende keskel tõesti peaks leiduma pühakuid, siis tahaksin ma paluda oma jumalat, et ta mind armulikult lubaks surra patus ning hinge hukkaminekus.

Srirangami tempel ületab maa-alalt Madura Suure Templi. Ta asub seitsme kõrge müüri vahel, moodustades põhipinnalt nelinurga — pikuti 936, laiuti 768 meetrit. Kui sellele maa-alale ehitada korralikud tänavad ja neljakordsed majad, siis saaksime saja tuhande

elanikuga linna. Aga üks ole tempel ise ka rahva- ning jumalaterikas linn.

Esimese ning teise müüri vahel asuvad turud ja kaubalaod. Seal on rahval palju tegemist. Voorimehed veavad plaanvankreil igasugust kraami. Naised ostavad aedvilja ning riisi. Piligrimid ja kaabakad manguvad almust. Jõukamad inimesed silmitsevad ehteasju, puu- ja elevandiluulõikeid, pühakujusid ning kirju võõbaga potte. Äri lobbab hommikust õhtuni, võttes veel ööstki lisa. Samal ajal annavad madudetaltsutajad ja fakiirid etendust. Aeg-ajalt ilmub mõni pühalik rongkäik ning nõuab endale tähelepanu. Ei saa arugi, et viibid püha-kojas. Lähed pikapeale jultunuks ning paned paberossi suitsema. Eurooplasele antakse see andeks.

Teise ja kolmanda müüri vahel asuvad templi teenistuses seisvad preestrid, mungad ja teised ametlikud ja poolametlikud asjamehed. Ka piligrimide jaoks leidub siin hulk konge. Välise eneseavalduse poolest on selle müürivahestiku elu hulga vaiksem ja tagasihoidlikum kui esimeses hoovis. Ometi oleks asjatu siit midagi pühalikku otsida. Liiga argipäevsed on inimesed ja vähese vaimukusega need pühad loomad, kes koos inimestega kloostrielu jagavad. Preestrid on hästi siledad ja täis-söönud. Nad armastavad käia palja ülemise kehaga, puu-sade ümber lai valge lina. Nende naised (suurem osa preestreid olevat abielulised) ajavad uhkust: kannavad kirevaid rõivaid ja ehivad nina ning kõrvu kuldrõngas-tega. Paastumisest ja palvetamisest pole tolles naudisk-lejate korporatsioonis vist juttu.

Kolmanda ja neljanda müüri vahel asuvate hoo-videga algab päris tempel ise. Seal leiame juba hulk kummalisi hallisid ning kangialuseid, kus jumalad silmi jõllitavad, peade ja käte rohkusega usklikule hirmu sisen-davad, moonutatud ihuvormidega lausa kõditunde vaat-leja kõhtu ajavad, aga paljudel juhtudel ometi suure

elulikkuse ning plastilisusega otse rabavad, paigale naelutavad ja imestlema sunnivad.

Muu seas asub samas hoovis ka „tuhande samba saal“, millise iseärasustega tutvusime juba Madura templis. Siin jätab see parema mulje. Sambad on tahutud suurtest kividest ja kaunistatud ornamentidega. Sissekäiku valvavad hiiglasuured monoliidid (raudkivist tahumid), esitades ratsanikkude rühma, kes ülestõstetud piikidega tulistel hobustel tiigrite vastu tormavad. Hobused ning ratsanikud on asetatud rinnaga vaataja poole. Mulje on lausa masendav. Kust see ometi tuleb, et kesk üldist moonutamist, obsköönsust ja kõõrdivaatamist korraga säärane hoog, musklite mäng ning pinevus, vormide tabav elulisus!

„Kas ka Srirangami templis haridusjumala kuju on peidetud pimedasse Tuhande Samba Saali?“ pärisin Orlandolt.

Ta ei teadnud sellest midagi: kehitas õlgu. Ühe imeliku asja leidsime saali hämarusest: suure köie — kõigi maailma köite ning trosside esiisa. Ta on umbes nii jäme, kui keskmine palk asuniku majaseinast, ja pikkuselt — noh, seda oleks raske öelda: viiskümmend-kuuskümmend sülda igatahes. Toda imeväärset riistapuud kasutatakse veelgi imeväärsema vankri vedamiseks. Kui keegi jaksab kujutella kaarikut, mille rataste läbimõõt neli meetrit, mille konstruktsioon tugevam kui väljapatareidel, ja mille kere tuletab meelde hauakabeleid katoliku surnuaedadelt, siis omandab ta umbkaudse käsituse sellest tõllast, mida kasutatakse hindu templites jumalate väljasõidutamiseks.

Köis kinnitatakse vankri külge ja ulatatakse siis rahvale. Tõmmatud tuhandetest kätest, lohiseb vanker rongkäigule kaasa. Vanasti heitsid fanaatilised inimesed käpuli vankri alla ning lasksid end selliselt lõmaks lituda. Inglise võimupäevil on inimeste lõmastamine, samuti kui lesknaiste surmaminegi, absoluutselt keelatud.

Teistesse hoovidesse meid enam ei lasta. Kõik, mis

asub seespool neljandat müüri, jääb võõrusulise jaoks saladuseks. Võin heita sinna pealiskaudse pilgu vaid peavärava katuselt. Kuplite, hoovisoppide ja sammaste rägas-tik. Keskel äratab tähelepanu kuldkatusega püstand, nn. *vimana*. Selles asub Višnu peaalтар ja kõige pühitsetum puuslik.

Võrreldes Višnu suurtemplit Šiva suurtempliga leiame siit sama vaimu, sama miljöö, sama rahvagi. Ehitajate kunstimeel on olnud ühetaoliselt hinduistlik nii siin kui seal. Ehitamise laadis tulevad ilmsiks mõn-nigad lahkuminekid, aga need ei ole tingitud stiili erine-vusest, vaid asjalikkusest ja otstarbest. Dekoratiivne kül-g mängib mõlemates tähtsat osa, aga nii kujud kui orna-mentika oleks justkui ühisest valukojast, ühiste vormide vahelt võetud. Võiks tõsta nad Srirangami templist Ma-dura templisse, — segadust see ei sünnitaks. Lahkuminek seisab ainult selles, et ühes templis eelistatakse üht, teises teist jumalate rühma ning astmestikku. Hinduismile kuu-luvad nad kõik ja usklik ei keela ühelegi neist oma täit lugupidamist.

Srirangami templi peavärv jätab oma massiivse kogu poolest vägevama mulje kui Madura templi oma. Kahjuks ei krooni teda vastavalt vägev gopuura. Mingipärast on tolle ehitamine omal ajal pooleli jäänud. Kuid sel templil on siiski 15 gopuurat, mis kõik tõusevad jõuliselt üle ümb-ruskonna. Värava võlvialune on 15 meetrit kõrge ja 30 meetrit sügav. Kummalgi küljel reastuvad võimsad sam-bad, mis tahutud tervikulisest kivist. Kui uskuda Fergus-soni andmeid, siis alati Srirangami suurtempli ehitamist 10. sajandil ja viidi lõpule 1600. a.

Templid Lõuna-Indias esinevad ikka paarikaupa: kui üks on määratud Višnule, siis peab kuuluma teine Šivale. Nii on lugu ka Srirangami saarel. Mitte kaugel višnu-istide suurtemplist seisab teine hiiglane šivaistide rahul-duseks. Oma mõõtudelt ei jaksa too küll võistelda Višnu templiga, aga suur ja vägev on ta omefi. Pole palju eksi-

tud, kui ma väidan, et kõik Tallinnas leiduvad jumalakojad võiks mahutada Šiva templi müüride vahele.

Šivat ennast hüütakse siin *Jambukesvar*'iks. *Jambu* tähendab „maailma osa“ — loe: India. *Isvar* — valitsev vürst. Järelikult: India vürst ehk India valitseja.

Jambukesvara templis asub ainult kolm hoovi. Kunstilise viimistlemise ja ruumide artistliku jaotuse poolest loetakse teda huvitavamaks ja täiuslikumaks kui Višnu templit, ehkki nad mõlemad on ehitatud umbes ühel ning samal ajal. Peavärvavat kaunistab haruldaselt värvirikas gopuura. Rahvast tegeles templi hoovides väheselt. Vesi graniitsalvedega tiigis oli läbipaistev, tahaks uskuda — puhas. Suplejaid ainult paar inimest. Kloostri lehma hoitakse lõa otsas ega lubata kõikjale mustust munema.

Tagasitulekul juhiti mu tähelepanu pisikesele Kali templile. Too ei ole enam puhtatõuline draviida ehitis, vaid tuletab meelde Tseiloni hindu templeid. Viimaseid vaadeldes jäi mulle ikka tunne, et tegemist on maitsevaese stiiliseguga. Siin võrgutasid ja irriteerisid mind grotesksed Kali kujud templi sissekäigu sügavuses. Oleksin tahtnud meeleldi templi seesmust näha, kuid kahjuks tõrjutakse eurooplased värvavast tagasi.

Orlando pilgutas silmi:

„Pole viga! Õhtul tuleme tagasi. Siis näete ühte-teist imet!“

Lugu seisab selles, et Srirangami Kali templi kogudusse kuuluvad vaesed fanaatikud — usuhullustajad, kelle ülimaks harrastuseks on verine ohvritoimine kitsede ja lammaste tapmisega, kui ka mõningad sugulised kõditused. Orlando-taolisele kaabakale oleks nende ekstsesside vaatlemine vist maitsvaks suutäieks osutunud. Ta laskis vaimus juba mu rahakotiga liugu ja püüdis mulle miimika ning sõrmede abil selgeks teha, milliseid ülevaid asju me õhtul võiksimme kohata. *Nauchgirls and picturesque scenes!*

Vahepeal oli keskpäev kätte jõudnud ja maailma

täitis silmipimestav valgus. Jõgi, kus hommikul rohkesti inimesi suples, oli nüüd peaaegu tühi. Bramiiniide kaldal paelus meie tähelepanu salk seisjaid ning lamesklejaid. Neid pidi seal mingi eriline huvi koos hoidma. Orlando, kes oli, käsi sirmina silmade kaitseks hoides, toda pilti tükk aega vahtinud, arvas asjast aru saavat.

„Lähme,“ ütles ta. „Seal on midagi spetsiaalselt teie jaoks. Sadhu on lasknud ennast maha matta.“

Jätsime voorimehe sillale. Ise läksime tagasi ja kõndisime kõvera jalgraja kaudu jõe. Liiv oli pehme ning palav. Mulle tundus, nagu hakkaks mu keha lagunema ja nagu ei jääks must varsti enam kuigi palju järele. Higistasin metsikult. Rahvas seisis endiselt ühel paigal. Siit ning sealt ruttasid uued uudishimulised subjektid sündmusest osa saama. Kui kohale olime jõudnud, taganes rahvas kahte kaarde. Loeti otsekui endastmõistetavaks, et võõramaalasele too asi pakub suuremat huvi kui omadele.

Lavastus, mille pealtnägijaks sattusin, oli naeruväär-suseni lihtne ja juhm, ent nagu palju muudki sel maal — just oma lihtsuse tõttu jubestav ning eksootiline. Värs-kelt silutud liivakünkast tõusis kaks muumialikult kuiva, kaks üliloomulikult sinist kätt inimeste poole. Sõrmed olid krampplikult kronksus, siiski mitte rusikas, ja randme-luud erinesid käsivarrest otse nagu kängujäänud tomatid närbuvast oksast.

Käte kõrval lamas roosikrantsi-taoline kett, saviliud vaskrahadega ja määrdinud rõivaräbal: see oli kõik, mida elavaltmaetud imetegija selles mõttetus maailmas omaks võis nimetada. Hauakünka ääres kükitasid paljaksametud peadega poisikesed, sadhu abilised. Nad vahtisid lustli-kult-rahulolevate silmadega ringiseisvat rahvast ja man-gusid raha. Ma heitsin liuda pooleruupialise hõbetüki, kuid poiste näost võis lugeda, et nad seda veelgi vähe-seks pidasid.

„Kauaks ta siia jääb?“ pärisin.

„Võib-olla õhtuni,“ arvas Orlando.

Teised, kes asja paremini teadsid, ruttasid õiendama, et pühak olevat poistele käsu andnud ennast liiva alt välja kaevata, nii pea kui päike suurtempli keskmise gopuura kohale tõuseb. Minu kalkulatatsioonide järgi võis see aeg umbes kolme tunni pärast kätte jõuda.

Teejuht Orlando, halbivõitu nagu ta oli, hakkas end minu kulul hästi laiaks tegema. Ta ümber seisis rohkesti inimesi, kellele ta ülemeelikult midagi hambasse puhus. Ma näitasin talle rusikat ja andsin märku tagasiminekuks.

„Need siin paluvad küsida, mida arvate teie sadhu vägiteost,“ seletas juht.

„Õelge neile, et see pole kuigi palju väärt. Meie sadhud lasevad ennast kotti õmmelda, kivi külge siduda ja jökke heita.“

„Mis neist seal saab?“

„Paari kuu pärast poevad nad ise kotist välja ning ujuvad veepinnale.“

Vaevalt leidis rahva hulgas tolle lori uskujaid, aga Orlandole tuli mu vastus moka järele. Nagu ta ise pihitis, olevat ta mind tähtsaks *isvar*'iks nimetanud, kes teda — bramiini ja kirjatarka — Euroopasse kutsuvat. Sadhu kunsti suhtes oli Orlando arvamus veelgi alahindavam kui minu oma. Jaanuarikuul, mil pühitsetakse Višnu templi rajamist ja mil Srirangamit kui ka Trichinopolyt täidavad loendamatud pilgrimide parved, olevat jõekaldad täis imetegijaid-sadhusid. Mahamaetute käed ja jalad pidavat kasvama otsekui kaktusepõõsad rannaliival.

Muidugi luiskas ta jälle. Kuid tõsiasi on siiski, et säärane ajutine mahamatmine ja mõnetunniline eneseküpsetamine liivas vanadele sadhudele suuremat vaeva ei valmista. Nägin üht päevapiltlikku ülesvõtet, kus üsna mitu paari käsi liiva alt välja paistis.

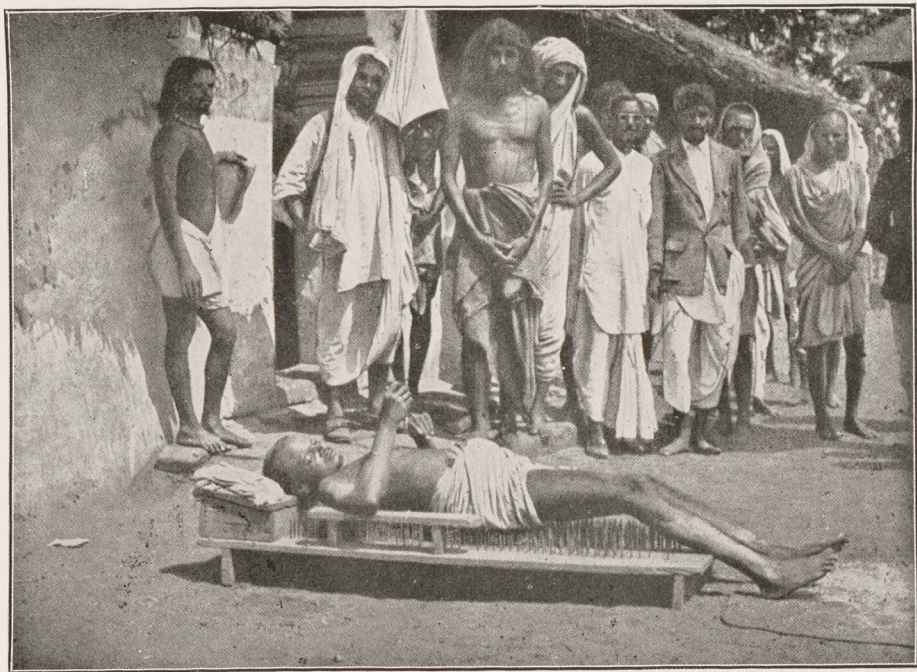
Keskpäevase lõõsa tõttu polnud enam isu rännakut jätkata. Läksin vaksalisse puhkama. Tema bramiinlik

hiilgus Orlando, hoolimata euroopa rõivastisest, hoolimata kepest ja valgest kaabulotakast, vinnas oma kere eeskoja põrandal sirakile. Mul oli üsna tegemist, enne kui suutsin teda unenirvaanast reaailma tagasi raputada. Trichinopoly suurim haruldus — kaljutempel Šivale ja Ganešale — oli veel nägemata ning me pidime ruttama. Orlando tegi kibedamast kibeda näo, soovides vist endamisi, et ta järgmine kord mitte enam võõrastejuhina maailma ei sünniks.

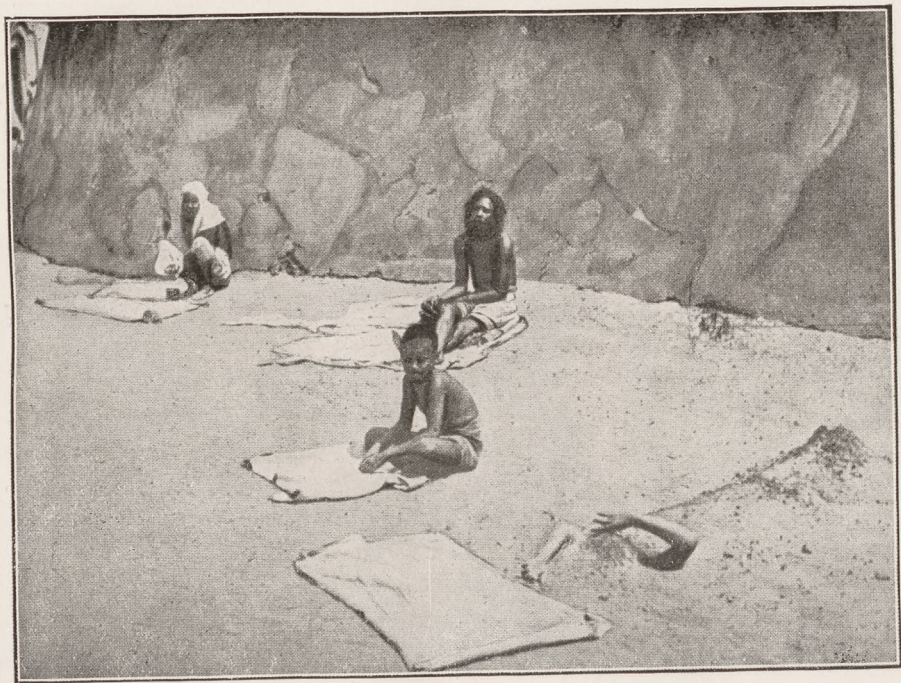
Rock of Trichinopoly — haruldane raudkivimürakas — tõuseb kalgijumelisena kõrgele üle linnamajastiku, aedade, jõe ning riisiväljade. Ta ilme on mulle ühest teisest maailmakaarest juba tuntud. Mõtlen nimelt Gibraltarile. Haruldane sarnasus kahe kaljurüsa vahel. Aga Gibraltar tõuseb merest, see siin — veejanustest väljast. Gibraltar kalju on varustatud kaugelaskepatareidega, Trichinopoly oma — hingesügavustesse sööbuva müstikaga.

Mäejalal asub ilus neljanurgeline tiik — *teppakulam* — kivitreppidest moodustuvate pervedega. Ümberringi seisavad vanad, stiilsed majad. Üksikud laiakroonilised puud heidavad tänavale teravaid varjusid. Inimeste vähesus, absoluutne vaikus veel, varjude drastiline erinevus päikesekiirguses ja kõikjal hõõguv kuumus loovad säärase surnuaialiku rahu ja seisaku, et tundub, nagu oleks liiv ajakelladest maha joosnud.

Tiigi tagant algab võlvitud trepp, mis viib kaljuharjale. Kummalgi pool sissekäiku seisavad suured kivelevandid ja massiivsed sambad, kaunistatud inimeste ja lõvide kujudega. Trepp ise on umbes kaks sülda lai, tõustes imeäkiliselt. Võlvistiku lage ja külgi katavad luitunud maalid, mille sisust nüüd enam aru ei saa. Nagu näha, pühendavad preestrid oma jumalakoja korrashoiule vähe tähelepanu. Trepiastmed on nad ometi lasknud valgeks võõbata ja punaste vöötidega kirjuks kritseldada.

Mugav poos. Lihasuretaja naelpingil.

Elavalt maetud sadhu ja ta ametivennad.

Iga 5—6 minuti järel jõuame avarale platoole. Seal seisab ikka kaks-kolm püha elevanti, kellele jootraha peab andma. Vaske ei võta londikandjad maast üles: peab olema kas nikkel- või hõbeveering. Vahid lubavad ka sügada ning silitada neid lopsakaid loomi, kuid ega seegi süütu sõpruseavaldus tohi tasumata jääda. Suuremat ahnust ja jultumust, kui neis templites, on raske kujutella. Orlando auks pean tunnistama, et ta tõesti vapralt väljaminekute vastu sõdis. Sagedasti ei piirdunud tüli ainult sõnade lööpimisega, vaid mehed ähvardasid karvupidi kokku minna. Selliseks juhuks nähtavasti oligi võõrastejuht varustatud kepiga.

Trepil tulevad meile naised veekruusidega vastu: need on *linghamite* pesijad ning salvijad. Nad karjuvad juba kaugelt, otsekui oleks tegemist kõri kallale kippumisega, litsuvad astja vastu müüri ja astuvad ise selle ette, hoides kallist anumat hullemini, kui kana haiget poega, sest üks ainus pühitsemata pilk astjasse roojastab selle sisu.

Umbes poolel mäeteel suleb laest põrandani ulatuv eesriie võlvkäigu. Meie peame pöörduma paremale kitsa kiviprao kaudu. Rändame raasuke maad mööda koopaid ning jõuame lauta, kus mäletsevad mõned lehmad. Lahjad on nad ja põdurad. Jootraha nendele ei anta. Siis tuleb jälle koobaskäik, mis meid trepile tagasi toob. Eesriie ripub nüüd selja taga. Orlando nuusutab, leiab õhu puhta olevat ja annab mulle näpuga märku. Küll ta teab, mis korraliku teejuhi kohus: nihutab kardina-ääre pisut kõrvale ja pistab mu pea sinna.

Harilik platoo, kus muidu seisavad elevandid. Siin aga asuvad seintes orvad tüükataoliste *linghamite*ga, igaühe ees rasvane tuluks. Neist äbarikkudest ei maksnud tõesti saladust teha, seda enam, et mitmes teises tempelis *linghamite* silmitsemine pole keelatud. Elephanta saarel Bombay juures näidatakse *linghameid*, mis ligi kahe

meetri pikkused ja kolmveerand meetrit ümbermõõdult. Kui ma pea tagasi tõmban, küsib Orlando:

„Noh, kuidas meeldisid?“

Kogu ta käitumine, suhtumine pühadustesse ja rõve naljaheitmine näitavad, et Indiaski leidub jumalavallatuid.

Sammume jälle. Trepp on püsti meie silmade ees. Seal meenub mulle hirmus katastroof, mida kirjeldab Murray India ülevaates. Lugu sündis 1849. aastal. Mõnetuhandepäine rahvahulk, kogunenud teadustejumala Ganeša pidustusteks mäeharjale, sattus eksituse läbi paanikasse ja formas trepist alla. Rühm rühma kannul, inimpendar inimpuntra otsa söötsid taganttulijate pealesurumisel võlvistikust alla. 500 inimest sai surma; peale selle hulk murtud konfe, vigaseid, sante, hullumeelseid. Arvestades katastroofi paiga iseärasusi, võin kujutella, millised liharäbalad ja verepriitsmed täitsid neid treppe.

Võlvkäik lõpeb platooga, mis viib Šiva templi väravatesse. Paistavad kuldsed kuplid. Tegemist ei ole enam draviida maitse ja arhitektuuriga, vaid indoaaria, džaina ning pallava stiili segudega. Tempel asub vaid osaliselt maa peal. Hulk koridore ja altareid olevat raiutud kaljusse. See on buddistlik pärand. Indias leidub väga palju nn. koobastempleid (mõned neist seitsme- ja kaheksakordsed), mille rajamise aastaid tuleb otsida buddismi õitsengu aegadest.

Kahjuks ei lubata eurooplasi templisse. Nad peavad leppima selle väliskülgede vaatlemisega ja tohivad imestella suurt Nandi-pulli¹, mis seisab templiväravate vastas, kaetud hõbesoomusega. Räägitakse, et see pull maksvat pöörast raha. Tõujaamades ei oleks tassist muidugi tulu.

Aga me pole veel mäetippu jõudnud. Tuleb ronida mõnikümmend astet lahtist treppi mööda, siis alles seisa-

¹ Nandi on, nagu linghamidki, Šiva sigitusjõu sümbolideid.

tume paviljongis, kust avaneb avar vaade ümbruskonnale. Madalik on 20—30-kilomeetrilise raadiuse ulatuselt meie peopesal. Mägi ise polegi jumal teab kui kõrge, aga ta asetus võimaldab pimestava hiilguse. Kesk lõpmatuid välju, mida läbivad Gauveri veenired, avastab pilk metsi, riisinurmi, palmisalusid, kakao- ja kohviistandikke, külasid, alevikke, üksikelamuid.

Kõige pealt aga huvitab meid Trichinopoly ise oma templite, losside, aedade, tiikide ja vaese rahva mutimullaste elamutega.

Palju aastatuhandeid tagasi, mil polnud veel neid rahvaidki, kelle väljasurevat kultuuri imestleme siin tänapäev, pidi Gauveri madaliku asemel seisma kivine mägismaa. Seda oletust kinnitavad kaljujõugud, mis madalikule laiali pillatud. Mu kaaslane Orlando loendab suuremaid graniidikuhilaid nimepidi: seda mäge kutsutakse Kuldkaljuks, toda seal Prantsuse Kantsiks, järgmist Lord Clive'iks jne. Nagu sellest näha, on üks osa ristseid toimunud uusimal ajal. Võõrsilt toodud nimed tähistavad vägivaldseid pööripäevi selle maa ja rahva elus.

Mulle ei meeldi pealesunnitud ristsed. Seisan siin mingipärast häbeliku enesetundega ja mõtlen: või siis selline ongi too Kolmepäise Kuradi Linn oma tagamaadega. Päikeseküllane, avar ja ometi — kurb.

Gauveri jõe deltas asub veel üks muistne tamuli linn, nimelt Tandjore. Oli isegi ajastuid, mil Tandjore draviida rahvaste vaimses arengus tähtsamat osa mängis kui Madura, kõnelemata Trichinopolyst. Ta hiilguse tipuks loetakse 10. ja 11. sajandit. Tol ajal domineeris Lõuna-Dekhanis Chola kuningriik, mille võimkonda kuulusid peale Gauveri delta veel mitmed Pandya riigi maad. Tandjore oli Chola kuningriigi pealinn, silmapaistev

oma teaduslikkude, usuliste ja sõjaliste harrastuste poolest.

Kuningas Rajaraja I valitsemise ajal (985—1012) paisus Chola riigi vägevus sedavõrt, et ta suurema osa Tseilonist enda alla heitis ja koguni Jaava vastu sõjalaevastiku läkitas. Aga juba 17. sajandi keskpaigas polnud Cholast muud järel, kui vähese tähtsusega vürstiriik, mida igast küljest pigistati. Maa eesotsas seisis ikka veel endise kuningasoo järeltulijad. Ühega nendest, nimelt Raja Sivaji'ga sõlmis Inglismaa 1779. a. lepingu, mille põhjal kogu delta Inglise ülemvõimu alla anti. Vürstile jäi ainult pisike reservaat Tandjore linna ja selle kõige lähema ümbruse näol. Tollest peale algas Tandjore paratamatu kokkuvarisemine. Praegu asub seal ainult 50 000 elanikku.

Üks au jääb Tandjorele kõigest hoolimata: ta hoidis kauem kui ükski teine Lõuna-Dekhani kuningriikide pealinn oma iseseisvuse alal, vähemalt näiliselt.

1855. a. alates kuulub Tandjore tingimusteta Britile.

Kui see linn sagedaste sõjaliste rüüstangute all poleks kannatanud, siis oleksime võinud seal praegu heade tagajärgedega tamuli muinsusaega uurida. Nüüdses olukorras pakub ta huvi ainult oma haruldase raamatukogu ja Šivale pühendatud *Brihadisvarasvam*'i-nimelise templiga, mis asub muistsel kindluse maa-alal. Asjatundjad peavad *Brihadisvarasvam*'i templit draviida arhitektuuri tüüpilisimaks ja pesuehtsaimaks tooteks, kuid suuruselt ei pääse ta muidugi Madura ning Trichinopoly peatemplitele ligi.

Ma peatusin Tandjores vaid paar tundi: tulles lõunase rongiga, sõites edasi pärastlõunasega. Templit, mille välimus mulle Madura ja Trichinopoly järel enam ühtki uut muljet ei sisendanud, ei hakanud ma üldse külastama. Selle asemel tiirlesin natuke linnatänavail ja käisin raamatukogus. Viimane asub nn. Printsesside Palees, mis iseendast juba väärib vaatamist. Nagu üks valve-

korra ametnikke seletas, koosnevat biblioteek 22 tuhandest väärtuslikust köitest, selle hulgas 18 tuhat köidet sanskriti keeles. Umbes 10 tuhat köidet sisaldavat vanu ülestähendusi pargitud palmilehtedel.

Ta viis mu väikesesse kambrisse, mida ehk kõige õigustatum oleks võrrelda suurpankade teraskambriga, ja näitas seal aegadest närbutatud lehekülgi *Rigveda*, *Atharvaveda* ja *Upanishada* kirjadega, mida tänapäev veel ainult mõned üksikud eriteadlased oskavad lugeda. Ma tundsin kõige selle vastu suurimat aukartust, aga mõtlesin siiski, et inimkond paratamatult hulluks läheb, kui säärast mineviku pärandit, ükskõik kus maal see asuks, ära ei hävitata.

Üldiselt on mu mälestised Tandjorest ainult negatiivile kinnistatud, kust neid väga raske on selge teaduse broompaberile edasi kopeerida. Päevapildistamine on mu nõrgemaid kunste, seda muu seas ka mälu suhtes. Nii palju julgen siiski väita, et Tandjore on asetusest palju maalilisem kui teised Lõuna-Dekhani muistsete kuningriikide pealinnad Koromandeli rannas.

V. PÕLATUD JA KOORMATUD.

Olen tihti maininud kastisid ja kastikuuluvust. Lugeja, kelle arusaamine kohandatud demokraatlikule korrale ja kes seisuslikkudest vahedest tingitud nähtuste lõplikku kadumist vaid ajaküsimuseks loeb, pärib muidugi: kas tähendab inimeste jagunemine kastidesse ainult vanadele traditsioonidele toetuva seisusliku au ja korporatiivse vaimu välispidist esiletõstmist, nagu arvavad paljud, või omavad kastid tänapäevgi veel mingi reaalse instituudi iseloomu, millest sõltub ta liikmete õiguslik ning ühiskondlik asetuse?

Vastus on päris kategooriline: kastidesse komplekteerumine ja kastide astmestik moodustab India ühiskondliku korra peamisi baase veel käesoleval ajalgi. Kastikuuluvus ei määra kindlaks üksnes isiku avalikke õigusi ja kohuseid mõningas ulatuses, vaid reguleerib ka oma liikmete kodust elu ning nende suhtumist teistesse kastidesse kuuluvatesse indiviididesse. Avalikõiguslikud toimetsemised on vabad kasti mõjustustest ainult sel määral, kuivõrt nad piirduvad Briti riigivõimu tahteavaldustest (vastutus kriminaalkuritegude eest, riigimaksud ja lõivud, väeteenistus jne.). Kast ise on kinniseim korporatsioon, mida iganes suudame kujutella.

Kastide arvu suhtes läksid asjatundlikkude isikute arvamused kuni viimase ajani lahku. Üldiselt peeti tõenäoliseks, et Indias teotseb umbes 2500 kuni 3000 kasti. Nüüd aga selgus Simoni komisjoni aruandest, mida tuleb pidada täpsaks ja kontrollituks, et kastide hulk tõuseb üle nelja tuhande. Kuigi nad rõhuvas enamikus nii oma

liikmete sotsiaalse järje kui ka kasti enda ühiskondliku kaalu poolest üksteisele väga lähedal seisavad ja neid sugugi raske poleks suurtesse rühmadesse liigitada, takistavad nad ometi nii seltskondlikku kui ka majanduslikku suhtlemist. Kasti statuut (ükskõik kas kirjutatud või kirjutamata) tõmbab enda ja naaberkastide vahele terava piirjoone, millest üleastumine peaaegu võimatu.

Huvireisija, kes seisab väljaspool pärismaalaste päevamuresid, kes ei oska ühtki kohalikku keelt, kes liigub peamiselt linnades ja kelle silma eest voolavad mööda inimhulgad otsekui kinoekraani varjud, ei või aimatagi seda seesmist pinget, mis sunnib India eluaval duste algelemente liituma teravakandilisteks kristallirakukesteks — kastideks ja alakastideks. Elu alalhoiu probleem pole esinenud inimestele kuski niivõrt sekti ja tsunfti alalhoiu probleemina kui Indias. Väljapoolse sekti (kasti) sattumine tähendab isikule kõigi nende sidemete kaotamist, mille abil ta seni elu külge oli köidetud.

Asudes elama suurde võõrastemajja imestab teid teenijate rohkus, ilma et teil nendest oodatud tulu oleks. Mees, kes täidab teie käskjala kohuseid, avab teile ukse, hoolitseb teie kirjade, ajalehtede ja telegrammide eest, ei või tõsta teie pakki, sest see on pakikandja sekti tööala. Tubade koristaja ja isiklik teenija ei või puhastada teie saapaid, sest sellega võtaks ta enda peale madalama kasti töökoorma. Vannitubade ja number nulliga märgitud ruumide korrashoidmine sobib ainult paariale, kes seisab allpool kaste. Teie ei tohi teda nähagi, ta peab käima salaja tagumise ukse kaudu ja ilmub teie silma alla ehk siis, kui hakkate ära sõitma ning viibite oma pakkidega juba tänaval.

Seltskondlikus suhtlemises on lugu ligilähedalt samasugune, kuigi eurooplasele kõik andestatakse ja temaga läbi käies traditsiooni ettekirjutustest kinnipidamist ei nõuta. Bamiin võib olla teile kuिताhes suur sõber,

ometi ei saaks ta teiega ühist söömalauda jagada, sest see roojastaks teda.

Kastiastmestiku tärkamises, selle arengus ja kasti-vaimu kujunemises on rohkesti arusaadamatut, tumedat, vaieldavat. Kastide ajaloo algus ulatub indo-aaria rahvaste riikliku loomingu ürgajasse. Juba igivanad kroonikad, samuti usulis- ning rahvusmütoloogilised legendid konstateerivad inimeste jagunemist kastidesse, kuigi ürgajal kastide hulk võrreldes tänapäevaga oli hoopis piiratud. Mida lähemale uuemale ajale, seda enam kaste. Buddha tegevuspäevil (mõnisada aastat enne Kr. sünd.) oli kastide virr-varr juba lähikaudu sama suur kui praegu.

Otsides põhjendust kastikorra tärkamisele lähevad teadlaste arvamused lahku. Kuna ühed uurijad kalduvad peamist põhjust nägema sõjaliste vallutamistega kaasas käivate naturaalkohustiste jaotamises ja võidetud rahvaste õiguste kindlaksmääramises eritingimustest sõltuvatel erilistel alustel, peavad teised mõõtuandvaks vaimuliku seisuse mõjuvõimu erandlikku täiust, mis India usulise fanatismi tõttu sai koguni sedavõrt masendavaks ja üldtunnustatavaks, et preestrid valitsejatelegi (kuningad, vürstid, sõjaväelased) oma tahte peale sundisid ja kogu rahva kohustustekandmiseks ning jumalaorjuseks liikidesse (kastidesse) jaotasid. Igatahes väärib tähelepanu, et preestrite seisus (bramiinide kast) oli ning on praegugi kõrgem kui valitsejate oma.

Kolmandad uurijad näevad kastide olemuses peasjalikult viimaste võimalusteni viidud ametialalist (kutselist) inimeste jagunemist korporatiivseteks (tsunftilisteks) rühmitisteks; nende arvates põhjustas kastide tärkamist ning alalhoidu tööjaotus ja inimeste kiindumine teatud kitsa ameti (kutse) külge. See vaade leiab palju poolehoidjaid ja laseb ennast veenvate argumentidega kaitseda. Muu seas kõneleb tema poolt juba see asjaolu, et praeguste kastide peamiseks tunnuseks on

kastiliikmete elukutse. Sel määral, kuidas mitmekesisustid elukutsed, rohkenes tööjaotus ja tärkasid uued tegevusalad, — samal määral täienes ka kastide võrk.

India ühiskondlik areng on võrratult vanem kui Euroopa oma. Aga ta on ühtlasi ka võrratult kivistunud ja alalhoidlikum Euroopa omast. Sellepärast pole sugugi imestuda, et Indias tööjaotus ning sellega paariv kutsealaline rühmitumine otse enormse ulatuse omandas. India kastide kaudne sugulus Euroopa omaaegsete tsunftidega ilmneb selleski, et nad suurtöõnduslikule arenemisele vastu ei suuda panna.

Euroopas hävitas võidurikas kapitalism feodaalkorra ühes seisuste ning tsunftidega, seades selle asemele klasid, ametiühingud ja frustid, mis omakord oletatavasti sotsialismi ees peavad kapituleeruma. Indias hakkab see protsess alles nüüd idanema. Ent ometi on India ühiskondlik, riiklik ja majanduslik minevik Euroopa omast palju vanem. Mis Euroopas vaevalt kristalliseeruma hakkas, see on Indias käärinud võrratuks süsteemiks. Järelikult on tegemist vaid arengu omapärase, igivana, üli-alalhoidliku tempoga.

Sellega ei ole veel lausutud, nagu oleks tsunftiline rühmitumine kastide olemuse ainsaid põhjusi. Ajaloolise arengu kestel olid mõõtuandvad kõik ülalmainitud tegurid nende paratamatus kokkusattumuses ja üksteise vastastikuses täiendamises.

Noil ajal, kui aarialased oma esialgsetest elukohtadest (Induse jõelt ja Pandžabist) Ida- ning Sise-Indiasse olid tunginud, jagunes nende ühiskond nelja suurde kasti. Kõige kõrgema kasti moodustasid vaimulikud ehk bramiinid. Neile järgnes valitsejate ja sõjaväeliste juhtide kast radžpuutide ehk kšatriate nime all. Põllumehed, käsitöölised ja kaupmehed moodustasid nn. vaišiate kasti. Need kolm kasti olid mõõtuandvad. Üksnes nende liikmed omasid kodanikuõigust ja tohtisid kaasa kõnelda usulis ja riiklikes küsimusis.

Kõik teised elanikud — allaheidetud pärismaalaste mitmekesised liigid — seisid väljaspool õiguslikkude kodanikkude kogu ja kandsid šudra nime. Neid koheldi kui orje ja nende kast oli põlatud. Braministliku õpetuse järgi ei olnud šudra eksistentsil muud mõtet, kui teenida aarialaste eesõigustatud kaste, peamiselt braamiine.

Oletatavasti märgib see vanade ajalookirjade kastijaotuse skeem ainult üldjooni. Hilisemad uurimused sunnivad arvama, et kõik neli peakasti jagunesid juba tol ajal mitmeteks alakastideks. Meie ajani ei ole neist muistsetest kastidest rohkem alal hoidunud kui bramii-nide oma. Kšatriate, vaišiate ja šudra aset täidavad tuhanded uued kastid. Kastidevõrgu täiendamine ja uute kastide loomine kestab järjest edasi.

Kui näiteks mõni rändrahvaste jõuk, milliseid ikka veel leidub, primitiivsest fetišismist ja animalismist hinduismi tunnustamisele siirdub (šiva või višnu usu omaks võtab), siis saab säärasest sugu- ehk hõimkon-nast kast. Vahel juhtub, et mõne kasti liikmeid suure-mal määral võõrsile rändab. Seal loovad nad uue kasti, sest elukoha muutmine põhjustab ka eluviisides mitme-suguseid muutusi. Vana kast ei saa neid enam enda väärilisteks pidada.

Kitsal sektantlikul alusel seisvad usuühingud (nende arv on väga suur) kujutavad endast harilikult ikka kasti. Kui nüüd nende keskel käärimine tärkab, uued rituaalid tarvitusele võetakse, siis osutub ka uue kasti loomine paratamatuks, sest iga kast on imevärselt konservatiivne. Ta kirjutab oma liikmetele ette, mida need sööma peavad, kui tihti ja mis viisil keha puhastama, kellega läbi käima jne. Abielud sõlmitakse ainult kasti-liikmete vahel. Väga vähesed kastid lubavad abiellumist naaberkasti kuuluvate isikutega.

Suurima hulga uusi kaste põhjustavad muutused töötamisviisides. Ütleme, et mõnes rätsepate kasti ala-

kastis töötati seni käsiõmblusmasinatel. Järsku lähevad aga mõned liikmed jalaga-sõtkutavatele masinatele üle. Nad ei saa enam jääda kastiliikmeteks, vaid peavad looma enda jaoks alakasti. Cuttackis, Lõuna-Begnaalias, ei tohi näiteks need pottsepad, kes väikesi potte teevad ja ratast istudes ringi ajavad, abielluda ja perekondlikult läbi käia teiste pottseppadega, kes valmistavad suuremaid potte ja keerutavad ratast püsti jalu. Koromandeli rannas maksab sama keeld nende võrgukudujate kohta, kes sõlme heidavad paremalt vasemale, ja teiste vahel, kes sõlmivad vasemalt paremale.

Tähtsuse ning auväärsuse poolest moodustavad kastid ja alakastid komplitseeritud astmestiku, mida eurooplane üldse tajuda ei suuda. Kingsepad, rätsepad, pottsepad, aednikud, habemeajajad jne. jne. elavad kõik omaette isoleeritult, nagu purgis. Amet pärandatakse põlvest põlve.

Nagu sellest selgub, ei ole kastid mitte ülemaalsed, välja arvatud bramiinide ja radžpuutide (valitsejate) kast. Mõni kast on koguni väike, kõigest 100- — 150-liikmeline. Igal kastil ja alakastil, samuti nende kohapealsetel osakondadel, on oma eestseisus, kes peab liikmete nimekirja, määrab ning kasseerib maksud, valvab kasti-liikmete eluviiside järgi jne.

Kuna bramiinide kast kaugeltki enam kirikuteenijate kasti ei tähenda; kuna ka templite teenimine ise väga mitmepäraseks on muutunud; kuna bramiinid kirjused elukutseid peavad harrastama, koguni kehalise töö tegemiseni laskuma, — siis on nende ülemaaline kast jagunenud terveni 1886 alakastiks. Vahe alakastide vahel on nii suur, et paljud bramiinid teineteisega perekondlikult läbi käia ei saa, kõnelemata ühes lauas istumisest ja abiellumisest teisest alakastist isikuga. Suhteliselt teiste kastidega seisavad bramiinid ometi ülimal astmel, niiöelda püramiidi tipul.

Kõige alamateks kastideks loetakse jäägrite, kala-

meeste, nahatööliste ja kangrute kaste. Neist kõrgemal seisavad kullaseppad, ametnikud, ärisellid jne. Põlatuiks, roojaseiks ja alaväärtuslikeks loetakse paariaid. Nad moodustavad, võiks öelda, väärkasti; inglased ütleavad — *outcast*, sest nad seisavad otsekui väljaspool kõiki kaste, hüljatud, hukka mõistetud. Paaria puudutamine muudab kõrgema kasti isiku ebapuhtaks, nii et ta sunnitud on ennast ettenähtud rituaali korras puhastama. Hakata käsitööliseks, luua endale kast, mis mitte väärkast poleks, on paariatele võimatu, sest keegi ei annaks neile tööd ja teised kastid ei tunnustaks neid.

Alama kasti inimestel on väga raske elus edasi jõuda. Nad on otsekui needitud sündimiselt päritud alaväärtuslikkusse. Kastist väljaastumine — nii kaua kui valitseb poolfeodaalne kord — on võimatu. Kast annab teatud hõlbustuse ja kindlustuse. Üksik käsitöölise jäaks nälga, sest tööstigis kuulub kastile, kuigi see praegu seadustega nii pole määratud. Kastidel võib halbadel aegadel olla ainult vähe tööd, aga see jagatakse õiglaselt liikmete vahel. Peale selle annavad kastid hädalistele ainelist toetust. Kastiliikmel on oks, mille küljes ta ripub.

Kastist väljaheitmist loetakse raskeks karistuseks, sest ükski teine kast ei võta väljaheidetut vastu. Ta muutub peaaegu paariaks. Rikkad ostavad endale teatud lunastusmaksu vastu õiguse kasti tagasitulekuks, vaese ees on ka see tee kinni. Süüteod, mille eest väljaheitmisega karistatakse, on meie mõiste järgi hoopis tühised. Raskemaks patuks loetakse, muidugi, sugulist läbikäimist madalamast kastist isikuga. Keelatud toidu tarvitamine, rituaali rikkumine ja muu säärane põhjustab kas lõplikku või ajutist kastist kõrvaldamist. Mõned kastid on nii puritaanlikud (eriti maal), et ei luba oma liiget pikemale reisule minna, sest reisides on võimatu toitute ja kokkupuudete suhtes „puhtusest“ kinni pidada.

Suurlinnades — Kalkutta, Bombay, Madras — on kastid jõudnud lagunemise ajajärku. Seal areneb töö-

dus ja kaubandus. Riidevabrikus mitme tuhande tööli-
sega ei pärita palgaliste kastikuuluvust. Samuti ei
lähe kaubamajadele ning laevakontoritele töölise usk ja
korporatsioon vähematki korda. Tööliste vahekord ette-
võtjaga toetub lepingule. Kellele kasti kuulumine enam
kasulik pole, see võib kastile ka käega lüüa. Tekib
suur palgatööliste ja ametnikkude pere, kes elab iseseis-
val jalal ja kelle enesetunne on hoopis lahkuminev kasti-
inimese omast. Selliselt purustab industrialiseerumine
feodaalolukorda, lõhkudes maha suhtlemist takistavaid
vaheseinu.

Lääne tsivilisatsiooni sissetung on vanale Indiale
nagu halastamatu mürk, mis poeb kõigisse ta keha-
rakukestesse. Raudteel, trammidel ja omnibustes on kõik
ühte patta loobitud, alates bramiinist ja lõpetades paa-
riaga. Riigivõim ei tunnusta kaste ja nende õigusi. Ing-
lise ametiasutistes võib juhtuda, et paaria käsutab bra-
miini. Elu omandab pikkamööda euroopaliku kuju —
demokratiseerub ja utilitariseerub. Päritolu ja kastiline
auväärus ei ole enam mingiks relvaks teemurdmisel
karjäärile ning jõukusele. *Struggle for life* tunneb vaid
ettevõtlikkust ja teisest ettetungimist. Mis maksab seal
usk, mis maksavad traditsioonid?!

Pole tarviski mainida, et uusi võimalusi tõttavad
kasutama kõige pealt paariad. Selle juures ei kohku-
nad tagasi kas risti- või muhamedi usku astumast.
Raputades maha endast hinduismi, on nad sellesamaga
hüljanud Vana-India eluviisid. Lõuna-Dekhanis, kus risti-
usu liikumine võrdlemisi tugev, moodustuvad ristiusu-
kogudused umbes 90% endistest paariatest. Et aga vanu
eluviise sugugi hõlpus pole uute vastu ümber vahetada
— piirab ju neid novaatoreid igast küljest kastijaotuslik
ühiskond, — siis täidavad kogudused nende suhtes tea-
tava määrani kasti ülesandeid. Koguduste eestseisused
organiseerivad töid, muretsevad hankeid ja korraldavad
vaestele abiandmist. Trichinopoly ja Madrasis vaksalites

pistetakse reisijatele üleskutse pihku, milles palutakse tellida oma rõivad ja jalanõud misjoniseltside töökodadest.

Arvatavasti toimetavad muhamedi kogudused samasugust organiseerimistööd. Ootamatu küll, aga ristiusuliste ja muhameedlaste vahel valitseb siin teatud solidaarsus. Nad omavad ühiseid ärisid ja ühiseid kultuur-ettevõtteid. Ristiusu vaimulikud kõnelevad sümpaatiaga muhamedi kirikust ja islami misjonitest. Sakslane ütleb õieti: *Andere Städtchen — andere Mädchen*. Kuivõrt teisiti näeb see lugu välja Põhja-Aafrikas ja Väike-Aasias! Seal ei ole suuremaid vastaseid teineteisele kui kristlus ja islam.

Madrasis istusin ma kristlasest kingsepa juures umbes tund aega, kuni ta mu saapaid parandas. Huvi-
tav oli juba see, et ta mitte tänaval ei töötanud, nagu kastikuuluvusega ametivennad seda teevad, vaid toas. Elujärg oli tal üsna vilets. Korter koosnes kahest väikesest toast, — üks aknaga, teine ilma. Aga tal oli juba söögilaud, kaks magamiskoikut, voodipesu ja kolm või neli taburetti istumiseks. Ise ta töötas küll põrandal, jalad kronksus, tööriistad ümberringi. Nurgas sädelesid katoliku puuslikud. Laual oli ristiga raamat — imeliku tähestikuga: Uus Testament.

„Kas loete seda?“ küsisin.

„Ei,“ vastas ta ohates. „Ma pole kirjaoskaja.“

Aga ta poeg käis misjonikoolis. Too tundvat nii inglise kui tamuli kirja ja lugevat isale jõudetundidel piiblist ette.

„Kas olete endine paaria?“

Ta häbenes, kuid vastas siiski jaatavalt. Pisut väikinud, lisas juurde: „Tema ees on kõik üheväärilised.“ Ta tähendas ristipoodud Kristusele ja tegi endale ristimärgi rinna ette. Ma ei salli kristlust, katolitsismi veel eriti, aga too žest meeldis mulle. Näidates näpuga Šiva

või Višnu puuslikule ei oleks ta võinud rääkida inimeste üheõiguslusest.

Ristiusuliseks oli kingsepp saanud juba noores eas. Tal olnud väga vilets elujärg. Kord koristatud teda meelemärgusefta seisukorras tänavalt ja viidud haigemajja. Ärgates leidnud, et see oli misjoniseltsi laatsarett. Talle antud jooksupoisi koht. Hiljemini õppinud ta inglise keele ja hakanud ka kirikus käima. Ristiusu jumalatel olnud kurb ja lahke nägu, eriti neitsi Maarial. Nad meeldinud talle palju rohkem kui kurjad hindu jumalad. Ja nii saanud talt kristlane.

„Madonnat ei saa siis võrrelda Kaliga?“ küsisin ma.

Kingsepp vaatas mulle hämmastunult otsa ja lausus etteheitvalt:

„Sir, kuidas te nii räägite?!“

„Kus te kingsepaameti õppisite?“

„Ikka misjonitöökojas.“

„Miks te lugemist ära ei õppinud?“

„Mind ei pandud kooli.“

„Kuidas ei pandud? Oleksite läinud õhtukooli.“

„Ma olin laisk.“

„Kas õhtukoolis õpetatakse inglise keelt?“

„Ei. Täiskasvanuile õpetatakse tamuli kirja. Pühapäevakoolis õpetatakse soovijaile inglise keelt.“

„Kas olete nüüd oma eluga rahul?“

Viimase küsimise peale jutustas ta õige pikalt oma elukutse muredest. Tööd on, aga töö on odav. Ikka parandamine ja paikamine. Uute jalanõude valmistamine on kastide käes. Temale toovad tööd ainult kristlased ja harva ka mõni muhameedlane. Kastidega ei jaksavat iseseisev meister hinna poolest võistelda. Varemalt valmistasid kastimeistrid ainult sandaale, aga nüüd on nad ka saapaid hakanud tegema.

„Miks te misjoniseltsi töökotta ei lähe?“

„Ka seal on palgad väga madalad. Hindud litsuvad hinna alla.“

„Kas makstakse tüki pealt või on päevapalk?“

„Peaasjalikult ikka tükitöö. Aga seda antakse jao- pärast... nii kuidas kunagi jätkub.“

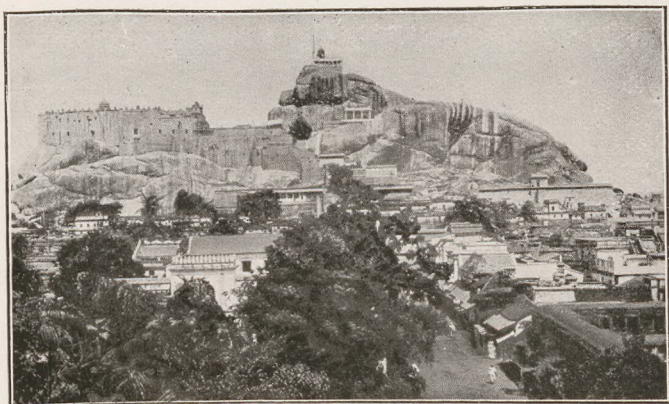
Kui ma õieti aru sain, siis valmistavad misjoni- töökojad saadusi vaid kastidest väljaspool seisvale koha- likule elanikkonnale. Mingit suuremat turgu neil ei ole. Riide- ja nahakaup euroopalikkude magasinide jaoks tuleb mehhaniseeritud töökodadest Kalkuttast ning Del- hist, ka Inglismaalt.

Minu kingsepp teenis üks kuni poolteist ruupiat päe- vas. See on haruldaselt hea teenistus. 140—210 senti Eesti rahas. Teised ei teeni pooltki sellest. Põhjus on aru- saadav: selle kristlasest kingsepa töötellijateks olid jõu- kad isikud: eurooplased ja teised paremapalgalised kristlased. Minu käest võttis ta näiteks 6 annat. Hindu ei oleks sama töö eest tänavakingsepale mitte üle ühe anna maksnud.

Nagu öeldud, paugub Euroopa tsivilisatsiooni haamer, purustades vana India seisuksliku ühiskonna alustalasid, peamiselt suurlinnades. Sügavamatesse rahvakihtidesse — maale ja väikelinnadesse — kostuvad sellest ainult tumedad müdinad. Usuvõlu ja kastidesse konserveeru- mine on veel ainuvalitsevad. Madalamate rahvakihtide elujärg on jubestav. *Bestial!* nagu lausus üks inglise ametnikke.

Trichinopolys kiusasin ma oma teejuhti Orlandot nii kaua, kuni ta oli sunnitud mu kapriisi täitma ja mind paariate juurde viima. Aga ta ütles juba ette, et ta väravast sisse ei astu. Ka voorimehe pidin ma võtma, sest et bramiin nõus ei olnud „iga lojuse pärast“ oma jalgu vaevama.

Sõitsime kuhugi alevisse. Väga omapärased täna- vad seal: kummalgi käel umbes süllakõrgune savimüür, milles värava-avaused. Rahvast vähe, sõidukeid mitte

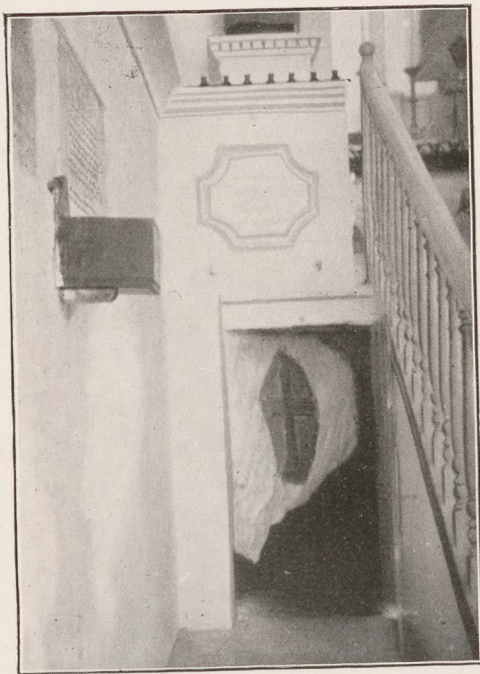
„Trichinopoli Kalju“. Tempel Šivale ja Ganešale.

Noateritajad, kes kuuluvad vastavasse kasti.

Lilleohvri toojad Kalile
(„Suurele sünnitajale“).

Sissekäik apostel Tooma koopasse
(„Little Mount“, Madras).

sugugi. Harvakult on mõni maja ka tänava äärde ehitatud. Väravate taga asuvad rokased hoovid, kust paistavad kirjud rõivaräbalad ja mitmesugune majakoli.

„See on üks paariate linnaosi, kui see teid nii väga huvitab!“ lausus Orlando põlastava miimikaga.

Astusin õue. See oli peaaegu nagu seesmine tänav, paralleelne välise tänavaga. Kaheksa savihütti alaliselt lahtiste ukseavaustega seisis reas. Neid on raske kirjeldata, sest nad ei sarnane ühegi meie ehitisega. Kui võtta hästi armetu popsniku onn, mille katus kõdunemisest lõmmi vajunud, kiskuda sel onnil uksepiidad eest, müürida aknad kinni ja võõbata seinad paksu savikorraga, nii et palgid selle alt silma ei paistaks, — siis saaksime umbes säärase maja, kui need siin hoovis.

Tänav või õu — raske öelda, milline nimetus talle rohkem sobiks — oli täis lapsi ja poolalasti naisi, kes minu ilmudes oma savilatesse põgenesid. Mehi polnud näha; vist viibisid nad tööl. Keegi ei tulnud minuga juttu ajama. Üttides, nagu mulle näis, polnud muud, kui pisut põhku põrandal ja mõned toidu- ning veenõud. Hoovi ennast täitis hingemattev hais, sest paariad riputavad, nagu paljud Tseiloni talunikudki, ukse ette sääskede eemalepeletamiseks kusega immutatud räbalaid. Tol ajal — aprilli alul — valitses Trichinopolys sääskede nuhtlus ning magada tuli ikka moskiitovõrgu all.

Lapsed ja naised vahtisid mind ukseavaustest nagu mõnd pakkupääsenud ahvi või hullumaja kandidaati. Alles siis, kui ma minema hakkasin, jooksid muist mulle järele ja noppisid kilades üles vaskveeringud, mis ma neile heitsin. Teised õued, kuhu ma ainult läbi mulgu pea pistsin, näisid samasugused olevat.

Äkitselt tõmbas üks pisike naine mind kuuehõlmast. Pruun oli ta justkui kohvivannist välja toodud. Imeilusad silmad ja käsivarred: paariad on tihti kadestatava välimusega. Naise selg oli paljas, moodustades punase linaga veidra kontrasti. Ta vahtis mulle otsa ja rääkis pika

jutu, millest ma midagi aru ei saanud. Kuulsin ainult korduvalt „kraist, kraist“ — Kristuse nimetus ingliskeelses hääldamises. Ma mõtlesin, et ta mind kristlaseks söimab ja vastasin, et olen tõesti kristlane.

„Ta ütleb, et nemad on kristlased,“ tõlkis Orlando, kes kogu aeg eemal seisis.

Nüüd taipasin ma, et naine mind kaasa kutsus. Ta elas samas tänavas, kuid vastaspoolisel küljel. Nende hoovis oli viis maja, kõik kristlaste päralt. Kuues hoone täitis ühisköögi aset. Õu oli võrdlemisi puhas, toad — päris puhtad ning varustatud mõninga mööbliga. Inglise keele oskajaid leidis nii naiste kui laste hulgas. Minusse suhtusid nad ülisõbralikult. Nende mehed töötasid raudteel ja aedades. Oma naabritest — paariatest — jutustasid nad, et need on rakendatud peamiselt avalikkudele töödele: pühivad tänavaid ja puhastavad klosette.

Mind hämmastas kõige rohkem nende inimeste ainulaadne ühiskondlik positsioon: nad ei olnud enam paariad, nad seisis väljaspool India ühiskondlikke kihilisi, kuid pidid siiski asuma selles põlatud raioonis, kuhu kuulusid oma põlvnemiselt. See näitab, kui raske on võidelda tuhandeaastaste traditsioonide ja sajandite vahel kindlaks kujunenud eluvormide vastu.

Rahva tahe olevat jumala tahe. Sedasama mõtet võib sõnastada tagurpidi: jumala tahe on rahva tahe. Kui see mujal maksev pole, siis Indias kindlasti. India rahvad mõtlevad oma jumalate peaauga. Teatud kasti kuulumine — kui kõrge ja auväärne, kui madal ja põlatud see kast olekski — ei ole nende meelest mitte juhuslik asi, mis tingitud sündimisest, vaid *karma* valjude seaduste põhjal määratud tasu endises elus korda saadefud tegude eest.

Seepärast ei või tõsise hindu silmis kastide korraldus ealeski arvustamisele kuuluda. Kui sa paariaks oled sündinud, siis on see sinu enda süü. Võitlust ei tule arendada ühiskondliku ja riikliku korra vastu, vaid ise-

enda vastu. Õpi elama ja teotsema selliselt, et sa tulevastel ümbersündimistel Brahma südamele ja suule lähemal seisaksid. Siis ei tarvitse sa enam paaria olla, siis võid sa kuuluda isegi jumalate plejaadi.

Manu seadustik, mis kirja pandud kolmandal sajan dil p. Kr. s., määrab kindlaks, et braminiid on sündinud Brahma suust, kšatriad Brahma kätest, vaišiad Brahma säärtest ja šudrad Brahma jalgadest. Hilisemad usumeeste õpetused täiendavad ja labastavad *Manu* seadustikku. Nad ei jäta ühtki Brahma osa utiliseerimata. Paariate suhtes jõutakse äratundmisele, et nemad on sündinud Brahma väljaheidetest.

See groteskne mõttetarkus ei kuulu muidugi usufilosoofiasse, aga ta on üks osa rakendatavast teoloogiast. Ning lõppeks tuleb küsida: mis on rahvahulkade jaoks suurema tähtsusega, kas metafüüsilise mõtlemisviisi ekvilibristika või lihtne ja lapidaarne preestri manitsus- ja needmissõna?

Inimene on niikaua ori, kuni kannab orjakirja südamet. Teiste orjamine eeldab vabatahtlikku eneseorjast. India sajamiljonilised hulgad viibivad veel eneseorjuses. Nad kuuluvad oma kastide ja alakastidega ühte ainsasse suurde šudra perekonda: tahtejõuetute alistujate kasti. Aga tahtelisuse seeme on juba idanemas. Tuleb paratamatult aeg, mil need miljonid ärkavad. Tuleb aeg, mil nad otsekui marune ookean energiaküllaselt lainetavad. Siis lööb Vana-India ajalookell — kaksteist.

VI. MÄRATSEV KRISTLUS.

Lõuna-Dekhan on õieti kurb maa, nagu enamik Indiast üldse. Kõrge platoo, mis võtab valdavama osa pindalast enda võimule, kasvatab ainult näljast rohtu ja kõlbab riisikultuuriks sel määral, kuivõrra suudetakse teda kunstlikult niisutada. Läänes — Malabari rannas — palistab seda kiltmaad Ghati mäestiku hari, purunedes järsult ning moodustades peadpööritavaid graniidiseinu. Kitsas rannariba mägede ja mere vahel on heidetud soojade monsuunide meelevallale. Seal valitseb alaline kuumus sagedaste vihmahoogudega. Selle tagajärjel ilmutab taimestik ürgjõulist lopsakust ning rammu.

Idasuunas alaneb Ghati harjastik pikkamööda kui-vaks kiltmaaks, mis laskub jaolt libamisi, jaolt astanguliselt Bengali lahele. Loomulikult venivad siis ka kõik jõed samas suunas. Oma pikal teekonnal uuristavad nad plafoosse sügavaid pragusid, mis maapinna erilistele omadustele vastavalt kord paarisaja kilomeetri laiuseks paisuvad, sealsamas aga jälle sootuks kokku tõmbuvad, moodustades kitsasväravaid.

Iga säärane jõepragu erineb oma kliima ning taimestiku poolest drastiliselt kiltmaast. Mis troopiline palavus koos rikkaliku sademetehulgaga iganes luua suudab, seda pakuvad külluses need luha- ja praostikumaad. Aiaanduse kultuur kõigis mõeldavates kujudes jooksis ise elanikele sülle. Selle tagajärjel võttis asustamise tihedus paiguti lausa enormse laadi. Hurtsikud on kiilutud tihedalt üksteise kõrvale. Rahvas paigustub sipelgalise ühtekuhjastusega.

Aga kuna need jõed osalt oma kärestikulise iseloomu, osalt kasina veehulga tõttu laevasõiduks mingisugust võimalust ei paku, siis elasid sealsed inimhulgad endisel ajal täielikus eralduses. See mõjustas omakord nende kinnist ja unelevat meelelaadi ning aitas paratamatult kaasa kastide tärkamisele kui ka kastide alalhoiule. Asjatundjad tõendavad, et iga jõgikond omab rohkesti usulisi, töönduslikke ja kogukondlikke iseärasusi.

Suurima ühiskondliku ühiku annab lisaks hulgaarvulistele jõgikondadele idarannik, mida hüütakse Koromandeli rannikuks. Seal on rahvatüüp võrdlemisi ühtlane. Erinevusi põhjustavad vaid rassilised lahkuminekud ja poliitilised olukorrad. Viimasel kolmel sajandil annab läänekultuuri mõjustus end rannikul rohkem tunda kui orgudes. Moodsa tsivilisatsiooni saavutiste hulk hakkab siin juba põlatud Läänele järele jõudma.

Kliima poolest ei erine rannik tunduvalt orgudest. Ikka seesama roiutavalt palav ning röske õhustik. Tähtsamateks puudeks on palmid, bood ja baniaanid. Riba, mis piirduv otseselt merega, on liivane ja viljatu — paiguti mitu kilomeetrit lai. Sealt edasi pakub aga madaalik suurepäraselt viljelemise võimalust kõigile troopika- ja subtroopikataimedele, kuni algab põuane kiltmaa.

Teekond Gauvery jõe suudmest Cooum'i ja Adyar'i suudmesse — teise sõnaga: Tandjorest Madrasi — rõõmustab reisija silma rikkaliku rohelusega. Külad ning alevid jätavad jõukuse mulje. Aedade vilus askeldavad punasekirju rõivastisega inimesed. Zeebu-vankrid veavad kohvi-, kakao- ja riisikoormaid. Vaksalites pakutakse, nagu Tseiloniski, kookospähkleid ja banaane. Hinnad on odavad. Ka piima poolest näib maa rikas olevat, kuigi paljud hindud seda usulistel põhjustel süüa ei tohi.

Seal, kus raudtee mererihvikut riivab, näeme loendamatu lootsikuid. Vaiade otsas ripnevad kalastajate võrgud. Sellel alal tegelevad inimhulgad on suurimad

jumalatütsajad. Oma usuliste veenete kohaselt ei tohiks hindu surmata ühtki elavat olendit. Aga kalastamine on ometi lubatud ning mitme miljoni poolt harrastatav. Seda põhjendatakse juriidilis-sofistlikult. Hindu ei pilguta silmigi, kui ta teile üleannetult seletab, et ega tema pole ühtki kala tapnud. Ta on ainult kala kuivale tõmmanud! Kui see narr loom õhus elada ei taha, siis on see ta enda asi. Või kui jumal heaks on arvanud kalu sellisteks naeruväärseteks ning ebapraktilisteks luua, siis pole inimestel sellega pistmist. Eks jumal vastuta ise oma tegude eest. Džainistide auks olgu öeldud, et nemad sellist väärkompromissi ei tunnusta. Nad lähevad kogu ni kaugele, et jätavad parasiidilegi, kes pesitseb krae vahel, täieliku eluõiguse.

Hoolimata maapuudusest ja suurest rahvatihedusest kohtame sel teel rohkesti põlismetsi. Ahvid — määrkassid — on nii jultunud, et karjuvad reisijatele näkku. Nad omavad siin kadestamisväärtset paradiisi. Keegi ei puutu neisse. Kõige halvem, mis võiks juhtuda, oleks kaikahoop uudishimuliku koonu pihta. Sellest ei tee need võrukaelad vähematki välja, sest kogu nende elu möödub omavahelises kisklemises. Mitte kunagi ei näinud ma ahvi, kes tülinorimise kõrval veel mingisuguseid muid huviseid harrastaks.

Rohkem kui ahvid hakkasid mind sel teel huvitama süsimustad peletised — nunnad. Võrreldes reisijate üldarvuga on neid kaarnataolisi olendeid siin isegi rohkem kui Hispaanias või Portugalis. Kunagi ei rända nad üksipäini, vaid ikka nelja- ning viiekesi salgas. Maailmatu lai rüü õlgadest maani, kotitaolised varrukad, valge tanu peas, mille üle käib troopikakiiver, hilibendavad lapid kaela ümber ja lõua all, tihtilugu kepp ja reisupaun käes, — seisavad või paterdavad nad jaamaesistel otsekui viirastised.

Oled sunnitud kaheldes silmi hõõruma: kas tõesti ilmsi?! Kuidas on võimalik selle päikese all, selles hele-

duses säärane rahepilvelik mustade rüüde hõljutamine? Ja mis on ühist sel maal ning sel rahval nende punaste ning valgete ristidega, mida kannavad pühad öed oma varukatel ning rinnaesisel? Aga — seal nad on ja sinna nad jäävad. Juba ligi neli sajandit kuulutab rooma-katoliku kirik siin mingit õpetust, mis kaunis lähedane ristiusu üldistele õpetustele, kuid olude sünnil siiski visalt kinni peab primitiivsest paganusest.

Rahvas vahib nunnasid silmapaistva vaenlikkusega. Tundub, nagu levitaksid nad vastavat infektsiooni kõikjale, kus aga hilbendab nende must rõivastis. Inglased, näiteks, ei salli silmaotsaski vagade ödede askeldamist. Iga kord kui rong vaksalisse jõudis, asusid meie kupee reisijad — ametnikud ning äriteenijad — vagunitrepile, et nunnasid mitte sisse lasta. Seejuures ei nimetatud ödesid teisiti, kui *old ravens* — vanad kaarnad.

Selline suhtumine oli kõigiti mõistetav, sest pühade ödede hulgas leidub vaid üksikuid inglannasid — põrunud päid. Enamiku selles peres moodustavad portugali-tarid ja prantslannad, kes inglisevaenlikkust sugugi ei varja. Kuulasin sageli nende omavahelist juttu. Too toimus ikka kas portugali, hispaania või prantsuse keeles.

Juba Tseilonis nägime, kuidas portugallastest vallutajate suurtükke ning sõjavägesid lakkamatult saatsid evangeeliumitargad ja kristlikud suurkelmid võltskaubaga, kuidas nad seal buddistidega võistlesid Aadama mäe jalajälje pärast ja kuidas nad Buddha hamba omandamiseks ristas sõjalaste retki korraldasid. Veel energilisem oli nende teotsemine ning võidujooks neil hinduistlikel mail, kus rahvas vaimselt pimedam ning sotsiaalselt rõhutum.

Kuueteistkümnenda sajandi keskaastail asutati Goa'sse (sadamalinn Malabari rannikul) Portugali asekuninga residents ja jesuiitide ordu peakorter India jaoks. Toored vallutajad sundisid rahvale väevõimuga katoliitsismi kaela. Püha inkvisitsioonikohus ei kiusanud üksnes „nõi-

dasid" — see täh. kunstimehi ja sadhusid — väevõimuga taga, vaid andis ka preestritele oma karmi käitumist tunda. Rahvale püüti tule ning verega kristlust peale sundida.

Muidugi pidid piinameistrid selle juures nägema, et hindu suhtumine tuleriidasse ja piitsutamisse oli sootu teissugune kui eurooplaste oma. Ratta peale tõmmatud sadhu ei mõelnudki armu paluda, veel vähem oma „ühendust kuradiga“ tõeks võtta ning kahetseda. Ta suri õndsas naeratusega näol, olles veendunud peatses auväärses taassündimises.

Teatud tagajärgi andis see kristlikkude suurroimarite tegevus ometi. Vähemalt Goas ning selle lähemas ümbruskonnas ristiti hulk rahvast katoliku kiriku kombe järgi. Vaimult primitiivsed paganad, hingekirja poolest ristiusulised, moodustasid need vägivaldselt ümber munsterdatud inimesed siinse kristluse peavara. Neid hakati kutsuma goaneeslasteks, milline nimetus püsib veel tänapäevgi, kuigi seda ametlikult ei tarvitata. Õiguse pärast sobib goaneeslase nimi ainult rooma-katoliku usulistele pärismaalastest kristlastele, aga et kohalikul rahval on raske vahet teha mitmekesiste ristiusu voolude vahel, siis kutsutakse kõiki pruuni- ja mustanahkseid ristiusu harrastajaid goaneeslasteks. Nad moodustavad, nagu juba märgitud, kastidest väljaspool seisva rahvahulga, kelle sotsiaalne järg hariliku hindu omast palju parem ei tarvitse olla, — mõnel juhul on see koguni halvem.

Vallutuste laienedes ja uute vallutajate saabudes nihkus kristluse keskkohalt Lõuna-Dekhanis läänerrannikult poolsaare idarannikule. Praegu asuvad misjoniseltside peakorterid sadamalinnas Madrasis. Kristlastest elanikkude hulk jaguneb enam-vähem ühetasaselt üle poolsaare lõunatipu. Peamisteks kristluse pesadeks loetakse siiski Madrasi, Tandjoret ja Goad.

Üldse asub Indias tänapäev rohkesti neli miljonit kristlast. Kui nende hulgast maha arvata 200 000 euroop-

last ja 102 000 eurasiaanlast (seda nime omistatakse siin segaverelistele, kes sündinud eurooplaste abielust pärismaalastega), siis jääb üle ümmarguselt 3 600 000 ristiisku tunnustavat pärismaalast. Järelikult moodustavad kristlased India mitmekesiste pärismaalaste hulgas ainult 1%. Säärane hale tulemus ei õigusta muidugi neid kulusid, mis raisatakse misjonijaamade ning jesuiitide kloostrite ülalpeoks. Kui veel arvesse võtta, et misjonäride tegevus piitsutab rahvuslikke ja usulisi kirgi üles ning sigitab üldist vaenlikkust eurooplaste vastu, siis peame tunnustama, et kristlus on Indias negatiivne nähtus ja tema fanaatilisemad levitajad samasugused obskurandid, nagu mõne Šiva või Kali kultuse äärmisemate voolude juhtlustajadki. Eelarvamusteta vaatlejale sisendavad nad mõlemad vastikust.

Vaadeldes pärismaalastest kristlaste omavahelist jaotust mitmekesisistesse kristlikkudesse usutunnistustesse, leiame, et kõige suurem kogu neist — nimelt poolteist miljonit hinge — puhkab rooma-katoliku kiriku hõlma all. Katoliku kiriku kõrval on suutnud veel teatavat edu saavutada süüria kristlik kirik, mille hoolele kuulub umbes miljon inimest. Protestantlikkude usutunnistuste mõrd kuivab vaiadel, sest vettekastmise katsed on lõppenud saagivaeselt. Luteri usu kalamehed näiteks on suutnud võrku tõmmata ainult 216 tuhat inimesi.

Ütle mata halvasti käib ka ametliku kristluse käsi. Mõtlen ametliku kristluse all anglikaani kirikut — *established church* ehk *church of England*. Tolle kogudused väheste poolehoidjate hulgaga asuvad kõikjal, kuna riik nende asutamist soodustas ning krediteeris. Suuremad ning tähtsamad anglikaani kirikud kuuluvadki riigile, kusjuures nende ülalpeoks eelarve korras assigneeritakse mõningaid summasid.

Olgugi et anglikaani kirik oma tegevust neil mail algas juba 1813. a., ei ole ta seni suutnud koguda enda ümber rohkem pärismaalasi kui 340 000 pead. Isegi bap-

tistide käsi käib paremini, kuigi baptistid ametlikkudest allikatest toetust ei saa. Baptistide esimene misjonipunkt avati võrdlemisi ammu: nimelt 1793. a. Nüüd kaalutakse baptistide üldarvu neljasaja tuhandega. Viimasel ajal arendab päästearmee (*salvation-army*) hoogsat tegevust. Mobiliseeritud pärismaalaste hulk ulatuvat üle viiekümne tuhande. Kõik see kokku, alates nn. süüria kristlastest ja lõpetades päästearmeelastega — ümmarguselt 3 600 000 pärismaalast ja 500 000 eurooplast ning eurasiaanlast — esindabki siinset kristlust vastukaaluks 180 miljonile hinduusulisele¹, 10 miljonile buddistile ja 60 miljonile muhameedlasele.

Võrreldes Lääne tsivilisatsiooni saavutiste hulka (eriti tehnilisel alal) usuliste saavutiste lõppsummaga, peame ütleva, et viimane esimese kõrval mitte midagi ei kaalu. Siit paratamatu järeldus: lähenemine Euroopa ja India vahel võib teostuda üksnes majandusliku suhtlemise ja sotsiaalpoliitilise koostöö alusel, kuna usk oma elustvõõrdunud tarkustega ning vastastikust põlgust sigitava mentaliteediga etendab vaid pidurdavat osa. Mida ägedam pealetung kristluselt, seda suurem vastuagitatsioon hinduismi usundite pooldajatelt ning seda laiem baas rahvuslikule vihavaenule. Seda tõde on hakanud taipama ka Inglise riigivõim: kuna varemalt usuühingutele kaugeleulatuvaid soodustusi pakuti, võimaldatakse nendele nüüd ainult väheseid summasid koolide ülalpeoks ja riigile kuuluvate kirikute korrashoiuks. Väiksemad riigiametnikud, kes rahvaga alalises kokkupuutes peavad seisma, suhtuvad kirikumeestesse ilmse vaenlikkusega, kuigi nad muidu inglastele omase religioosse tunnetusega kirikust väga lugu peavad.

„Oleks palju parem ja kergem, kui vaimulikud poliitikat ei ajaks ning pärismaalastele oma usku ei jutlustaks!“ tunnustavad nad.

Ülalkirjeldatust ei pea ometi mitte järeldama, nagu

¹ Mõtlen selle all India arvukaid usuliike.

puuduks kristlusel neil mail igasugune edu. Ämetlikud misjoniseltside bülletäänid kõnelevad koguni optimistlikku keelt. Nii näidatakse teatud uhkusega, et eelmise aastakümne jooksul olevat pärismaalastest kristlaste hulk kasvanud tervelt 31% võrra. Isegi muhameedlastest olevat umbes kümme tuhat inimest ristiusku üle tulnud. Palju iga ristitud pea naelu ja dollareid maksab, jäta-
vad statistika koostajad muidugi targu ütle mata.

Nagu juba eelmisest peatükist järeldada võis, ei piirdu kristlikud kogudused ainuüksi ristiusu kuulutamisega, sest siis jääksid nad paugupealt kuivale, vaid arendavad mitmekesisist sotsiaalpoliitilist ning ühiskondlikku tegevust, peamiselt kirjaoskuse levitamise, hoolekande ja tervishoiu aladel. Viimasel ajal suundutakse teadlikult aineliste alade eelistamisele puhtvaimulikkude alade asemel, püstitades sellega kristliku kiriku uue taktika. Senine praksis näitab nimelt, et usutõdede tuupimisel puuduvad püsivad tagajärjed. Viimase aastakümne edu (31% juurdekasvu) ei langevat vanade koguduste ja põliste ristiusu raioonide arvele, vaid tuliutele söödamaadele. Põlistes raioonides (Madras, Trichinopoly) olevat kristlaste arv sama aja jooksul kasvu asemel kahanemist tähistanud. Kirikuisad ja misjoniseltside juhatused sattusid ärevusse, võtsid oma senise taktika revideerimisele. Uus kurss, milles ilmlik tegevus prevaaleerib vaimulikule, peab tihendama kiriku lahjenenud verd.

Praegu omavad anglikaani ja protestandi kirikud kokku umbes 500 arstlikku misjonipunkti, mille valdamisele kuulub üle tuhande haigemaja ning ambulantsi. Seal ravitakse tasuta või üpris väikese maksu eest. Kuigi kohalikud rahvad suhtuvad euroopa arstiteadusse umbusuga, külastatakse ambulantse ja hospidaleid hädajuh tudel ometi vilkalt; seal, kus arstlik punkt pikemat aega töötanud, murrab ta lõppeks ka elanikkude vaenlikkuse ning hirmu.

Säärased demagoogid kui Mahatma Gandhi lubavad endale arstiteaduse vastu kõige valimatumaid väljendisi. Oma raamatukeses „*Indian Home Rule*“ nimetab Gandhi haigemaju „pattude levitamise asulaiks“ ja arste „inimkonna kahjuriteks“. Väiksemad vennad (preestrid ning teised mõjustajad) annavad oma hinnangu veelgi radikaalsemalt ja mis peaasi — populaarsemalt. Kuid ega see suuda veel asja ennast maha matta. Tegelikult elu käsklus astub eelarvamustest üle. Arstiteadus on vähemalt mustrougete, düsenteeria ja koolera vastu võitlemisel oma kasulikkuse tõestanud. Sellest saab ka väikemees aru ning eelistab meelsamini arstiabi senist olemist jätkata, kui ilma arstita kahtlasele taassündimisele sülle joosta.

Tervishoidliku propaganda mõttes võib arstlike punktide tegevust tunnistada lausa suurejooneliseks. Kümnetes tuhandetes brošüürides selgitatakse tõbede nakkavust ning selle põhjusi. Jagatakse juhatust esimeseks abiandmiseks õnnetuste korral ja manitsetakse raskejalgsete ning sünnitajate eest hoolitsema. Sel mõõdul, kui võrra ristiusu kirik teenib üldisi kultuurihuvisid, on ta teotsemine kahtlemata tervitatav ning toetustvääriv. Mis üle selle — on kurjast.

Nimetan veel kristlikku haridustööd. Protestandi ja anglikaani misjonikoolides käib ümmarguselt poolteist miljonit õpilast. Peale selle umbes kuus tuhat täiskasvanut kolledžites ja õhtukoolides, loendamata piiblitundide külastajaid. Katoliku misjonil on 2700 kooli umbes saja tuhande õpilasega. Kursuslastega ning õhtukoolidega kokku hooldab katoliku kirik Indias ligi kahtsada tuhandet mitmekesisest hariduselepuudjat.

Nagu juba sellest arvustikulisest ülevaatestki nähtub, sammub kiriku „uue kursi“ eesotsas protestantlik kirik käsikäes anglikaani kirikuga, kuna katoliku kiriku misjonid alles kahtlevad ja kaaluvad. Katoliikliku kiriku ilmlik töö piirdub peamiselt hoolekandega ning hea-

tegevusega. Sel alal saavutavad misjonijaamad silmanähtavat edu, samuti kui tööde organiseerimise alalgi.

Need ristiusu vaimulikud, kellega mul oma reisu kestel kokkupuuteid tekkis, rõhutasid jutuaajamisel just ristikoguduste kultuuritööd. Nad ei salga, et rõhuv osa koolilastest täiseasuses hinduismi sülle tagasi langeb, kuid teatud sümpaafia ning usaldus kõige lääneliku vastu jäävat neis ometi püsima. Üks vaimulikke arvas koguni, et see olevatki kõige parem, kuna sel teel euroopalisuse seeme kantakse sügavasisse rahvakihtidesse. Päriskirjaoskuse protsent olevat kristlaste keskel hoopis kõrgem kui teiste uskude pooldajate hulgas. Muu seas loeme ametlikust arvustikust Bihari ja Orissa raiooni kohta: kuna kristlaste hulgas iga tuhande pärismaalase kohta langeb 76 kirjaoskajat, leidub neid hinduistlike uskude pooldajate keskel ainult 5 hinge tuhande seas.

Madalaid rahvakihte — paariaid ja tšandalasid — lükkab kristluse poole tung haridust omandada ning tung valla pääseda õiglusest, tung — olla inimene. Nii siis, kahesugused põhjused: kultuurilised ja sotsiaalsed. Ristiusu kirikute edu tulevikus olenebki sellest, kuivõrra nad suudavad rahuldada rahva kasvavat tungi haridusele ja üheõigustlusele. Aga palju suudab siin kirik, kui tal tahtmist ning oskustki oleks? Lahendava sõna ütlejaks jääb lõplikult ometi riik ning suurkapital. Mida rohkem suudetakse rahvast valitsemisest osa võtma kutsuda ja mida enam industrialiseerub tööstus, seda ülearusemaks muutuvad kastid ja seda jõudsamalt europa-seerub hindu.

Viimased kaks aastakümnet märgivad selle poolest suurt pööret, et riigivõim ise on asunud heade ilmiikkude koolide rajamisele. Kahjuks ei leia riik oma kultuuritöös kellegi poolt toetust ega arusaamist. Hindu suhtub sellesse vaenlikult juba oma erilise mentaliteedi tõttu. Ristiusu vaimulikud näevad riigikoolides endale võistlejaid

ning katsumad sealt pärismaalaste lapsi ära tõmmata. Muhameedlastest elanikkond, kes muidu inglasteresse sümpaatlikult suhtub, võitleb fanaatiliselt riigikoolide vastu, tunnustades ainult koraanituupimise koole, kus õpetuseandjateks islami vaimulikud. Ja nii seisab riigivõim täitsa üksipäini oma suure ülesande ees.

Siinse kristluse vaim, nii palju kui see avaldub palves ja paastumises, on meile peaaegu niisama võõras kui šiva või višnu usu vaimgi.

Ristiusu põlvnemise lugu Indias viib meid tagasi praeguse kalendriaaja algajandeisse. Oletatavasti juba kolmandal sajandil tärkasid Malabari rannikul Kottaiyamis (Põhja-Travancore) esimesed ristiusu sektid (vennas-asulad). Nad hüüdsid end naatsareetlasteks ja harrastasid eluviisilt primitiivset kommunismi. Noil ajal tärkas sääraseid naiivseid kommuune muiski eksootilisis mais, näiteks Araabia ning Pärsia rannikul. Travancore'i naatsareetlased uskusid ja usuvad veel tänapäevgi, et nende kogudusele pani aluse oma jutlustamisega ning isikliku eeskujuga ei keegi muu kui apostel Toomas, kelle kohta levisid legendid, nagu oleks ta satunud orjana Indiasse, leides seal martrisurma draviida paganausu fanaatiku käe läbi.

Hiljemini hüüti Travancore'i naatsareetlasi peamiselt nestoriaanlasteks, kuid nad ise pole seda nime kunagi omaks võtnud. Nende usk oli lapselikult lihtne: ristlöödud jumalapoja austamine, misjuures apostel Toomas sümboliseeris neile otsekui Jeesuse Kristuse kohapealset ilmnemist või jumalapoja teisikut (täiesti kokkukõlas hinduismi jumalate mitmepalgelisusega). Loomulikult oli Toomas neile lähedasem kui autentne jumalapoege ise, sest too õpetas ja suri kaugel Juudamaal, apostel Toomas aga nende eneste kodus. Aga siiski oli Toomas vaid Naatsareetlase vari, mitte isast läkitatu ise. Nii jäidki siis Travancore'i kristlased vaimus naatsareetlasteks,

praktilises usulises harrastuses aga Tooma järglasteks ning Tooma poole palvetajateks.

Neljandal sajandil ühinesid naatsareetlased Süüria kristlaste kolooniaga; hiljemini seisid ühenduses Bagdadi, Niineve ja Jeruusalemmaga. Süürialastega ühinemisest saadik hakati neid hüüdma süüria kristlasteks, milline nimetus on säilinud tänapäevani. Ka ametlikus statistikas nimetatakse neid nii. Kesksajanditel seisid süüria kristlased väga heas vahekorras Travancore'i vürstidega (radžadega). Üldse asusid need esimesed India kristlased — tooma-usulised — täies rahus ja heanaaberlikkuses neid ümbritsevate hindu rahvastega. Üks ei seganud üht, teine teist, — kuni saabus ametlik ristiusk kaugest Läänest; siis paisati kõik pahupidi. Portugallaste ilmumine Lõuna-Dekhani tõi endaga vägivaldse ümberusundamise, tagakiusamise ning sellesamaga — ägeda viha-vaenu uskude vahekorda.

Vennad jesuiidid asusid 1600. a. kardinal Ximenesi eestvõttel ning Goa asekuninga toetusel naatsareetlaste ehk süürialaste „väärõpetuste“ ja „ketserluse“ põhjalikule väljajuurimisele. Tooma-usk kuulutati jõledaks paganuse väärusuks. Vaimulikud vangistati, saadeti maalt välja, tapeti, põletati tuleriidal. Metsikused kestsid vahelduva hooga kuni hollandlaste saabumiseni. Viimased, olles usuküsimustes sallivamad, andsid naatsareetlastele nende esialgse vabaduse tagasi. Aga selle kuuekümne kolme aasta jooksul, mil määratsesid jesuiidid portugallaste võimul püsites, oli saavutatud ometi „tähtis“ tulemus: naatsareetlased olid lõhutatud kaheks — ühed tunnustasid Rooma paavsti, teised säilitasid sõltumatuse. Hiljemini kuulusid naatsareetlased muist India, muist Süüria piiskopi alla. Tänapäev on kummalgi sektil iseseisev piiskopp. Üht sekti hüütakse jakobiiflikeks süürialasteks, teist — rooma-süürialasteks. Kokku omavad nad, nagu juba mainitud, umbes üks miljon kogudusliikmeid, kes koosnevad eranditult India

pärisrahvastest. Euroopalikule elemendile ei ole tooma usk nakkav. Usufilosoofiliselt on süürialased täisverd kristlased, tegelikult aga apostel Tooma kultuse harrastajad, nagu muistsel naatsareetluse ajastulgi. Ilmlikku kultuuritööd see usulahk ei tee. Vaimselt seisavad süürialased (naatsareetlased) lähemal Indiale kui Euroopale. Nad moodustavad õieti iseseisva kasti, mille jaoks ei leidu aga vastavat jalalauda üldises kastide astmestikus.

Kummalisem neis usulistest üritustes ning keerutustes oli rooma-katoliku kiriku osa. Asudes hävitama naatsareetlaste „väärusku“, okupeeris katoliku kirik ise olulisema osa naatsareetlaste usuvarast: nimelt püha Tooma kultuse ja Tooma. . . kõdunenud jäänusedki. Kuna naatsareetlased legendaarset Toomast ainult „usus ja vaimus“ olid kummardanud, tegid jesuiidid talt otse füüsiliselt ekssisteeriva pühaku. Sõdades tule ning rauaga tooma usu vastu, avastasid portugallased samal hoobil Tooma haua, muumia, Tooma elukoopa, surilava ja veel mõnda muudki. Kõik see löödi usubörsil kõlisevaks rahaks ja Tooma kurss tõusis imekiiresti. Eksponeeriti mitmel pool Tooma esemeid ning juhiti nende juurde suuri pilgrimide salku isegi Euroopast.

Usumäratsemise keskkohaks kujunes sadamalinn Madras, kus praegugi spekulereetakse Tooma autoriteediga. Hulk kirikuid, katedrale ja kabeleid. Kui Madura ja Trichinopoly on Lõuna-India jaoks hinduismi usutsentrum, siis on Madras sedasama ristiusu jaoks. Üksikud hindu templid, mis siin leiduvad, ei vääri tähelepanu ega oma silmapaistvat külastajate hulka. Süüria kristlaste ning katoliiklaste kirikud seevastu kubisevad härdalt palvetavatest inimkogudest.

Jõudsin Madrasi hommiku poole ööd. Egmore'i linnaosa, kus peatuvad lõunast tulevad rongid, jätab nigela mulje. Tänavad on küll laiad, ent prügitamata — ja majad nende ääres kõhnad ning viletsad, otsekui näljalehmad vaarao unenäos. Kuuldavasti asuvat seal

peamiselt muhamedi usku elanikud. Mul oli kavatsus siselinnas tuba otsida, kuid vaksali ees sattusin jutule hangeldajatiübiga, kes lubas muretseda mulle pansioni 6 ruupia eest. Sõitsime üsna kaua nagisevas härjavankris, kuni peatusime röömsailmelise aedmaja ees. See oli „Cecil Hotel“ Veper High Roadil. Seal võeti mind tõepoolest 6 ruupia eest kostile, kuna muidu ikka 9—12 tuleb maksta. Noh, suurem asi nende roog küll polnud, aga toaga võis leppida.

Päeval selgus, et Veper High Road ei asunudki südalinnast nimetamisväärses kauguses. Minutit viis mööda tolmust tänavat, siis üle uimastavalt palava „People's Park'i“ — ning meie ees seisabki rüsak südalinna tähtsamaid ja suurimaid maju, mille hulgas võõramaalasi huvitab eriliselt nn. moori kaubahoov, kus mitmekesiseist rahvusist islami mehed suurejoonelist äri ajavad.

Madras on tähtsuselt ja suuruselt kolmas linn Indias. Ta venib umbes 15 kilomeetri ulatuses piki Koromandeli liivakallast ja jaguneb Cooumi jõe läbituna kaheks poollinnaks, mis omakord veelgi poolituvad, tänu laiale ning veerikkale Buckinghami kanalile. Jalarändamine ei anna neis laialdastes alades soovitavaid tulemusi, vaid peab oskama kasutada tramme ning omnibusi, kui kukkur on auto üürimiseks liialt kerge.

Minu esimesed rännakud viisid mind pärismaalaste linnaossa, nn. Black Town'i ehk Maidani. See algab sadama ees hiiglasuurte kauba- ning pangamajadega ning mõnede valitsusasutistega, mille keskel väärib külastamist peaposti palee, ja lõpeb nigela tänavateruudustikuga, kus inimesed sagivad otsekui sipelgad üksteise kukil. Pean tunnustama, et pettusin Maidanist: ta pole ei Euroopa ega India. Kitsuse ja mustuse poolest võiks võrrelda teda Varssavi ja Minski juudi agulitega; puht hindulik tänav alesklemine lamajatega, tembutajatega ning kirjeldamatu tüüpide rohkusega puudub siin. Näib, nagu tajuksid need inimesed juba aega, nagu oleksid nad

rakendatud tagantpiitsutava kapitalistliku masinavärgi ette ja nagu läbistaks nende veresooni mingi läänelik tempo.

Kuski uulitsasopis, üsna euroopaliku bulvari lähedal asus igivana armeenia kirik, kuuldavasti 16. sajandist. Ta on nii luitunud, nii pleekinud, et hakkab hale. Ja lõpmatu üksildane on ta, otsekui jumalast siia unustatud. Pisut eemal seisab sama vana katoliku jumalakoda võltsitud gooti stiilis. Aga ka paar minaretti tõstavad poolkuuga kroonitud vardaid. Sealsamas avaneb lõõskkuumale tänavale hindu templi värvikirev lõust.

„Kõik on siin paisatud segi,“ mõtlen. „Ja midagi pole siin päris ehtsat.“

Üldiselt aga jätab Madras hüppeliselt kasvanud sadamalinna mulje, millise nägemine ei üllataks meid Lääne-Euroopaski, kui vahetada pärismaalaste värvilised hilbud harilikkude pintsak- ning püksülikondadega. Liiklemine on viidud mehaanilistele abinõudele ja tänavate, parkide ning platside jaotuses püütud jälgida inglise eeskujusid. Ei meeldi, ei meeldi mulle too ahastavalt palav linn kogu ta liigeses laialivalgumises. Peatänav — *Mount Road* — tuletab meelde Colombo Galle Face Road'i: kohutavalt pikk ja kohutavalt kirev, kummalgi küljel kõrged boopuud. Ent puudub Colombole omane jõukus ja aasialik elegants.

Mount Road viib Püha Tooma linnaossa, kus elavad enamikus naatsareetlased. Viimaste muistsest lihtsusest ning vandevendlikust kooselust pole praegu enam juttu. Nad kujutavad endist väikesi käsitöölisi, ametnikke, aias-tajaid ja muud sellist. Kastikuuluvate omamaalastega on nende suhtlemine raskendatud. Aga ka läänekristlaste — katoliiklaste ning protestantidega — pole nende kontakt kuigi suur. Selle tõttu näivad nad õieti deklasseerunud elemendina India ühiskonnas.

Jätkates teekonda Mount Roadi lõpust piki tsementeeritud maanteed, jõuame poole tunniga Adyari jõe

suudmeossa, kust on heidetud umbes neljasaja meetri pikkune sild üle laguuniilmelise vee. Sinise küüruga kivid ja hallid liivaluited venivad segamini veenõredega merele, mis paistab eemalt otsekui sinine lina: ilma perspektiivita ja avaruseta — surnud laik ahtakese horisondi ees.

Ehkki on kristlaste pühapäev, kilgendab suudmeala pesupesijaist. Umbes nelisada mustjaspruuni meest, varustatud punaste, siniste ja valgete puusamähistega, taovad märke palakaid vastu jõepõhja kive. Sinnasamasse — liivaluitedele ning kaldarihvikule — on laotatud puhas pesu päikese kätte kuivama. Kuna ka see kiiveldab pimestavalt päikeses lausa vikerkaarelise mitmekesisusega, siis jätab sillalt vaadeldav pilt kriiskav-kirju üldmulje ning mõjub silmadele väsitavalt. Aga on ka nagu midagi vanatestamentlikku selles võõrapärase maal is ja teda ümbritsevas kuiv-palavas raamistikus.

Jõe vastaskallas venib kühmuliselt, vegetatsioonivahelt. Mõned suured akaatsiad kasvavad seal, harvakult ka mõni kookospalm, kuid need ei suuda katta küngaste paljaid kivitahumeid ning savipaagaseid lohke. Ometi pole see mõni tühi maa, vaid kolme-neljakümne elamuga asula, mis omab Madrasi jaoks vahest sama väärtust kui Pirita Tallinna jaoks. Majad on avarate verandadega, kaunistatud õuedega, ühe sõnaga — härrasmajad, *bungalow*'d.

Kui ma nii sillal seisan ja mõtisklemisi vaatlen, näen teiselt poolt lähenevat politseinikku, päevavari õlal ning punakollane-kirju kiiver kuklas. Ta ei luusi sugugi asjatult, vaid pöördub otse minu poole:

„Tulin vaatama, *sir*, kas olete ära väsinud? Teile läheb ehk sõidukit vaja?“

„Oh ei! Ma naudin jõge ja kirevat vaadet.“

Politseinik teeb laitva ning hoiatava näo:

„Oi, teate, *sir*, väga kardetav on seista praegu päikesepaistel! Tulge parem sillaotsa puuvarju. Nägin,

et te käsipuule nõjatute, ja arvasin, et olete nõrkenud. Siit lähevad omnibused linna, nendega võib sõita. Aga ma võin teile ka taksi tellida, mul on telefon. Te kavatsete vist *Little Mount*'i külastada?"

Nii kutsutakse üht suurimat küngast, mis eraldub teiste hulgas selle poolest, et ta harja katavad lumivalged ehitised bütsantsi tornidega. Sinna — armeenia kirikusse — oli mul tõesti asja sisse astuda. Järgin politseiniku nõuandele, kuid rahustan oma hooldajat ühtlasi, et ma sugugi nii nõrgake ja väetike pole, kui ta arvab. Autotellimise ettepaneku lükkamisel viisakalt tagasi, aga näpunäidete ning teejuhatamise eest tänan.

Peagi seisatun kivilisel mäeharjal, kust viivad valged trepiastmed kiriku ukse ette. See olevat paik, kus jutlustanud apostel Toomas ja kus tabanud teda hindu käsi surmava mõõgapistega. Ajalugu ei tea sellest küll midagi, aga turistile on see ometi ükskõik. Püüan uskuda, et legend pajatab tõtt.

Mitte ühtki inimhinge. Kiriku värav on kinni. Pööratud vasemale ja leian trepi, mis viib kuplialusesse. Enne kui lähen koputama, avatakse uks ja lävele ilmub punase habemega mees maaniulatuvas valges mantlis, rist rinnal ja pigimüts peas. Ta palub mind istuda. Ise kükitab põrandale ja nüüd on ta nii koomiline, et suudan vaevalt tõsiseks jääda. Ta lai mantel langeb voldilises ringis põrandale ning moodustab valge kuheliku, mille seest paistab vaid suur kentauruse pea ja lihavad käed, ristamisi rinnal.

Ütlen, et sooviksin näha kirikut ja püha Tooma koobast. Kükitaja arvates ei olevat midagi lihtsamat, kui selle soovi rahuldamine. Aga ma tahaksin veelgi juttu jätkata. Pärin teateid nende koguduse üle, uudishimutsen teada saada, kas, kunas ja millisel arvul külastavad palverändajad nende mäge jne. Mees vastab laisalt, vastu tahtmist. Maailmaelu on talle vist suureks koormaks. Kogu ta olemus näib võitlevat une ning tüdi-

musega. Järsku plaksutab ta käsi. Selle peale ilmub mungarüüs noormees, nii umbes kaheksateistkümnene-aastane, kelle hoolde mind antakse.

Läheme alla — kirikusse. Poolpime pikergune ruum. Tahumata pingid reastuvad uksest altarinini. Mõned Tooma pildid seintel. Üks neist olevat müstilise päritoluga: Toomas kuivatanud higist nägu ja selle juures jäänud ta pildistus käterätikusse. Vasemal käel altarist paistab ovaalne avaus, mida suleb pooliti nukiline kivi valge ristiga. See on kõik Tooma koopasse. Noormees ütleb, et ma võivat alla ronida. Hiljemini, kui august veel ainult mu pea paistab, ulatab lahke saatja mulle põleva küünla. Leian end ümmargusest raudkivikotist. Tolm, prügi ja nahkhiirte väljaheited. Lae all on väike avaus, kust paistab nõrku valgusekiiri. Taipan momentaanselt, et olen sattunud muistsesse Budda munkade elamusse, milliseid neil mail mitmeid tuhandeid. Vanad buddistid armastasid pesaleda kivikoobastes. Nad rajasid terved labürintid ning templid kaljudesse, näiteks Ellinores. See urgas siin kuulus hiljemini muidugi apostel Toomale, mida tõendavad muu seas pihu- ning sõrmejäljed seintel ja laeavauses. Nad on niisama ehtsad kui Budda jälg Aadama mäel.

„Seal ta elas... meie pühak,“ seletab noormees, kui olen jälle tagasi roninud. „Ja sellelt kivilt ta jutlustas... kivilt, mis on nüüd altari aluseks.“

Lööb endale risti otsa ette ja kummardub.

„Kas tohin siin päevapildistada?“ küsin ja kuulen imestuseks, et see mitte keelatud pole. Ruumi pimeduse tõttu õnnestub mul jäädvustada ainult koopa sissekäiku. Pakun saatjale raha, mis aga pearaputamisega tagasi lükatase. Kast võin ma muidugi mõned peened hõbedased lasta.

„Ometi teine vaim, kui hindu templites!“ mõtlen.

Kiriku kõrval näidatakse mulle veel üht haruldust. See on püha Tooma allikas. Naatsareetlaste usu järgi

sooritanud Toomas siin sama imeteo, mis Mooses kõrves: lõõnud kepiga kivisse ja avastanud veesoone. Praegu niriseb prao põhjas vaid kasinalt vett, kuid talvekuudel täituvat see ääreni. Allika peale on ehitatud väike laudhoone, umbes säärane, nagu meie vahisõdurite putka.

Little Mount’ilt paistab silma suurem mägi katoliku katedraliga. See on Tooma kannatuse mägi. Kui pühak surmava haava rinda sai, jooksis ta oma koopa juurest naabruskonna kõrgeimasse tippu, et seista surres jumalale võimalikult lähedal. Ka seegi on täpsalt tõestatud fakt, sest veel tänapäev näidatakse mäeharjal põlve-, käte- ning jalajälgi, mis muljutud kivisse Tooma surmaeelses agoonias. Palvetajad tohivad läheneda neile märkidele vaid küürakil ja kõõtsakil, et suruda huultesuudlus paljukannatanud kivile.

Olles imestelnud kõiki neid kummalisi jumala asju, võisin rahuga linna tagasi minna. Selleks kasutasin politseiniku näpunäitel omnibust, mis osutuski peaaegu tühjaks. Mu vastas istus tamuli naine punases linas. Ta nina oli varustatud vaskrõngaga ja käsi- ning jalarvarred täis kette ning ripatseid. Süles hoidis naine alasti poisijõmpsikat, kes imes innukalt rinda. Teine laps, pisut suurem, kükitas põrandal ja hoidis kramplikult ema põlvest kinni. Mõtlesin: küll on hea, et inimesel on ema!

Järgmisel päeval külastasin veel San Tome peakirikut Madrases eneses. Seal näidatakse kadunud Tooma hauda. Templi põrandas altari ja kantsli vahel viivad mõned kiviastmed madalamale. Sügavik lõpeb piker-guse praoga. Sinna pistab kirikuteener põleva küünla, et nähku ma, kus puhkab püha Toomas. Pingutan silma-teri, kuid ei näe mitte midagi. Aga küllap ta seal oli, sest vastasel korral poleks mõtet ei sel peakirikul ega siinsel kristlusel üldse.

Lahkumise eel viiakse mind kõrvalisse käärkamb-risse. Kirikumees kastab käed pühitsetud vette ja võtab kapist suure aukartusega ristikujulise karbikese, mis kae-

tud klaasiga. Klaasi alt paistavad imelikud esemed: mingid mugulad ja käsnad, justkui vindunud seemed või rupskitükid. Need olevat mitmekesised palad püha Tooma laibast; tükike südant, maksa, kopsu. Ka pehkiv luukild, umbes kahe tolli pikkune, lamab seal: Tooma hammas, nagu seletab teener. Ta tõstab kasti mu näo ette ja pakub suudelda. Kui ma seda mitte ei tee, on mees väga hämmastunud ega saa aru, mis ma siit õieti otsin. Sedasama küsin ma isegi endalt ja kaon kiiremini kui kavatsenud.

Õhtul jalutades möödusin paljudest kirikutest; üks neist asus üsna mu hotelli lähedal. Suure paastu aeg oli. Rahvas põlvitas treppidel, põrandatel ja aedades ning fänavatelgi. Kõigi näod olid pööratud templi kirevate tulede poole. Õises valgustuses polnud need kristlaste jumalakojad sugugi vähem avatlevad kui Šiva ja Višnu omad. Ka inimhulk kujutas endast sedasama fanaatilist massi. Pidin mõistma, et mitte usuvaim ei vooli inimvaimu, vaid vastuoksa. Igäuks suhtub oma jumalasse nii, nagu see talle kõige tajutavam.

Üht vahet ei saa ometi salata: kristlaste pühakodadel puudub väravaeelne altar paariatele ja teistele põlatutele. Seal on kõik palveshärdujad üheväärsed, vähemalt teoreetiliselt.

SISU:

I. Buddismi mailt hinduismi maile	5
II. Ekskursioon hinduismi ürgsusse	20
III. Jumalate labürint	46
IV. Kolmepäise Kuradi Linn	64
V. Põlatud ja koormatud	86
VI. Märatsev kristlus	100

K. Rumor-Asti reisukirjade IV osa on pühendatud nähtustele ning muljetele Ida-, Kesk- ja Lääne-Indiast.

HIND 1 KR. 70 S.
